

521.519

УКРАЇНСЬКА
БІБЛІОТЕКА

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

ВИБРАНІ
ТВОРИ

МАРКО ЧЕРЕМШИНА
ВИБРАНІ ТВОРИ

УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА
Літературна серія ч. 36.

ЗА РЕДАКЦІЄЮ Д-РА ЄВГЕНА Ю. ПЕЛЕНСЬКОГО.
ВСТУПНА СТАТТЯ ПРОФ. МИКОЛИ ЗЕРОВА.

Т. 521. 519

МАРКО ЧЕРЕМШИНА

ВИБРАНІ ТВОРИ

КРАКІВ

1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

II, 521, 519

~~II, 42, 92~~ / 36

1942. 2. v. 25

Накладом „Українського Видавництва”, Краків, Кармелітська 34. II.
„Нова Друкарня Денникова” під нак. упр., Краків, Ожешкової 7.
Verlag: „Ukrainischer Verlag” G.m.b.H. Krakau, Karmeliterstr. 34.
Druck: „Nowa Drukarnia Dziennikowa” Kommissarische
Verwaltung, Krakau, Orzeszkowagasse 7.

Марко Черемшина

1. В літературній діяльності Черемшини критика намічає кілька періодів. Так А. В. Музичка в своїй монографії про письменника таких періодів добачає чотири. 1. Творчість гімназійних часів — оповідання „Керманич” та драма „Несамовиті” (про інші речі нічого не знаємо); 2. Період „захоплення імпресіоністичним декадентством і наслідування його”; 3. Повернення до мужицької тематики, збірка „Карби” (1898—1901); 4. Творчість повоєнних часів. Простіше розподіляє доробок письменника Р. Заклинський („Життя й Революція” 1927. IX), говорячи про три періоди; I. Період шукання найвідповідніших для власної творчості форм (1896—1899), залічуючи сюди і раннє оповідання „Керманич” і „Несамовитих” і декадентські поезії в прозі; II. Доба „Карбів” і III. Повоєнна творчість (1919—1927). Розглядаючи здобутки Черемшини в останню пору, Р. Заклинський приписує їм кращу, в порівнянні до „Карбів”, літературну форму та добачає в них зміну соціальних настроїв письменника. Оскільки за двадцять років¹ мовчання поступила вперед форма Черемшининих писань, остільки ж змінилися його суспільні настрої. „Тяжким намулом лягло двадцять років¹ життєвої практики на соціальну свідомість Черемшини: з його творів щезає пролетаріят, зникає незаможне селянство. Їх наче змила стихія імперіялістичної війни і опісля гніт національного пригноблення: письменник переходить від клясового до національного становища в трактуванні села”. Що ж до кращої форми повоєнних оповіданнів то, очевидно, критик розуміє під тим більшу вправність у користуванні літературними засобами, що намітилися в попередню пору та більшу різноманітність в їх комбінуванні. — Періодизацію Р. Заклинського ми і приймемо, з огляду на її більшу простоту та її ідеологічну й стилістичну умотивованість.

Першим друкованим твором Черемшини було, як ми вже знаємо, оповідання „Керманич”, видруковане в газетному фельєтоні і потім неповторене у „Карбах”. Видимо, це оповідання і по-

¹ В дійсності 13—14 літ, бо Черемшина зачав на нове писати в вересні 1914 р. Таким робом останній період повинен обіймати роки 1914—1927, вірніше 1914—1926.

знайомило молодого автора з Маковеем. Принаймні, пишучи про фельетони українсько-руських політичних часописей в р. 1898, він знає, що Черемшина то є „прибране наймення одного віденського студента”. Зміст цього першого оповідання Черемшинино переказаний у книзі проф. А. Музички. Керманіч Саїн рятує від смерті у річці свого ворога Майорка з Вижниці, що „хтів його задурно до криміналу всадити”, а сам гине від ковбка, що трапив його в груди. В оповіданні є краєвий верховинський колорит, місцеві слова та звичаї. Його звязок з „Керманічем” Федьковича (невеличкою баладою з пізніших писань), звязок, що пробує А. В. Музичка навязати — сумнівний: образ альтруїстичного керманіча міг висуватись і помімо Федьковичевої балади.

Поезії в прозі з'являються у „Буковині” року 1898. Перекладні й оригінальні, відкриваються вони сензаційним оповіданням з міського життя „Нечаянна смерть”. Не вважаючи на видиме плекання ефектів, виглядає цей „образок” — немов би кусок газетної хроніки (Маковей). Його тема — вимоги старости й молодости. Зміст його — конфлікт старого графа-вдівця з його вихованкою, а потім жінкою. Покохавши молодшого, вона обличає свого патрона і помалу сходить на вуличну проститутку. Зустріч з нею на тротуарі коштує життя старому графові. Він, пізнавши її голос, падає на камінь непритомний, а на ранок газети повідомляють про його наглу смерть. „Поезії в прозі видаються цікавішими, аніж це оповідання”, але і в них багато для їх критика О. Маковея неприйомного. А саме: „в них Черемшина намагається підійти під лад теперішніх модерністів: фантазує, символізує, старається описати словами такі ніжні речі, як ледові квіти і часом попадає у надмірну і майже нездорову чутливість”. Виписавши з поезії „Гердан” кілька абзаців, Маковей закінчує порадою „заправляти свій талан на живих подіях, але не заморожених фіялках та ледових квітках. Для молодого таланта це небезпечна дорога в початках письменського доробку. Легко попасти в манеру”. — Те саме, як знаємо, сказав Черемшині, прослухавши його коломийку у вагоні, і Франко. І молодий автор вертає до нарисів карпатського життя, знавцем якого вже тоді видавався старшим літератам.

Другий період Черемшиної творчости цілком заступлений „Карбами” — невеличкою, на п'ятнадцять оповідань, книжечкою, про повстання якої вже розказано.¹ В „Карбах” немає ні образків великоміського життя, ні безсюжетної ліричної прози: на всіх оповіданнях лежить мовний колорит, що здався М. Лозинському

¹ В статті Сімовича („Студ. Вісник” 1927, 5—6).

надмірним і якого домагався Маковей. До найдавніших, а разом і найслабших речей збірки належить оповідання „Хіба даруймо воду” — цей іще перший крок на переступі від ліричних мініатур до справжніх новел. В оповіданні випинається народницько-програмовий і блідий з художнього погляду образ відданої справі вчительки. В кінці оповідання штучний і наївний ефект: ласкаве поведження учительки з дітьми перемагає селянську ворожнечу до школи. Школа їм закрала воду, хвилину назад вони ладні були засипати шкільний колодязь; тепер обставини змінились — воду вони готові подарувати учительці. Старенькою видається і техніка автора — його спосіб коментувати власну оповідь:

„Заким ще сонце пішло на відпочинок, зупинилося на одному гірському шпилі, так як зупиняється мати, коли при відході в далеку сторону, прощається з своїми діточками. Його золоте проміння то золоті ниточки, що придаються для низання мрій палкої надії. На них нанизують свої мрії пани й мужики. Кожному бажається іншої речі, тим і мрії у всіх неоднакові... Золотими красками надії любувалася молода учителька, що недавно спровадилася до цього села, в якому шкільна криниця забрала всім воду. Темнота, яку розігнати вона бажала, могла пригасити їх. Але вона знала свій нарід і не попадала в розпуку, коли зустрілася з його темнотою... Тільки праці, праці! І вона працювала”...

Такі авторські резонування та прагматичні пояснення зустрічаються і в закінченні цього оповідання і в багатьох інших новелках. Але межують вони з місцями, часом дуже сильними — наприклад, з тим місцем, де бадіка Штефан розповідає, як він показував учительці відрізаний палець сина. Значно сильніше оповідання „Святий Николай у гарті” де авторських резонувань не знати; „Грушка” з її етнографічними деталями та страшним плачем удівця, осудами дочок на багькову адресу та обрядовим трембітанням, що разом з сумним повістунням несе радісну звістку про нові шлюбви, що „на Ілашчиній грушці” намітилися; „Основини”, що хоч і впадають в річиче утертого гумору, але викупають те тонкістю мовного опрацювання і нарешті лаконічне і сильне „Більмо”, яке М. С. Грушевський уважає найкращою річчю збірника.

В інших оповіданнях „Карбів” різко виявляється характерна риса Черемшини, його невідпорний нахил до ліричного вповивання ситуацій та персонажів. Франко в свій час одговорив його од вишукано-ліричних уривків, показавши йому царину, в якій він може бути справжнім майстром („Параска”, коломийки, верховинська бесіда). І Черемшина справді перестав писати свої декадентні (хоч

чого тільки не називали декадентським у 90 рр.?) поезії в прозі, — але він використав свої ліричні фонди для селянських оповідань, як супровід. Виявляється це спочатку прегарним ліричним вступом до оповідання „Карби” („У пригорщі брав би тото зелене село”); виявляється це і в „Чічці” і в „Зведениці” і в інших оповіданнях, заступаючи собою авторські розумування і все більше наближаючись до верховинської фразеології та словника. Черемшина намічає вже те поєднання об'єктивно-спокійної розповіді, короткого та сильного діалога і ліричного вповиття, що пізніше становитиме найхарактеристичнішу рису його письменницької манери. Тепер з огляду на пізніші здобутки, нам виразно видко, як помилювся у своїх прогнозах проф. М. С. Грушевський, коли ці саме пізніші оповідання визнав небезпечними для дальшого розвитку письменникового хисту. Його побоювання, ніби на шляху ліричного розбарвлення Черемшину чекає плаксива сентиментальність, або фразиста напушистість, та що його оповідання можуть стати тільки щасливими імітаціями чужої манери, показалося неслухним. Правда, побоювання і прогнози в статті М. С. Грушевського не висловлені категорично: „У давній манері своїй автор дав такі гарні проби, що я б нерадо міняв певне на ризиковне. А зрештою, будемо бачити, що з того буде. Автор ще такий молодий, що годі вязати його якимись маршрутами. Лише більше уваги для життя, для його проблемів, а менше польовання за зверхніми ефектами, за готовими шаблонами, а буде добре”.

Стаття проф. М. Грушевського розцінена була частиною пізнішої критики дуже негативно. На думку деяких авторів „по той бік”¹ вона „спихала письменника на осоружний для нього шлях трафаретів, яким він іти не хотів, не відважуючись одначе ступити на свій власний”. Їй треба завдячувати (принаймні така думка насувається) двадцятилітнє мовчання письменника. Не тяжко бачити, які перебільшені ці нападки на статтю М. С. Грушевського з боку його супротивників. Саме на шляху трафаретів Черемшина стояв з своїми великоміськими оповіданнями та віршами в прозі; недалеко від трафаретів він одійшов у „Хіба даруймо воду”, накреслюючи образ учительки та розпливаючись коментарями. Критика ж в особі Маковея, Франка, М. Грушевського перед цими шаблонними образами, трафаретними засобами і застерегала його. Проти нових шукань авторових критика рішучо не висловлювалась. Та й ні звідки не видко, що сам автор зрозумів цю критику, як закаування йому шляху до дальших шуканнів. Принаймні, в своїй „Біографії” він зберегає про статтю М. С. Грушевського

¹ Д. Донцов, ЛНВ 1927, VII—VIII, стор. 305.

приємну згадку, а нові свої оповідання через двадцять літ по тій рецензії розпочинає саме у забороненій ніби-то своїй манері.

Р. Заклинський слушно відзначає в пізніших писаннях Черемшини розгосподарення ліричного моменту. В останнім добутку автора оповідань типа „Більма” стає все менше: мова авторова ритмізується, а оповідальні шматки починають раз-у-раз перетинатися ліричними тирадами, заплачками, голосіннями. Інколи оповідальний момент відступає на другий план і всі фабульні елементи подаються лише фрагментами, на хребті широкого ліричного потоку. Приглядаючись до повоєнних оповіданнів, об'єднаних у нас у два циклі: „Село потерпає” (оповідання про війну в гцульських горах) та „Верховина” (оповідання про обставини польського господарювання в краї), — ми досить зручно можемо розподілити їх на дві групи: до першої належать оповідання, де фактична референція автора тільки де-не-де переплітається ліричними тирадами. Серед них укажемо: „Село вигібає”, „Перші стріли”, „Парасочка”, „За мачуху молоденьку”, „Писанки”, „Бо як дим підіймається”. Розуміється, ступінь їх ліричності неоднакова. Інколи авторський ліризм залягає глибоким шаром; автор не вводить цього на поверхню, тільки де-не-де зраджує його емоційно-насиченим епітетом, чи то народньо-поетичним образом; приклад: „Верховина”, „Писанки”. В останньому оповіданні перед нами тільки „Роман Мокан з верхів, голова читальні з Рогізни”, вкрай приголомшений та переболений, з гіркими думками про своїх свідків-селян, що потопили його на суді; перед нами рефлексії та думки розумного та енергійного селянина, ватажка громади. Але автор весь час при своєму героєві, і коли читаємо про Мокана, що він „виглядав як підпиляний ясінь” або що він „вийшов з брами і оглянувся, як пострілена птаха оглядається в сторону свого вбивця”, — то це затаєне авторське почуття виринає відразу. Відчувається воно і в закінченні „Верховини”. В лісовій віллі „уприває п'яна заля, лунає старосвітський романс ідилічного Миколи Устіяновича „Верховино, ти світку наш”, а тим часом зеленюківський постріл забирає життя старому Федору Орфенюкові.

В лісі луснув стріл і розшумівся понад Красноліссям та й шумом ударив у вікна віллі.

Біленька звізда на небі закрутилася та й упала на дологу і в порохах згасла.

Птаха з ґруня на ґрунь перелетіла, а ворони на дзвіницю сіли і закрикали.

Заяці і сарнюки поховалися в темних ярах, а медведі у своїх леговищах тільки очі розжмурили і позивали.

Далеко багатший на рецитаційні відбіги нарис „Бо як дим підоймається”. Ліричні абзаци, зсилені по два, по три, влітаються в оповідання в кількох місцях.

Але тоті чупрі, тоті лошачі гриви вже не довго будуть вітром буюти.

Але оці добрі сонішні деді вже не довго будуть їх гей курята з руки годувати.

Але зелене село вже не буде їх своїм сонцем гріти, своїми водами купати, своїми лісами холодити, травами ро сити, садами веселити.

Другий ряд оповіданнів представлений такими речами, як „Село потерпає”, „Туга”, „Його кров”, „Після бою”. Лірична ткань в цих оповіданнях — в се; фабула, повідомлення про факти, події посідає другорядне місце. В „Тузі” плаче розливається дівчина, що не може дождатися з війни „Юрійка свого золотого”, але в яких саме вона стосунках до нього, точних вказівок немає. Так само не знати, куди саме подався Юрійко, за що бореться він, до якого моменту хронологічно його похід застосувати. От зразок авторської вказівки: „Жду милого та й сподіваюся із Підгірчакка, із-під сонечка, із далекої України”. „А яка, питаю, буде тота Україна? А він схопився у стременах срібних та й каже: всі гори-долини та й полонини, як земля вширшки, як небо ввишки”.

Дуже цікаво порівняти це оповідання з Стефаниковими „Синами”, що показані на ґрунті тих самих подій: галицьке село в громадянській війні. В Стефаникових „Синах” ми знаходимо досить таки виписаний портрет героя, старого Максима, що втратив дітей. Ми бачимо його сивий чупер на голові й на грудях. Ми чуємо голос то суворий, то помякшений ласкавістю. З сусідніх нив до нас долітає характеристика старого, як багатирия, добре годованого змалку, міцного. Сам розмовляючи з собою, міркуючи в голос, старий Максим дає рельєфний образ свого господарського достатку і своєї давньої газдівської самовпевнености. Голос жайворонка і синова сопілка в ті часи були щасливим акомпаніментом до його блискучих плугів, до його господарської втіхи. „А крізь сонце Бог, як крізь золоте сито, обсипав нас своєю ясностев і вся земля віблискувала золотом. Так то сонце розчинило весну на землі, як у зеленім кориті”. Але сини пішли на війну, сини полягли в боях. Старому нема на кого покинути господарство. Ідучи за плугом, припадаючи на ушкоджену ногу, через свою батьківську тугу він виростає в якийсь колосальний і трагічний образ. „Діти, що вівці гнали, люди, що попри нього плу-

гами дзвонили, з ляку не поздоровляли його. Замазаний грязюкою, обдертий, він немов западався в землю”.

Найголовнішим художнім засобом Стефаніка служить образ. А найбільший ефект досягається у нього виразністю видіння, що діє на уяву, вражає її сконденсованістю та новиною. Коли дідові сини — Андрій та Іван — ідуть на війну, Максим бачить, як смерть білим рантухом обвивається матері біля шиї. Її застеклілий зір підказує йому надзвичайної сили вражіння: „Очі в неї випали і покотилися, як мертве каміння по землі”. Стефанік коротко, але сильно виписує обставини трагедії; повідомлення про факти, хоч і взято їх крізь переживання героя в характеристичному оповитті його мови, посідають — як порівняти до Черемшининої „Туги” — розмірно велике місце.

Найбільший засіб автора „Туги” — в ритмі його рецитацій та традиційній, майстерно перехопленій, народньо-поетичній їх символіці:

Ще лишень вірою животію і втікаю від свого гробу.
Вийду на царинку, а тут хліб росте, підіймається. Але є й така стебелінка, що вяне - усихає. Думаю собі — це я, саміська.

Скажи мені, сонечко, ти, боже очко, чи видиш ти мого
Юрійка золотого?

Може десь далеко, у чужій царинці, хоть на полонинці,
хоть на дарабі, на бистрій річці, хоть на широкім лані.

Ліричні, народньо-поетичним елементом перейняті тиради замикаються в цьому новітньому (за виразом А. Музички) плачі Ярославни в п'ять розділів. Перший, цитату з якого ми виписали, впроваджує в оповідання; другий є емоціонально насиченою ремінісценцією останньої зустрічі з милим у лісі; третій містить думки про милого при хатній і польовій господарчій роботі; четвертий виповнений темними передчуттями:

Не вся птаха, Марічко-чічко, з вирою повертає!
Не всіх стрільців Україна додому повідсилає!
Не всі перстені поміняються,
Не всі напередовці повертаються.

Останній ряд рецитацій — спогади про стрільців у селі, як вони галич розганяли та закляття повороту:

Аби над селом небо сійнуло!
Аби на вернулися золоті дуги, ясні мечі!
Ясні мечі в стрілецьких руках, золоті дуги в стрілецьких
бровях, ярії рожі в стрілецьких ніжках, ясні зорі над головами,
а присні душі аби пощезали за ріками, за горами, за синім морем.

Від таких оповідань, як „Туга” один неповний крок і ми маємо такі суто-ліричні речі, як „Колядникам науки” або привіт Стефаникові в день його ювілею — „Добрий вечір, пане брате!”

Так розпочавши віршами в прозі, Черемшина знову прийшов до ліричної прози, до оповідання з ледве наміченим фабульним рисунком, до колядок, плачів, голосінь. Але проробивши такий круг, він ніде не впав ні в напушистість, ні в плавсиву сентиментальність, від якої застерегала його критика. Він надав своїй ліриці — використаємо знов його власний образ — обличчя Параски, народньо-поетичні форми рідних верховин.

В книзі А. В. Музички, читач знайде детальну характеристику ліричних рецитацій Черемшини в порівнянні їх до народніх плачів та до складніших побудованям історичних дум. А. В. Музичка реєструє різні гатунки такого популярного в народній поезії засобу, як паралелізм; [а) паралельний вираз доповняє основний деталями, б) інтерпретує його, переносючи образ з фізичного світу до царини психічних переживань, в) паралельний вираз стверджує або заперечує основний] і до кожного ряду добирає приклади із нашого автора. Характеризує Музичка і взагалі фразу Черемшини. Побудована ця фраза, на думку дослідника, дуже симетрично, розпадаючись на ряд інтонаційних одиниць, ритмічних колін, з однаковою (приблизно) кількістю складів у кожному. Напр.:

Буде в селі баталія (8 скл.), буде село упрівати (8).

Розступилися гори — на два табори. Громами себе розсаджують (9 скл.), кремністі голови собі розбивають (11 скл.), ліси на тріски розколюють (9 скл.), ізвори людьми рівняють (8 скл.).

При цій однаковості числа складів у кожному ритмічному коліні, треба відзначити ще три поставлені на однаковім віддаленні наголоси, однаковий розподіл частин речення, підкреслений асонванням, або римуванням відповідних членів фрази (присудків, прислівникових додатків, тощо). Напр.:

На чужій царинці, чи на полонинці, хоть на дарабі, хоч на бистрій річці, хоть на лані.

В розповідальних частинах новел таких явищ порівнюючи менше, але трапляються вони і тут. Не можна виповняти свої оповідання народньо-поетичними матеріялами, щоб самому не улягти їх впливові, не виповнити від свого імени проваджену розповідь народньою лексикою та фразеологією. З Черемшиною сталося щось подібне до того, що перейшов поважний майстер російської прози Лесков. Уміння „поставити свій письменницький голос”, було його ціллю і його вітхою. Він пишався, що духів-

ництво в нього говорить по-духовному, „нигилисти по-нигилистически, мужики по-мужицки, вискочки з них и скоморохи — с выкрутасами”. Сам він, „живучи ладу со старой сказкой” (в широкому розумінні слова), колекціонуючи та перечитуючи старі повісті, засвоїв собі „язык народных сказок та церковно-народную речь”. — Так і Черемшина, з дитинства наслухуючи історичних та фантастичних переказів, орудуючи селянським складом бесіди в адвокатській канцелярії, ще замолоду ставши сам етнографічним матеріалом і по мистецькому перейнявши голос верховинського фольклору, у власному реферуванні орієнтується не на виклад наукового трактату, не на епістолярну форму, не на мемуар, а на живу розповідь, даючи два варіанти своєї авторської мови — епічно спокійну (напр. початок „Перших стрілів” або „Верховина”) або емоціонально схвильовану, з багатюма ритмічними та стилістичними ознаками народньої лірики.

3. Народньо-поетична стилістика Черемшини ані трохи проте не звязана у нього з романтичним інтерпретуванням гуцульської тематики. Навпаки. У „Верховині” весь ефект кінцівки збудовано на протиставленні жорстокої дійсности з романтичним образом карпатських верхів Устияновича та Корженьовського. „Свобідно — шумно — весело” лунає романтична пісня на той час, як погранична сторожа розправляєтья з дідом Орфенюком, як павуки розпайовують селянські ґрунта, як „гори в тюрмах сонця не бачуть”. Черемшина не дарма прийшов по Франкові і Франкових наступниках, що з натуралістичною вибагливістю підступили до життя, здираючи усі його препишні шати. Тому „Марічка занедужала” може нагадувати Федьковичевого „Побратима”, „Парубоцька справа” може мати де-що спільного з „Таліянкою” — уже загальний тон Семанюкових „Карбів” різнить з загальним тоном „Люби-згуби”. І це відзначив перший критик „Карбів” М. Лозинський: „Семанюкові нариси се не те, що повісті Федьковича. Семанюків гуцул це не той буйний та багатий, по святочному прибраний, вольний син гір. Це — нужденна істота, бита злиднями і темнотою, визискувана і кривджена всякими пауками, в котрої „хліб і страва це найстарша справа”, в котрої людське чуття, благородність душі лиш де-не-де продирається зпід важкої заслони злиднів, мов сонце в осінню днину з-за оловяних хмар”. Тому і не можна на нашу думку пристати на принагідно висловлений погляд А. В. Ніковського, що відніс Черемшину до манери і техніки Марка Вовчка та Федьковича, визнавши в ньому явище, яке збагачує нашу літературу, але ні трохи не посуває її вперед. Нам, коли ми беремо в руки Черемшину, перш за все впадає в око його поступ, його відхід від давньої етнографічної прози. Його

користування народньо-поетичним скарбом незрівняно багатше; його тематика різноманітніша і сильно позначена індивідуальністю письменника (зовсім по-своєму трактовані у нього ерос і стать, глибоко зачеплена у нього селянська психіка).

Нам залишається ще одно питання, що його поставив у своїй періодизації Черемшининою творчості Р. Заклинський. Чи справді останні писання автора показують якусь утрату в соціальній його свідомості? Чи справді він в останніх своїх оповіданнях сходить з того класового становища, з якого розглядав верховинське село в першій книзі? З думками Р. Заклинського ми погоджуємось тільки почасти. Правда, в багатьох нарисах „Карбів” перед нами стоять селянські злидні, павперизовані елементи сільської людности та економічна безвихідність, яку малювали Кобилянська, Мартович і Стефаник. Голий і голодний Курило Сівчук у „Св. Николаї”, заробітчанин коновкар у „Чічці”, старий Ілаш у „Грушці”, нарешті ціла родина Тимофієва, що віддає Анничку на службу до пана, назустріч поневірянням, „Більмо” — справді кладуть наголос на соціально-економічному становищі пролетаризованого селянства. Але десь інде центр тяжіння — в дальших оповіданнях: у „Карбах”, „Основинах”, „Хіба даруйно воду”. Сільська темнота в останньому оповіданню та ідеалізована програмова учителька, забобонні жахи в „Карбах”, психічні переживання у „Зведениці” навертаються на очі перш за все, відсуваючи соціально-економічні моменти на другий план.

Мимоволі пригадується давня суперечка межі Франком та С. Русовою з приводу інформативно-критичної статті останньої про українську літературу в російській пресі. Франкові здалася невірною думка С. Ф. Русової, ніби оповідання Стефаникові роблять сильне вражіння власне тим, що в них змальовано невимовно-тяжкі умови життєві галицько-українського селянства. На його думку, найбільша сила і „ударність” Стефаника саме в його психологізмі, в нових методах змалювання людської душі. „Та й хіба” — запитує Франко — „Стефаник малює саму нужду селянську? Хіба сільський багач Курочка — нуждар? Хіба сім’я Басарабів — сім’я нуждарів! Хіба в „Камянім хресті” нуждарі вибираються за море? Хіба ж в „Сконі” конає нуждар?”

Коли застереження Франкові ми застосуємо і до Черемшини, що в „Карбах” теж не скрізь ставляв наголос на селянській нужді, — то ніякої втрати щодо соціальної свідомості ми не побачимо в передсмертній творчості Черемшининій. Він нічого, здається, не втрапить із своєї суспільно-групової позиції в трактуванні села. Правда, перед війною та окупацією стали певною мірою усі рівні, по всіх пройшла катастрофа. Картини злиднів менше виділені в за-

гальному образі села, але в трактуванні їх до позакласового становища автор не зійшов. Його „Верховина” майстерно показує круків та пявок на громадському організмі села; його „Писанки” перейняті патосом боротьби національної та соціальної, а „Коляда” та „На Купала на Івана” — невже вони не прояснюють почуття класової покривдженості галицького сільського люду? Нічого розпливчатого, сентиментально-упокороного нема ні в „Перших стрілах”, ні в „Бодай їм путь пропала!”. Відмінився предмет спостережень, але позиція художника слова лишилася не захитана.

Що ж це за позиція?

Гадаємо, Черемшині як і Стефаникові властива невиводна свідомість своєї приналежності до селянства, до цілого світу мужицького, до мужицького бідуння; властиве інтимне розуміння життєвої філософії села, те, що не раз він підкреслював (ми те уже бачили) в „Карбах”, „Мій біографії” і нарешті немов обвів червоним олівцем у своєму етюді на ювілей Стефаникові: „Добрий вечір, пане брате”.

Серед маю весни — як поміркі горбами розгорнули свої зелені хліба і навпроти сонця їх вигрівали, прийшов він на мужицький світ на ниві, яку дедя орала, а мати від межі відсанували.

Свіжіська рілля вхопила його першенький плач і сховала під скиби, аби там кільчився і ріс та й колосився газдам на пожиток...

Дедя ковтала сухим пальцем дитині в чоло, а мама.. цілували його у ноги.

Та й таким хлібом виплекали дитину, і вона стала вrostати в серце села і стала село любити, як зерно ріллю.

І приріс він до села душею...

Але пізнали його серце дедя та й мама та й щось обрадившись, у місто послали, аби молоденьке серце з селом розлучити.

І лишили його в місті і казали йому з міста в село більше не вертати...

А мужицькі душі прилітали 'д ньому, як бджілки до цвіту...

¹ З цим твердженням М. Зерова важко погодитися, бо ці твори, подібно як і „Писанки” „перейняті патосом боротьби національної”, а не соціальної. Взагалі Черемшина кладе більший натиск на національні справи, як на соціальні.

Є. Ю. 11.

А серце розпукалося, а душа плакала...

І поет прокинувся і спрагненими устами співав, як дитина, всю свою отруту.

І як він її випив, то почув у собі силу, ніби другий раз на світ народився.

І поклонився мамі та й підніс голову та й пішов у село під вечірню годину.

Такий дужий і ясний, як весняний вечір!

Так у поетичнім вислові виглядають підоснови та генеза не тільки Стефаникової, а й Черемшинової творчости.

М. Зеров.

КАРБИ

У пригорщі брав би тото зелене село, леліав би як дрібненьку запащну отаву, гладив би як паву.

Дивіть, хитається межі горами гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає.

Хотів би тоті чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та скільки разів рука за ними посягне, стільки разів мерця підіймає.

Сухі надмогильні квітки на цвинтарних струпішілих хрестах.

А хоч би їх позліткою золотити, не повеселіють.

А хоч би їх рососою росити, не покрасніють.

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити.

Най би раз сонце на каміннім вершку сіло, най би на тото село подивилося.

Студені, чорні долоні його обтулять, німі лица його стривожать. Хмарами його обсотають, ожеледдю зажедять.

У пазуху ховав би тоті хмари, коло серця їх грів би. Коби влазилися, коби серця не розмняцкали!

Плачі горами стеляться, дугами гори уперізують. Буйні вітри ними граються. Тут були, тут нема: співанки жалібні.

Зоря рососою їх змиває, гей мід співає.

Таке тото село тихоньке, таке зарошене!
Деревище у мокрій ямі межі німими могилами.

Ану беріте та голубіте його, ану пестіть та обіймайте.
Лиш варуйте серце, бо воно вам серце покервавить,
глибоко покарбує.

I.

Дьидя гримав кулаком у стіл і погрожував Петри-
кові, що його утопить, бо пустий, бо хоче багато їсти.

Петрик ховався дідові під приділок і шепотів синіми
губками, що не боїться дьиді, бо піде з дідом.

На те дьидя мякнув і відпускав його дідові:

— Хоть беріт 'го у пазуху, а хоть у торбину, я вам
не бороню. Віна мені не далисте, чим їх нагодую?

Дідові руки дрижали, як Петрика гладили:

— Нє журітси, небожета, тото чемний онука, буде
мене слухати, буде бабі помагати.

А неня плакала.

Під гору взяв дід внука на коркоші, аби не поко-
тився на долину як яблуко. Баба стояла вже навперед
хати і визирала годованця.

— Ходи 'д бабі, Петрику, ходи борше, лиши діда.

Відтак завела його у хату та й денцівку дала й ка-
зала, що буде на припічку спати ніжками до печі. А дід
казав, що купить йому велику сопівку на вісім пальців.

Деревище — домовина, Ч. (Пояснення Черемшини).

Варувати — берегти, Ч. пильнувати.

Дьидя — тато, Ч.

На коркоші — на плечі.

Денцівка — мала сопівка з денцем, Ч.

— Тай бриль касьтровий тобі куплю, а баба павами обтичьит!

Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в дьиді. Лиш комин був інший: кафльовий, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували. І обіцював, що справить йому пушку і топорець зробіть.

Десь так через тиждень прийшла няня відзнати, що її дитина робить. А Петрик такий біленький, такий вичесаний гей голубець. Розповідав нені, як йому добре у діда. Хвалився, що разом з дідом і бабою на лавиці обідає і разом вечеряє. Показував сопілку і постільці дублені та онучки черлені та й питався нені, чи вже великий, чи не міг би татарів та багачів стріляти, як отті стрільці на комині.

Та й дід і баба його хвалили, а няня радувалися.

На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові обарінки давали, називали чемним легінем.

— Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!

— Тото у мене господарь, діда в вечір роззуває, люльку дідові запікає.

— Ой ні, то бабина дитина, мені горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

Хлопчє, бліде личко румянилося і ховалося за бабину опинку.

Пушка — рушниця.

Легінь — парубок.

Постільці, дублені — на червоно закрашені ходачки.

Файний (нім.) — гарний.

Запикати люльку — гартувати люльку, тут: запалювати.

Сокотити — берегти, уважати на щось.

Опинка — рід плахти.

— Шо поцтиве, а шо мудре, най-си текне. Я вже не раз кажу бабі: коби ше нам люди не наврочили нашого парубка!

— Нівроку, нівроку!

— А йди-ста, Петрику!

— Йди, небоже, поцулуй вуйну в руку.

— Файно, рости великий!

— А цесу вуйну, а цесу? А тепер вуйків! Кажу вам така дитина, шо аж.

По харчунку дід дальше веселив гостей своїм внуком.

Петрик ще ніколи не бачив тільки незнайомих очей, щоби на нього дивилися. Обминав їх як вогнисте проміння, від якого паленів і розтоплювався. Вуйни досягали його руками й гладили, як біле курятко, аби зі собою освоїти. Але він як слиж висувався зпід долонь і утікав під стіл та й заслонювався звисаючою скатертю. Тоді всі хвали переходили в легкі докори, а з годного легіня робилася бабина дитина. Бабине приговорювання не могло його вигулити з дучки, аж доки дід не сів на порозі і не заграв гуцулки в сопілку.

— А тепер дід тобі каже, аби-с йшов гайдука данцувати, най вуйки та вуйни видють!

На дідове слово хлопець несміливо попід боки брався, підскакував і присідав навприсядки, плескав землі ручками.

— Гей-гоп, гопачя!

— Йкий данцівник годний!

Най-си текне — нехай щезне, нехай минається (проти вроків).
Вигулити з дучки — виманити з діри, з ями.

Гуцулка — гуцульська танкова мелодія. Гуцули звать свої співанки (коломийки) гуцулками.

Гайдук — рід танцю.

Худокосте, захмарене, дідове лице ясніло під сивим, гей вишневий цвіт, волоссям, а його веселість перелітала і на лица усіх гостей. Вуйни розбезпечувались і підшували довгими, крутими голосами, а вуйки підтупували ногами. Та коли данцівник відтанцював своє, дід заводив такої жалібної, що всі гості надолину голови спускали, як птахи дощем зіпрані, а баба глибоко зідхала. Петрик піснів на вид покорченої і засумованої старині і як кіт крадьки надслухував, бо хотів дізнатися, хто тому винен. Але не міг дослухатися свого, бо стариня падькалася та нарікала на тяжкі роки, а дід згадував вправді давні, ліпші часи, та кривдувався на теперішні так, як кожного вечора перед бабою кривдується. Руки собі заламлював і казав, що вся Гуцулія на старців переходить. Аж як прийшла бесіда про дідового зятя і доньку та про її діточок, вхопив Петрика туск за серце і витиснув наверх сльози, як росу на голубих чічках.

Небагато хибувало до того, щоб на голос був не розплакався, але баба погрожувала йому, що відведе назад до дьиді і що там дадуть йому чиколонки їсти. Та й тим дитячий плач загатила, туск у серце потановила. А гості казали йому соромитися за таке м'яке дитяче серце.

— Поки-с у діда, то не плач, небоже, ше тот чес не прийшов на тебе!

На Великдень баба убрала Петрика як паву й про-

Розбезпечуватися — почувати себе свobodно.

Пісніти — бліднути.

Стариня — батьки.

Падькатися — побиватися.

Старець — прошак, дід.

Туск — туга, жаль.

Чиколонки — кістки на руках, Ч. чиколонки їсти — „гризти пальці”.

Потановити — потрутити в долину, Ч. скинути вділ.

вадила з дідом до дьиді в гості. По дорозі писанки з па-
зухи виймала, людським дітям за простибі роздавала.

— А ек ми, Петрику, загинемо, то ти будеш за ді-
дову та й бабину душу давати, будемо менше карбів
мати.

Петрик не раз уже бачив у селі похорони, чув го-
лосні, жалібні плачі, а вкупі з ними й бесіду про карби,
що їх навіть старші люди лякалися і на яких згадку сум-
но зідхали, як перед чорною зловіщою тучею або чумою
жахалися. У його хлопячій уяві виступали ті карби тем-
ними, неясними, страшними ворогами його старині, вуй-
ків і тіток і усього великого села.

— Не бійтеси, дідику, та й бабко, ек купите мені
стрільбу, то я тоті карби вистрілею шо-до лаби!

II.

Сталося так, що дід не дїждався помочі із свого вну-
ка. Як лишень Петрик виходив свої роки до школи, по-
ховали діда, а дьидя забрав сина від баби і передав у чу-
жі руки, у місто до школи.

— Коли-с не гаран робити, то газдов не будеш, пись-
ма бериси!

От-так як би буря зірвалася і з рясного, зеленого
саду відчїмхала молоденьку галузочку у ярі та й у млаку
межи лози загнала.

Як би на тому місці велика, кервава рана лишилася
і передїлювала одно життя і одно тіло на дві нерівні
частині.

За простибі — щоби Бог умерлим простиб гріхи, Ч.

Гарен — не годеи, Ч. незугарен.

Млака — багниста сіножать, трясовина.

Намагався той біль переболіти, тоту рану загоїти.
Гнувся до долу, як лоза від вітру, мовчав як маленький гріб, а очима крадьки папоротиного цвіту шукав.

Болю не переболів, рани не загоїв.

Тріпався як птах у клітці і ще дужче калічився. Обезсилений падав і дивився на відтате життя, на молодість яснокрилу, та й як злодій до свого села перекрадався.

Бачив леваду могилами укриту, червоною загравою забагрену; чув жасні стони карбованих кістяків голих, пізнавав їх і плакав.

Здрігався і прокидався зі зболеним карбованим серцем.

Сам себе не пізнавав у панським плахтю і люди його не пізнавали.

Соромився кожного кроку й утікав від людей. А на ферії прилітав Петрик до дому.

Баба з радощів у долоні сплескувала, до нені говорила:

— Ти у Бога шіслива, шо таку дитину маеш! Аді йкий пишний, панцке лице має!

А як Петрик у неділю стояв у церкві коло дяківського крилоса, то баба його очима пасла та усім кумам у бабинці за нього шепотом розповідала.

— То на світі поцтива дитина, у великих школах учьіеси, мене у руку цулує. Та письма береси, шо паничів учьит і старині грейцір посилає. То велику голову має!

А як куми звели до того бесіду, що він головою не вдався ані у свого дьидю, ані у неню, лиш таки в свою бабу, то вона не могла з радощів говорити, і хіба потакувала головою та й обома сивобровими очима мірила Петрикову голову.

Жасний — страшний.

Плахтя — одяг.

Газди обступали Петрика і випитувалися його про всячину, а баба зараз десь з боку ставала і помагала внукові відповідати на завдані питання.

— Тото, любетка, не наша голова до такого розуму, ей-де!... тото очима траба би їсти.

Бадіки хотіли її приперти, аби так хлопця не перехвалювала, але баба сіпала Петрика за рукав і кликала до дому, а бадікам не давалася переговорити.

— Нас хоть би у тіме хто гупав, то нічо не вигупає, ой не вигупає, любетка!

На данці легіні брали Петрика межі себе, називали стриженим урльопником і просили, аби танцював польки. Дівчата підсмішкувалися, здвигали плечима, із стрижаком танцювати соромились.

— А де твої, Петрику, пави?

— Де топорець карбований?

— Де твоя стрільба, Петрику?

Аж баба не втерпіла, ганьбити їх мусіла.

— Ніби він на вас дивитси, ніби ви протів него? Ше таку приведе біленьку паню, шо будете єї в руку цулувати. Йкої нужди шкіритеси?

Дівчата ще дужче сміялися, бабині слова на кпи брали. Лиш чорнобрива Калина Несторієва не відзивалася, жалем серце обсотувала, сумом твар запишнювала.

Отік нагадувала собі, як з Петриком вівці пасла, співанки співала, прошивки йому вишивала, на святвечір оріхами частувала.

Бадіка — дядько.

Данець — танець.

Урльопник (нім.) — жовнір на відпустці.

Пави — павині пера на капелюсі. Пави, топорець і стрільба належать до святкового гуцульського одягу.

Обсотувати — обмотувати.

Отік — неначе, Ч.

Прошивка — вишивка на ковнірі.

Отік ловила тоті слова, якими колись Петрикова баба до неї лебеділа, своєю невісткою називала. Наче за мерцем, за Петриком банувала.

По слотливім тижні баба веріткою накривалася, із внуком у ліс гриби збирати вибиралася.

Бродили травами обоє по коліна зарошені. Глипали через окіп у камеру і бачили гриби як густу росаду. Переступили і збирали.

Надійшов злісний. Розкричався на бабу, відобрав кошіль і вхопив за верітку. Баба спирала і відпрошувалася як дитина.

Злісний трутив її так, що вона упала. Петрикові лють бесіду відобрала, стояв як свічка. Злісний глянув на нього і кидаючи кошіль та й верітку усміхнувся: „Встидзь се пан зе старов хлопков гжиби збіраць, пан гімназияста!”

І пішов далі.

Баба приходила до себе й радувалася верітці та й кошілеві, наче-б дістала їх в дарунку від злісного, а рівночасно билася в груди і йойкалася та нарікала сама на себе, що один карб більше зробила.

А Петрик чув, як в його серце новий карб врзувався.

III.

Ще листячко з дерев не попадало, ще багацька бараболя у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забагла умирати.

Смеркало.

Крилаті, темні тіні на стінах сідали і мов сільські гробарі над гробом ждали.

Окіп — рів із валом, що повстав з викопані в рові землі.

Камера — камеральний, державний ліс.

„Встидзь се...” — польська фраза з деякою гуцульською вимовою.

А світло їх у закутки заганяло.

— Буду гинути, Петрику!

Неня свічку в руці придержувала і сплаканими очима потакувала, що баба буде гинути.

— Що вас болить, бабко?

— Усе тіло болит, небоже, бабу.

— А не мож би лікаря привезти?

— Ей-де, небоже! Прийшов чес, та й нема куда. Багачі кличут, та шо з того? Або ми маємо відки?

— Чемна дитина! — шепотіла баба і намагалася піднести руку, аби погладити внука.

Дрібні сльози розплилися по її набресклому, восковому лиці й потавали в ньому, як краплі роси на перегороїлому пласті сіна.

— То баба хочут, синку, аби-с з ними на смерть попрощивси — відгадувала неня бабину волю.

Петрик ухопив бабині руки, цілував і плакав.

— Прощий мене, Петрику!

— Най Біг простить, бабко.

— І другий раз.

— Най Біг простить.

— І третій раз!

— Най Біг простить.

Тиша пролетіла через хату, сльозами обмита.

Баба по стелині наляканими очима водила, руки підіймала і якби рій мух від себе обганяла.

— Карби, карби! — простогнала тяжко, мов би через горло важку, велику колоду перетручувала.

— Тото, небоже, бабі карби уже привижьнютси.

Петрик мимохіть глипнув на стелину, але крім закурілих, давних сволоків не бачив нічого.

Мочуло — ставок до мочення конопель, Ч.

Потавати — потапати, втонуті.

Баба примикала очі і перехиливала в долину голову та й гейби ховалась перед падучою з гори скалою.

— Любко-бабко, не бійтеся ніяких карбів, ви ще подужаєте.

Баба була би внукові перечила, але не могла, а замість неї неня говорила:

— Тото, синку, перед смертев кождому карби показуются, на душу цікають. Тобі дав Біг таку долю, що учьшиси у школах та й будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти меш кібзувати, що гріх, а що ні, за що карбуєси карби. А ми, синку, невчїні, не знаємо. А хоть знаємо, то у біді не памнітаємо, що робимо, а то все йде на душу. Шо гріх, то все карб на палици у Пана Бога та й на душі карб. Єк душа на тот світ приходит, то єї карби уже пораховані, уже муки терпіти має. Видиш, небоже, що коло нас бідно дієси, та й не раз гріхи робитси. Не віддастси довжок, возмеси чужю форостину, залихисловитси, — та й вже є, вже того у Бога карбовано. А за кождий карб траба кару приймити. Коби-то ми бірували, кобисми сокотилиси.

— Карби! карби! — стогнала баба й руки випручала.

— Не бійтеси, ненько, Біг з вами! Ше дітей лишьїєте, ше за вас молитиси будут та й Пан Біг умалит вам карби — як могла потішала донька бабу.

— А може Господь даст, що мій Петрик на попа вивчїтси, то буде за вас служби правити, будут вам карби даровані.

— Будуть вам, бабко, карби даровані!

Бабині очі останній раз подивилися приязно і ласкаво на Петрика, як на одинокого ратівника і помаленьки ледом замерзали.

Кібзувати — міркувати, знати, Ч.
Бірувати — могли, мати силу.

А бабині карби зірвалися і роєм за душею гнали, з хати вилітали.

Навкруги ліси глухо шуміли, трави тремтіли, до землі стелились.

Бабина душа вибігала на верховіття дерев, пере-скакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпотіла голими порубаними крильцями.

Боялася з карбами ще даліше 'д горі летіти, але вітер займив її силоміць.

За нею розбіглися жалібні плачі і тужливий голос трембіти та й сільських дзвонів, але не могли її здогнати.

Верталися назад голими ножами і викроювали у Петриковім серці карби, які ніколи не загояться і не заростуть панським салом.

Трембіта — довга, 2—3 метрова труба. Трембітають м. ін. як хтось умре. Таким робом повідомляють село про чинсь смерть.

РАЗ МАТИ РОДИЛА

— Ба, ци не буде гріху, брачіку Луки', що ми скоро-
мимо-си оцев дурилицев?

— Ей, коби нам лиш тільки гріху, брачіку Ю, то би
не було жури; за це Бог простит!

— Та тото я тому кажу, шō то ніби під церквов, на
світїм місци.

— Пусте тобі, Юсипку, в голові! Таже то чоловік віді
не з кременя, а в ночі передрегне ті наскрізь. Раз лучила-
си дурничка, ек сліпій курці дзерно, то й тото аби гріх,
то ек би то було? Аді зажий здоров!

— Аби й ти здоров, бадічку Луки'!

Юсип приставив пляшку до уст, підніс враз з нею
твар догори і з зажмуреними очима потягнув три рази.

— Це за панцке здоровле — говорив він обтираю-
чись.

— Якурат за панцке! За наше здоровле; най пани
пют самі за своє здоровле. Це ми собі так, екби заро-
били! — перечив Лукин.

— Таки правду кажеш, Лукинку, про мене най їх
і вихапає. Аді, дуріют у селі так, ек си дуріє: спровадили
собі вчера музику з міста, та музика грає, а вони: шō
пют, шō гуляют, а шō най не кажу! Але ек екийс казав:
дуріют, бо мают зза чого дуріти, а на свіжїм люхті, то ше
гірше йде їм дур до голови.

Дурилиця — горівка.

Передрегнути — пересякнути, Ч.

Люхт (нім.) — повітря.

— Та й тото їм панит, брачіку Ю'; генде наїхало було того здохлеччя так, шо аж, — та й потому кожде так відтановилоси, хоть бричем брити.

— Чіму би не панило, коли то у них файний футраш: самі меса, та кава, та гарбата, та гараки, та цукри, та шо душа забагає. То сумарі суменні! Аді і оцес наколесник, шо на тій нужді їхав та й упав на камінне, то також сумар. Єк давав нам по тій шустці, то сми глипнув у ташку, а там аж кишить: самі сороківці.

— На маєш! Єк би не був сумар, то не дав би шустку задурно. Тота колісниця не дуже й важка, а до Манделининої хати таки недалічко.

— Ей не дуже вона важка, та й не дуже легка, видів-єс, шо то саме залізо: шпиці залізні, дерлик залізний, лиш на колесах зверхи шос таке, ек пампух. Просто мудрація!

— Але най хоть раз гепнувси до каміння, аби знав, ек іти в ночі на роздобенди, — тішився Лукин.

— Я сам кажу, аби світивси тот камінь, де він зашпотавси, були би-сми й не виділи дудочок.

— То байка, бадіку Ю', але тото, шо ме темити, ек за чілідинами шниріти. Аді, чув-сми, ек тої неділі фаливси у коршмі, шо, каже, нема такої дівки в селі, аби їго не любила.

Панити — служити, знадобитися комусь.

Відтановитиси — відживитися, прийти до себе.

Бричем брити — бритвою голити.

Футраш (нім.) — пожива, Ч.

Сумар суменний — багатий багач, той, шо має великі суми грошей.

Ташка (нім.) — калитка.

На роздобенди — на добичу, тут: за дівчатами.

Дудочка (dudek) — назва старої дрібної монети.

Чілідина, челядина — жінки.

Шниріти — шукати.

— Ей, бре! Ану, дивиси, така погань! Коби хоть флетев, то бих не казав, а того волос уже цвите. Хтос то ше мені казав, шо видів оногди, ек він ранісько купавси, то — каже — на попереці сам струп та й струп.

— Га! то кров у нім, Юсипку, так грає!

— Ба, ци варе кров?

— Очі видють, шо кров. Ек би го не пекло, то би не ліз у студену воду та й не літав би по селу.

Лукин устав із ношів, підніс трембіту, затрубів тричі, а Юсип крикнув хрипливим голосом три рази „бердо"! Голос трембіти зіллявся із журкотом Черемоша й шумом смеречини і розсипався по всьому селу: насамперед розстелився понад сонними лісами, відтак відбився об супротилежні скелі й відгомоном полетів дальше, дальше, аж на край села. За ним чимчикував придушений Юсипів голос, що зіллявся з ворохканням жаб і не вспів добігти на поконече села. Все ж таки почули його куни, що досі свобідно ігрались під церковною банею, почули його сови, що вигукували людям „на смерть" своє зловіще „угу", а тепер замовкли. А зачули його також на зарінку плотарі, що дрімали при ватрі і ждали на досвітню гать.

— Не хирів би старий, але горлає — обіззався один плотар, докидаючи трісок до ватри.

— Але бо бігме! Він вартує церкву, а дома дес „когут" газдує! — додав керманич, що простягнувся на ка-

Флетев, флетев, флекев — парубок, Ч.

Поперек — поясниця, талія.

Варе — справді.

Бердо — пропасть; тут вартівний оклик.

Поконече — кінець.

Зарінок — беріг ріки вкритий рінню.

Плотарь, плотар — сплавляч дерева (плотів).

Гать — повінь із спущеної клявзи, Ч.

Хиріти — лежати.

„Когут" — жандарм: австрійські жандарми носили на чакую оздобу з когутячих пер.

мінню, поправив у головах кожушину і обернувся на другий бік.

Одна хмара закрила вузенький небокрай і не давала церковним вартівникам подивитися докладно на годинник, що на ньому мерехтять золоті вказівки, блискучі зорі.

Юсип і Лукин обійшли навкруги церкву, прокашлялися і посідали назад на ноші.

— Темно-си, ек у розі, віді буде дощ — розпочав Юсип.

— Про мене най буде, що хоче — від нехотя відповів Лукин, наче невдоволений із цієї банальної теми і хотів звернути бесіду на що інше. Він потряс міцно пляшкою і наслухував, чи відозветься горівка в ній. Горівка відозвалася булькотом.

— А чуй, Ю', ше є гаразд цієї чімериці.

— Та я вже, бадічку Лукинку, не дуже й лакім на ню. Іде публіка в голову, а я таки не темлю, коли-сми її заживав. Нема зза чого та й тому не кортит, най постит душа.

— Та ніби і я не гину за нев, але ек Бог дав, то най лютруеси в кишці, шкода, аби вивітрувала. Аби-с здоров, бадіку Ю'!

— Най Біг даст на пожиток, бадічку Луки!

І Лукин потягнув раз, другий, третій та й подав Юсипові, який зробив те саме, тільки що закашлявся. Лукин відібрав пляшку в свої руки і хотів заткати її рубаним корком, але що корок упав на землю, а у тьмі годі було його знайти, тож він заткав пляшку пальцем.

— Тото, любчіку Юсипку, не з добра ти так кашляеш!

— Та де з добра, брачіку Луки'?

Лютруватися — булькотіти.

— Тебе аді гей збиткує твоя Марічка!

— Шо ж дієти, Лукинку, коли-сми був дурний.

— Я тобі це таки скажу, шо онь дурний. Хто таке видів так „когута” ’д хаті припускати?

— Та неволя ’го припускає! Сам впелескавси та й ходит, уодно ходит, а в мене ека вже путеря. Сперти не зіпру, ой не зіпру, брачіку Лукинку!

— Бо-с такий розумний! Ану най би він до мене прийшов! Я би его вперед запитавси: чого-с прийшов? А ек би він шос туда..., то бих колом гнав від хати. „Мой бре — сказав бих — у мене жінка ґаздиня, з шандарями не тримає” — бігме, сказав бих.

— Ей, брачіку, був один такий чес, шо і я хотів ему так сказати. Єк-сми був тогід у зимі приповздивси на роботі, та й прихожу нагрітиси ’д хаті, а він за столом та й моя коло него не вишкірюєси, не вишкірюєси — ні. А на столі, ек на храм, ей де, шо я кажу, — і на храм не найдеси так хоть би у найпершого ґазди; око горівки, кусак солонини, петльований хліб; усе приніс! Та лише я в хату, а він до мене: „Ти мой так вартуєш косцюл? Ти знаєш, шо я прийшов — каже — на контролю?” Та й мене за прошивку та й на двір. А на дворі світа на крок не видко, так фужделит. Та так-сми-си був тогди вбезсебив, шо тресло мнов гейби в пропасниці. Але відтак міркую собі: „Най біда щезає в озіре та в шкрепітте!” То, зважаєш, Юсипку, тісарська дитина, муніцію має, одно-друге, загатит ті кольбов, та й не дихнеш навіть,

Впелескатиси — вкрутитися.

Путеря — сила, Ч.

Тогід — минулого року.

Приповздитиси — припізнитися, Ч.

Око — мірка.

Фужделит — снігом мете.

Вбезсебитиси — розлютитися, Ч.

Шкрепітте — дебри (?).

або скує ті, та й гний на старість у гарешті. Чоловік аді мусит терпіти, хоть би не рад!

— Бо він ше не трафив на свого! Я бих йому зза ніхоть не терпів. Мой, я був у тисарськім войську, а там не такі голови ек це, самі еднорали та фебрі та капітани, але ніхто мні пальцем не кинув. Тóму так ред не йде; ше не вілно, то рáз не вілно, а шо вілно, то раз вілно, а чужю газдиню відбирати, то цалком не вілно. Мой, до газдині є газда! Аби-с був сліпий, або кривий, аби-с таки прем гиб, то ти голова в хаті. Чуеш, Ю', твій верх у хаті!

— Тото ані слова, шо без газди хата пуста, але шо ж дієти, ек панич до чілідини липне? Дурний я мав розум, шо-сми го послухав та й узев її на свою голову. Най би була сивіла. Але ек зачели мні раїти, та раїти, то-сми здурів був, так ек си дуріє. А найдужше таки він сам: „Сва-тай — каже — Деменову Маріку, то дужя дівка, обхаїт тебе та й хлопця”. Аби-х був знав, шо таке буде, то бих не женивси, доки віку-життя мого. Добре то казала мені, ек умирала, моя перша покійничка: „Не жениси, каже, Юсипку, бо заситиш себе та й Іванка. Хлопец підросте, та невістка ті обкутає!” Так таки сталоси на її слові, дав би їй Біг царство небесне! Пропав я та й Іванко пропав.

З Юсипових грудей вийшов тяжкий голос зідхання так, як зі спорохнілого дерева вихоплюється наверх крихка деревляна мука, коли його вертить гострий залізний сверлик. Лукин розсердився на товаришеву чорну долю і показав своє персердя тим, що випручував праву руку наперед так, як випручується її до грізьби. Але в руці відозвалася горівка і своїм булькотом пригадалася його памяті та й зацитькала на хвилинку його обурення.

Еднорал — генерал.

Фебрі (нім. фельдфеблі) — старші десятники.

Прем — зовсім, Ч.

Заситити — занапастити.

Він не відповів нічого, тільки без приговорювання приложив пляшку до уст, „покропив горло” і подав товаришеві. Юсип зробив те саме вже без принуки. Відтак розмістилися оба вигідніше на ношах. Лукин присунувся ближче до товариша, обняв його лівою рукою поза шию і тим способом проявив своє „співчуття” його недолі. Юсипові гадки впинилися коло його Марічки і жандарма; він почув себе дуже нещасливим і пониженим, і тому закипів у ньому гнів супротив „панича”. Досі тлів у ньому той сам гнів, але на самому дні старечого, приголомшеного серця. Наверх не виходив ніколи. Тепер розпалив його горівчаний огонь і „добре серце” товариша. Розгячений і розчулений Юсип і собі обняв Лукина поза шию і приговорював сердешно:

— За тото, що маеш меке серце, Лукинку, то так ті навижу, ек рідного брата. Та й за то ті ше люблю, що стоїш за правдов, та й ше за тото, що не стоїш нікому в броду.

— Братіку Юсипку — заговорив на те Лукин, що досі потакував головою підхлібній бесіді. — Аді хоть мні медом масти, хоть дегтем чорни, а хоть мні бери та на шкамутки порубай, то ек кажу, що ми ті жель, то жель. А ек ті вижу, шо-с почорнів, ек божа земля, то у мні аж тьохкає. Мой бре, та ми служимо світій церкві та й за шо служимо? Піп бере роківшину, дек бере, паламар бере, а ми шо? За ту десетку, шо громада дає, то цілий рік божий ока не стули?

— Лишім тото, братіку Луки’, ше віді є на небі йкийс Бог, бігме є, там дістанемо ліпшу плату — перрвав Юсип.

— Я кажу це протів того — говорив дальше Лукин — шо аді тебе „когут” ситит; живцем поклав би ті в зем-

Шкамутки — трісочки.

Роківшина, роківщина — річна плата.

лю, ек би міг. Він фасує леник, то тому йому обрік грає, а ти шо? А тісарська каса на тото на него не несе, аби він тобі газдиню відбирав. То такої не йде, братіку Юсипку, ні! Ек у хаті пекло, то еке тото житте?

— Ой нема життя, душко Лукинку, лиш мука та й мука — застогнав Йосип.

— Ци гадаеш, Юсипку, шо я не знаю твій болек? Аді сидимо тут, а я таки за когута думаю, бо мні болит за тобов серце.

— Абис прожив, бадічку Лукинку, шо-с не подуфалий, шо мні желуеш. Аби ті Бог так ласков небеснов пожелував — процідив жалісно Юсип і рівночасно обіймив Лукина й другою рукою і голосно з ним поцілувався в уста.

Коли б їх так побачив який знайомий бадіка, то змалював би собі у своїй гуцульській уяві двох мерців, що урвалися з тамтого світа і голубляться на ношах під церквою, доки треті півні не запіють.

— Аби-с прожив, Йосипку! — Аби-с прожив, Лукинку! — бажали собі безупину зворушені бадіки і випорожнювали до дна пляшку.

— Де'! дедю, гив! чуєте, де'! — озвався нараз під церковною хвірткою хлопячий тремтячий голос.

— Ци то мені причуваеси, ци то твій Іванко кличе — питав Лукин товариша, перериваючи сердешну розмову.

Юсип став надслухувати і нарешті пізнав голос свого синка та й підійшов до хвіртки.

— То ти, Іванку?

— Я, дедику.

— А ти чого тепер?

Фасувати (нім.) — діставати.

Леник (нім. Lohnung) — платня, пенсія.

Подуфалий — гордий.

- Бо панич у хаті.
- Ну, та шо панич?
- Таже вігнав мене.
- Єк то вігнав?
- Казав, шо кольбов заріже.
- А мачуха нічо?
- Мачуха чиниласи, шо спит.
- А він давно прийшов?
- Зараз таки, ек ви пішли на варту.
- А ти де був тілький час?
- У хоромах за полібічком.
- Та шо він робит?

— Він спав, а тепер убираєси, вже віді лагодитси йти 'д вам на контролю, та тіму я прибіг дати вам знати. Сокотітси, дедику, не спіт, аби кольбов не джюг'нув.

— Ей, іди гет, дурнечку; коби він лиш суди прийшов, то я йому джюгну. Братіку Лукинку, слухай-ста, ми йому покажемо.

— Таки так, шо покажемо, най знає по чому лікоть табаки. То каже хлопец, шо вже прийшов? — питав подалеку Лукин.

— Ше сночі прийшов, а тепер лагодитси 'д нам на контролю!

— Дедику, я тікаю 'д хаті, аби мні тут не захопив. Не спіть, сокотітси, дедику, — просив Іванко на відхіднім.

Але Юсипові не в голові тепер хлопячі просьби. Він, шо все мовчки тулив у собі гнів супроти „панича”, шо ніколи не поважився би був чимнебудь зобидити якого-небудь „пана”, сипле тепер грізьбами та прокляттями на свого наставника, контрольора.

Хороми — сіни. (Шухевич: „Гуцульщина” І.).

Полібічок, полібочок — невелика бочка. (Шухевич, І. 103).

— Най іде, коби прийшов, буде мені крепір та й йому крепір. Мой, раз мати родила, раз треба гинути — викрикував він у розпалі.

Лукин утихомирився, коли зачув, що „панич” лагодиться на контролю; він сховав пляшку у дзьобню, взяв трембіту у руки і лише півголосом притакував товаришеві.

Розпалений Юсип не завважав товаришевого ляку і невгавно викрикував щораз то дужче, щораз то голосніше. Покірний і услужний панам Черемош, що в літі гуляють по ньому на тяжких дарабах, бісється так само, коли у слоту налетється у нього багато мутної води.

— Фів, фів, фів! — запищала жандармська трубочка під хвірткою, а слідом за тим гукнув здоровецький голос:

— Варта!

Лукин задрижав і потверезів зовсім; скоріше метнувся, притулив трембіту до уст і відозвався нею, але не заглушив Юсипового крику.

— Цо там такі галас? — гостро озвався голос.

Лукин не знав спершу, що відповісти; він підійшов під хвіртку і перепуджений став не дуже голосно говорити:

— То, проше чесного паничя та й вахміця, аді екос так, шо-о-о...

Юсип не дав йому доцілити цю відповідь, бо звернувся до жандарма із своєю бесідою.

— Вже прийшов-ес, уже? Чого-с прийшов? Різати мні хочеш? На, заріж мні, на-а-а! — і Юсип луснув рукою в паркан.

Крепір — смерть, Ч.

Дзьобня — вовняна торбинка. (Шухевич).

Вахміц, вахмайстер — старший десятник.

— Отвуж мі фуртке! — grimнув люто жандарм.

Лукин витягнув кілок з клямки, відкинув підпору і хвіртка відчинилася. Жандарм переступив умить її переліз, прискочив до Юсипа, замахнувся і луснув його в лице. Юсип повалився на землю, а жандарм зараз прискочив до Лукина.

— То, проше ясного паничя та й вахміщя, то Юсип аді трохи при фантазії, а я в тім нічого не свідім, бігме нічо, абих так жив, шо нічо — випрошувався він коштом товариша.

— Лайдакі! Ви так вартуете косяюл!

— Проше паничя, гунцвот мое іме, ек я в тім шо свідім, я пазю служби — покірненько оправдувався Лукин.

Юсип піднявся і знов упав на землю, а відтак знов піднявся, зібгався в каблук, прискочив до жандарма, вхопив напрасно за кабат, потряс ним і заревів нелюдським голосом:

— Раз мні мать родила!

Той його голос вирвався з грудей неначе фльонт, шо його силоміць витиснув із рушниці підпалений порох. Його виперла жовч мужицького серця, шо довгий час у ньому збиралася, аж нарешті розпалилася і тріснула.

— Мо-о-ой! Раз мати родила — повторяв безнастанно Юсип і ціпко держався жандармського кабата.

— Ю', а ти здурів, ци шо тобі таке? Таже то панич — боязко і соромно уговкував Лукин.

Жандармські ланцюшки дзоркнули і в мить упилися в Юсипові руки.

— Мурго, мільч! Лукаш, по вуйта, до гміни, нех пшийдзе натихмяст! Рушай до гміни зе мнов, ти стари злодзюю, — сипав жандарм свої прикази як пекучі іскри.

Пазити — пильнувати. (Шухевич).

Хвіртка ще раз скрипнула і випустила Лукина, жандарма і скованого Юсипа.

Ранісько став продувати гірський вітер і розігнав хмари в безвісті. Румяне сонічко вихопилося на вершок гори та й скочило у Черемошеві плеса. Так воно купається, так вимивається, що румянці на його круглому лиці переходять у яскраве сяєво.

На дзвіниці розгойдалися дзвони і скликають людей на недільну відправу. Ідуть бадіки на молебні та й вихвалюють погоду. Одні вихвалюють її, а другі кривдуються, що вона якраз на неділю випала, а не на робітний день.

Близенько перед церквою коло громадської канцелярії зупиняються всі та й прилучуються до гурту, що зібрався довкола скованого простоволосого Юсипа. Випитують один одного, що воно таке сталося, а як побачуть жандарма, що сів собі на лавочці, спустив чачо на очі і ніби дримає, то всі мовкнуть. Вони догадуються якогось злочину, що його допустився Юсип і кліпають допитливо один на одного та й покивають головами.

Юсип понуро дивиться на землю і від часу до часу втирає скованими руками кров з лица, що набризкала цієї ночі межі стінами громадської канцелярії.

— Дивітси, люди, покаяніє, та й абисте дітям своїм заказували підносити руку на пана вахміща. Дивітси, шінуйте пана вахміща, абисте котрий не попацили таке, ек Юсип. Майте розум, панове газди, не подуфальтеси, не лихословте, бо за пана вахміща гостра кара. Аді, Юсип заштрик тепер у біду, та й не знати, ци вийде з припону, — заговорив війт до гурту, показуючи рукою на Юсипа.

Попацити — попасти в біду.

Заштрикнути — ускочити, Ч. застрягнути.

— Здурів чоловік на старість, здурів, — чути було голоси між гуртом.

Жандарм підніс з очей чачо, роздивився по гурті і усміхнувся. То був усміх вдоволення ізза того, що Юсипів „злочин” учинив корисне для нього вражіння на бадіках. Він же ж нарочно задержав Юсипа коло громадського уряду, щоб люди оглядали його і відстрашувалися прикладом.

— Ци то до тебе приступило шо, Юсипку, ци ті розум відобрало — питав один бадіка з гурту.

— Це знашно, брачіки, шо він не при розумі — додав другий.

— Таки нічо иньше, лиш підплитник уліз у него та й решта — прикинув третій.

— А дивіт, ек обмінивси на твари, та й віді й бесіду відобрало — притакував дехто.

— Мой, Ю', ану скажи кого тепер видиш?

— Ану перехрестиси, Юсипку!

— Ану віговори Оченаш, то зараз ті лекше стане.

Обсипаний цими питаннями й радами Юсип повів жалібно очима по зібраному гурті, зідхнув тяжко, простягнув наперед себе заковані руки й заговорив:

— Любчіки-газди! Раз мні мати на світ породила, раз траба гинути.

По цих словах виступив на його кривавім лиці піт, а ноги стали трястися. Він захитався, наче б мав падати на землю, але жандарм прискочив, сіпнув його за плече і гострим поглядом вказав йому дорогу до міста:

— Три кроки напшуд, рушай пся юха!

А коли жандарм попровадив уже Юсипа долів дорогою, тоді Лукин „поправді” розповідав бадікам цілу пригоду.

Підплитник — нечистий, Ч.

— Так, аби здуріти, то він, брачіки, не здурів, але тото вночі лучилася дурничка, та й булоси, зважаєте, трішки при фантазії. А цес когутек дес переночував у него та й над зорами прийшов ід нам на контролю. Ну, та й знаєте, еке тото: кождий був би за газдиню лихий. А у Юсипа мека голова, бо за цеї жінки цалком зівев. Та ек таки учув, шо когутек прийшов, та й до него: „Мой, раз мать родила!” та й ймив за мантлю та лиш потермусав та й аді по всему...

— Еге-е-е! То такої пішло, Лукинку? — загули зацікавлені бадіки з усмішкою на устах.

— Такої, брачіки, такої.

Мантля (нім.) — військовий плащ.

Потермусати (? потермосити) — потрясти.

СВЯТИЙ НИКОЛАЙ У ГАРТІ

— П-с-с-ст! уже йде!

— Кудас?

— До нас!

— Де?

— П-с-с-ст! Онде вже на Приймаковім перелазі.
Васи'! Скоч ше на під.

— Чого?

— Накрий термітев одежину, привали каменем
дошку!

— Вже привалив.

— То скинь кожушину, бо возме...

— Ні, я втечу.

— Неня сховала опинку?

— Сховала!

— А ема ек?

— Попелом притрусив, не заздрить...

— Де'?

— Шо?

— Дайте ше свій капелюх мені.

— На, тікай!

За воринням показалася фігура, вся в чорному одінню, а на голові шапка з чорножовтою мотузкою на до-

В гарті — на складі фантів (річей узятих за податок), цебто в громадській канцелярії (іронічна назва), Ч.

Терміття — останки ізтертих конопель, Ч. костриці.

Опинка — запаска.

Де' — скорочене зам. дедю, Ч.

Вориння, вориньы — огорожа зроблена з довгих лат.

лішніх краях і з кругленьким гудзиком напереді. Гудзик виходить по-над рівне дно шапки. Під лівою пахою по-довгаста книга, в правій руці бук. За фігуркою йдуть два люди. Один несе спору вязку мужицького плахтя та одіння, другий голіруч.

— Дома Курило Сівчук?

Тиша...

— Курило Сівчук дома? — гримкіше крикнула фігурка.

— Чіму-би не дома, проше ласки божої та й панцкої, — відозвався з низенької, майже безвіконної хати хрипливий придушений голос. Слідом за тим скригнули чорні закурені двері і випустили на двір чоловіка середнього росту. Його худе, поморщене лице, кучма нерозчесаного волосся, сухоребрі груди, що їх не обіймає собою темна, латана срочка, витерті червонаві холошні і худокості, босі ноги говорили самі за нього, що він є. Вің не потребував представлятися. На його стан зложилися віки нужди і випягнували на ньому грубими буквами — мужик.

— Я дома, проше ласки божої та й... — повторяв Курило Сівчук, схиляючися вниз.

— Чому не відзиваєшся, як тебе кличуть? — сердито спитала фігурка.

— Та ек-же ні? Я дома, проше ласки...

— Будемо тебе забирати за податок...

— Шо-ж дієти, проше ясного пана та й здикуторя.

— Худобу маєш?

— Маржинки дасть-біг, проше пана. Вже давно не кушіли-сми скороми.

— Що маєш рухомого?

Холошні — штани.

Маржина — худоба.

— Хороми!? Ей де! Хоромів нема, проше пана, штири голі стіни та й по всьому. Бідно-си діе, пишний та й годний, та чемний панчіку!

— Брешеш! Присяжний! Ходім до середини.

— Або ж я спираю ласкавого пана?

Пан екекутор штовхнув палицею в двері, що до половини вже були одверті. Двері заскрипіли і відхилилися аж до самої стіни. Екекутор зігнувся і переступив поріг, за ним увійшов присяжний, а відтак Сівчук. Другий присяжний лишився із своєю вязкою на дворі і прилагоджував посторонки на новий пакунок.

— Де ж твої речі? — питав невдоволений екекутор.

— Бідно-си діе, ясний та добрий панчіку, штири стіні та й... Сами здорові видите, Бог-би вам дав панованне!

— Я нічого не виджу.

— Га! нічьо-ж-бо й видіти панцким очам; біда та й клопіт!

— То твоя жбна?

— То, проше ласки пана, жінка.

Курилиха Сівчучка, що досі стояла неповорушно в чорній сорочці без опинки, поступила один ступінь ближче ід чоловікові свому і глянула наскрізь екекуторові в очі.

— Нічьо нема, файний та добрий панчику, без опиночки ходжу.

— Таки нема нічьо, хоч гинь — додав Сівчук.

— Де ж ви спите?

— Шінуючи чесну голову панцку та й світі образи, тай нас, ірщених, ми спимо на землі, а діти на лавици.

— На чім спите?

Хороми — сіни, Ч.

Ірщений — хрещений.

— Таки на землі.

— А подушки де?

— Га! Подушок даст Біг, на кулаці спимо.

— Брешеш!

— То, що очі видють, то є; я не спираю шукати.

Екзекутор перейшов скорим ходом по хаті і стукнув палицею в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти: під передньою стіною довша дошка на трьох стовпцях — то лавиця; під примежною стіною коротша дошка на двох стовпцях — то „стіл”, на середині хати яма на ватру, присипана попелом — то піч. Бачив це добре, але з привички „шукав”. По хвилинці зупинив він свій погляд на стіні, що під нею стояв „стіл”. Там висів образ. Тло його чорне, закурене, тільки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність над головою якогось святого. Одні лишень рами, що видко вийшли зпід майстерського гуцульського долота, додавали йому поваги і приманювали око. Сівчук узрів, що „пан” вдвляється в образ і почіхався в голову.

— То якісь кавал балвана, — пробуркотів сам до себе екзекутор.

— Ні, проше пана, то не Палагна, то святий Николай.

— Але рами ладні.

— То ше мій прадід їх різьбив.

— Звідки ти маеш той образ?

— То таки, проше пана, з діда-прадіда.

— Присяжний, здойми той образ!

— Та якже це, панчику? Спадайте на рани божі, лишть світого — просив Курило.

— Спадайте на рани божі, пишний та файний пане здекутору, комісаріку наш любий — голосила Курилиха.

То якісь кавал балвана — то якийсь шматок ідола.

Присяжний не ждав, зняв хутко образ і виніс на двір. Тільки порох закурився, і павутинням обведений простокутник лишився на тому місці, де стояв образ.

— Та ек-же без образа в хаті, проше ясного пана? — падькався Курило.

— Не осоружте нам хату, комісарю чесний — заводила Курилиха.

— Шкода гаданія! Ще й хата піде на ліцитацію, як не заплатиш податку. Я права не скасую — гримнув пан ексекутор і вийшов на двір.

— Присяжні! До Гриця Саїна!
Пішли...

Надворі вже добре вечоріло, коли Курилиха Сівчучка з маленькою донькою Анничкою розкопувала серед хати яму і видобувала з неї „начінне”: два глиняні горшки, пять деревляних ложок, стільки ж червонявих мисочок і кулешінник. Юрко відвалив камінь з пригнилої тертиці на даху і витягав із задненого поду одежину та подавав Василькові і Петрикові, що бігцем заносили її в хату.

— Вже все, Васильку? — питав батько синка, якому подавав постолі з онучами.

— Все, дедику! Ваш сардак тай сорочка, ненин кіптар, опинка та й сорочка, наші кожушинки та й сорочічки, обі верітці, вузлик муки, бербеничка з огірками, Анниччина хустка та й ваші, аді, постолі.

Падькатися — побиватися, голосити.

Кулешінник — горщик, в якому варять кулешу. (Шух. I. 96, 140).

Тертиця — дошка.

Кіптар (волоське) — безрукавий, короткий кожушок.

Бербеничка — діжечка.

— Йди ж принеси води на кулешу, а я напречу дров з Петриком.

— Добре, дедику!

Тоді, як багач Приймак видоїв своїх шість овець і ніс у дійниці скором до хати, сиділи його сусіди Сівчуки за „столом” та й доїдали гарячу кулешу і мисочку огірків, а серед хати дотлівало в ямі вугля.

— Нене, я піду спати, прокажіть „Оченаш”, — просила мала Анничка, що, накормившись, дрімала при столі.

— Вклекни, синку, та й склади ручки.

Анничка клякнула, зложила ручки і піднесла свої оченята 'д горі в те саме місце, де стояв досі образ. Там була гола стіна. Вона повела оченятами по всіх стінах, а образа не знайшла. Допитливим поглядом дивилася вона нені в очі, відтак проговорила жалісно:

-- Ненько! Де світий Николай?

Василько й Петрик глянули на стіну і собі заголосили: — Дедику, ненько, де світий Николай?

Важко вчинилося Юркові; він споглядав на жінку, а жінка споглядала мовчки на нього. Зідхнули тяжко і відповіли дітям обое разом:

— Світий Николай у гарті!

— Взяв здекутор?

— А ек-же небожета: світий Николай у гарті.

ЗЛОДІЯ ЗЛОВИЛИ

По Відорщах умер йому дьидя, відтак за дьидем не забарилася няня, а відтак забрали жиди усю відумерщину. Сім неділь без одної ходить уже малий Юра Приймаків „льонтом” і ніхто його не питає, чи їв він, чи спав, чи має сорочечку. Ніхто ані раз.

Бліде личко пожовкло як віск; на ньому вирізалися по обох боках кісточки, а очі потали в голову і позакисали. Лишень кучма нечесаного волосся буйніше виросла і накрила чоло й цілу потилицю, а сама не накрита. Та кож передні зуби попідростали йому замість тих, що повипадали ще за дьиді. Та що ж! Горішня губа не завтякає їх накрити, тому кривиться йому на вулиці дівтора і прозиває його „вишкіреним”.

Ще за дьиді пас він козу дома, пас межами та поточинами, але не ціле літо, лише доти, доки жиди козу назад не відобрали. Тоді йому було святе життя, він пастушив. І тепер ще ходить з батіжком; пужівно вирубав з ліщини, а батіг пересукав собі з курмея, що загубив його якийсь кінь запутаний на толоці. З того ж самого курмея усукав він теж мотузок до підперезання.

То так іде він вулицею та й батіжком: тріс, тріс! А як це уздрить який газда, то насмішкується з нього згідливо:

— А ти, мой хло', пси пасеш?

Відорщі — Йордан.

Відумерщина — спадщина.

Курмей — воловід, Ч. шнур.

Юра схиляє тоді лице в долину, батіжок ховає назад плечей, каже газді гречно „Славайсу” і борзенько з ним розминається. А потому знов далі: тріс, тріс!

Так дуже любить пастушити.

Однак ніхто не хоче взяти його за пастушка. Прийшла була з другого села тітка, що служить там у еґомостя, та й завела його до багача Кречуна, чи не взяв би до маржини.

— Не потрібую я такого вулишника, най би ше мені потег шо від хати та злезентировав, та й шукай вітра в поли. Я свої достатки сам собі обкутаю, а то пустий зафеленок — гримнув Кречун на Юрову тітку. А Юра напудився та й утік з подвіря ще заки багач виговорив своє.

— Щезни та пропади від мене, паскудо, лиш сором ми робиш, — прощалася з Юрою тітка вертаючи на свою службу.

І Юра мірить дальше громадські вулиці.

Найде де садовину, а в лісі афину або ожину, то лиш проковтне та й уже нема. А змилується хто та дасть грінку хліба, то він не зараз її візьме. А як бере, то видиться йому, що світ на нього паде.

— Простибі, вуечку, вуйночко, я не голоден — каже, а сам очима їсть.

Такий іще соромливий.

Як ідеться попри царинку багача Кречуна, то понад поточину попри саме вориння зайдеться ід Решетаревій царинці, відтак ід Френчуковій, а відтак під гору Клотічку. На Клотічці то такі щороку родять афини, що хоч

Злезентирувати — дезертирувати, Ч.

Зафеленок — накорінок, Ч.

Поточина — потік, рівнож русло потока.

сядь та й їдж. Юра заходив туди довгий час на полуденок, але тепер вони вже відродили. Тепер іде він ще останній раз, щоби пізнати, чи не показалися під самим вершком.

Сонце що лише пополуднувало і взялося йти в дальшу дорогу, та й так гріє мир божий, що поти збивають. Стара Кречуниха пустила на царинці теля ід корові, аби корова молоко припустила. Сама вона причікнула з другого боку та й поволеньки відбирає теляти з писка один дійок по другім. А теля так ссе, ссе, та підштуркує вимя та далі ссе. А крізь вориння Юра призирається, приязно призирається. Скоро теля запхає голову під саме вимя, то і він свою голову вихиляє наперед крізь вориння, а скоро Кречуниха ударить теля по писку і воно відсуне голову на бік, то і він висуває свою голову зпоміж вориння назад.

То так йому оскомина на зубах робилася.

Коли відтак Кречуниха ймила теля за хвіст і за вуха та й так затигнула до ялівника, тоді встав Юра зпід вориння і став іти далше наперед себе.

Іде помаленьку і батіжком не витріскує ані раз. Іноді навіть на купину зашпотається, мов би не бачив світа серед білої днини. По мотузку, що спав з черева на клуби, можна пізнати, що то голод заступав йому очі.

А в поточині вода журчить та мечеться з каменя на камінь. Юрі пригадалося, як дьидя з роботи приніс був раз із Бесарабії рибу, таку солону, таку добру. Неня зварила була її з цибулею і дала йому таку букату як на два пальці. Тоді вивів він був козу над поточину пасти, їв рибу та й разураз пив із поточини воду так, що аж багачка Кречуниха йому завидувала, коли прийшла до поточини з коновками.

Буката — частина, Ч.

— Ти мой де був на храму, шо так жльопаеш воду — питала вона тоді зі злости.

Цю солодку згадку перервав йому мотузок, що наважився поверх клубів спасти на землю. Він перевязав його коротше і нога за ногою прийшов уже саме перед Фенчукову царинку. А на царинці корова: му-у-у — та й просто 'д ньому. Корові привиділося мабуть, що то Фенчучка йде її дойти та й несе пашу, бо то якраз час до видою, а маржинка свій час знає.

Юра зупинився і сперся на вориння. Спершу похнюпив голову в долину, гейби над чим роздумував, а відтак запхав пальці в уста і жмякає їх та й дивиться на коро-ву, дуже жалібно дивиться.

Корова стала щоразто ближче підходити до нього, нарешті приблизилася зовсім, витягнула писок, притулила до його руки, гейби обнюхувала, а опісля взялася лизати його руки, лице, волосся.

Юрі вчинилося ще солодше, як тоді, коли його небіжка неня проти сонця обіськала. То перший раз по нениній смерті зазнає він таких солодощів, такого тепла. Сиротою зустрічався він тільки з холодом та глумом. От уже третій день не мав нічого в роті; коли б іще стільки, то передня шкірка на череві прилипне до поперека. З вдячності став він гладити коро-ву по її коровячому чолі і приговорювати: „Міцька моя, маленька моя!” Відтак переліз через вориння, умикав жменю трави і подав корові. Корова їла. Він дивився, як вона їсть і тут йому пригадався його голод, пригадалося Кречунове теля, що так смачно ссало свою маму і знов пригадалися всі солодощі, що їх зазнав за дьиді та нени. І він забув, де він, прикляк корові до вимя, пригорнув дійки до своїх за-

Обіськати — шукати, вичісувати.

Поперек — хребет.

сохлих уст і ссав один за одним, ссав без тями. А корова стоїть та й румегає. Вона рада, що у свій час молока збудеться і вимя полегшає.

Але стара Фенчучка не забуває ряду в газдівстві, бо вона вже двадцять рік і один газдинею. Вона бере в одну руку вязочку паші, а в другу дійницю, та й іде на царинку ід білуні. Іде та й роздумує, чи лишити сьогоднішнє молоко на сметанку, чи понести до Берчихи та й сире продати, аби впрятати грошників на свічку із Богородиці. Вона ж церковна сестриця. Приходить ід корові, стає, дивиться та й своїм очам не вірить. І пашу і дійницю пустила з рук, так розлютилася.

— Ссав би-с кров, та би-с ссав — крикнула вона на самперед так само, як кричиться на бичка-ласійка, як цей без її призову добереться до маминих дійок. Слідом за тим прискочила до Юри, що клячав і ссав без памяти, вхопила за волосся та й перевернула горлиць назад.

— То ти котюго? Та ти онь менімолоко меш красти? Злодюго! Ти до корови вже берешси, рабувати мене хочеш, рабувати, рабувати? — зойкала вона на все горло та й гупала Юру, куди виділа: по тварі, по ногах, по череві. Відтак узяла за кучму, піднесла у повітря та й гевкнула ним назад до землі. Корова тим часом уступилася із давнього місця, підійшла до полишеної вязки паші та й спокійно собі заїдала. Фенчучці це додавало ще більше злости. Вона взяла вдруге Юру за чупер та й знов піднесла. Юра тепер наче б зі сну пробудився. Досі він нічого не тямив, що з ним діється. Фенчучка його гупала, а він ні відізвався, ні ворухнувся. Тепер пізнав він заслинену твар Фенчучки, пізнав і став плакати й випрошуватися так само, якби відпрошувався, коли б його хто

Чупер — чуб, волосся.

наторопом без причини став обкладати штовханцями.

— Нічого не буду, вуйночко, не буду, золота вуйночко, любко вуйночко, не бу-у-у-ду.

Фенчучка не слухала його. Вона лишила й корову й дійницю і вела за чупер Юру 'д хаті та все кляла:

— Повішенику дідьчий, ти мене рабуеш, рабуеш, мой злодюго, рабуеш!

Старий Фенчук зачув з хати жінчин крик, вибіг ід воротам і гукнув:

— Мой Насте, мо', а що там таке?

— Таже аді приссавси до корови ек кліщ та на пни обкрадає — відповідала верескливо Фенчучка.

— Ей, де ж би? Та де-с го найшла?

— Таже аді приссавси до корови ек кліщ та й гет виссав молоко.

На це жінчине пояснення плюнув Фенчук у долоні, відтворив скоро лісу, побіг як хлопець напроти жінки, хапнув за руку Юру та й по лиці: повх, то відси, то відти. І Юра по хвилинку голосніше заголосив і покірніше став випрошуватися:

— Любчіку, вучку, не буду, ніколи не буду, поки жити буду!...

— Мо-о-о-ой! Я злодія умію вчити! — грозив старий, ведучи його за вухо навперед хати.

А Фенчучка не переставала зойкувати:

— Гей, люди добрі, люди добрі, серед білої днини краде, зперед очей краде!

То так голосно вона кричала, що всі сусіди стали збігатися, як на який дивогляд.

Фенчук ще раз потряс Юрою, заскреготав зубами і ще раз погрозив:

Наторопом — довго, довгим рядом і безпереривно.
Ліса — 1. хвіртка, 2. загорода з плетеної ліщини.

— Мой! Я тебе раз навчу! Насте! а йди-ко принеси ножиці з хати.

Настя ще розповідала уривками сусідам, як вона ймила „злодія”, а відтак аж пішла по ножиці і все кляла, зойкувала.

— Обстричи злодія, обстричи — кричали сусіди, що догадалися, на що Фенчук сказав жінці винести ножиці.

Юрі поллялись сльози цюрком; він запищав не своїми голосами. Він знав, що головних злодіїв стрижуть у селі, знав, що то великий сором і тому не стямився від плачу.

Але Фенчучка винесла ножиці і подала старому. Сусіди вмить ухопили його за руки і ціпко тримали, а Фенчук стриг Юрову гичку при самім тілі, ще коротше, як стрижеється вівці на весні.

То такий зойк звівся, як його стригли, гей-би в горшку пражилося. Ті, що його тримають, клянуть усіми клятьбами, якими звичайно кленеться злодія. Настя ще голосніше клене, Юра лише час до часу йойкає захрипливим, сплаканим голосом. А ті, що не мали іншої роботи, ходять по вулиці і повістують на допити з верхів бадікам цілу подію. Вони кладуть коло рота обі долоні і кричать:

— Злодія ймили-сми!

— Юра Приймакового!

— Ага, того вишкіреного!

БАБИН ХІД

Вперлася ногами в землю, а обома руками держиться телеграфічного стовпа та й головою до долу бовтає.

Така гей хрущик маленька як грудочка глини під тичкою, як маціцька каблучка межі стовпом і землею. Вітер звів би її полегоньки і як стеблом перекидав би по дорозі, якби його гори не спирали.

Баба відкашлюється.

Гейби довгу гадюку з грудей виперти мала, гейби буря з неї на світ виривалася — дух заперала.

Стовп гуде жалібно, якби жалував бабу, якби приговорював до неї, аби не подавалася.

Дрібні крапельки осіннього дощу граються на бабiniх плечах, наче б хотіли її зпід стовпа у пропасть змити.

Але вона не дається.

Йдуть дорогою бадіки з міста та й минають її, бо то „сторонцькі” люди.

— Ця, брачіки, вже до магазину — кажуть вони до себе і махають головами над бабиною старістю.

Та вона їх не бачить, бесіди їх не чує. Кришку синього лица до стовпа як до подушки притулює, віддихується.

— Аби цесі стовпи світилиси, — стогне і обіймає ціпкіше стовп, як мала дитина дьидеву шию.

— То-сми слаба, а то-сми увела.

Сторонцький — сторонній, чужий.
До магазину — до гробу, Ч.

Якби не боялася ночі, то не уступилася б з місця, бо не бірує.

Най її ще раз так спір візьме, най упаде на дорозі, то не збірує встати. Але най ніч за очі вхопить, най фіра надіде, най собака навернеться, то й пощіку з баби не буде.

Так вона надумується, чи має йти даліше, чи ще припочити. Та руки від студеного дощу деревіють, ноги затерпають.

— Прийдеси на дорозі вмерти, — тремтить вона як трепетовий жовтий листочок.

Надходять знайомі бадіки і пізнають бабу.

— Йди-ко, бабко, з нами, не чіпи під слупом!

— Ой, де ж я, газдики, з вами піду, коли-сми не годна!

— Таже видко си, шо не годна, але ходи, бо ніч ті зайде, та й шо меш робити?

Баба береться йти з бадіками. Здається, що всі кісточки з неї розсипаються, як ногами ступає.

— Дай вам Боже здоровлечко, шо не лишьєте мні серед дороги, шо-сте такі добрі!

— Та де би ми тебе, бабко, лишили, таже ти віді йкас газдиня була!

— Шо з того, бадічки, шо була, коли мні тепер мій син збиткує, за пометінне має?

— Най такого сина грім забе, шо неню не шінує.

— Аді йкос ані грім не вбиває, ані нічо го не береси, а Бог з гори дивитси. А я до натаря ходила, ци би не ска-

Увяти — ослабнути.

Бірувати — мати силу.

Спір — астма (Шух. V. 244.).

Чіпоти — стояти неповорушно, Ч.

Трепетовий — той, що тремтить; осиковий.

сував тот тастамент по покійничькови.

— А де ж тобі, бабо, тілький світ самій ходити, де ж тобі своєв головов на старість бити?

— Не годна-сми, любетка, бігме-сми не годна.

Руки на груди склала і присягалася, що не годна.

Бадіки забували крок з бабою держати і вихоплювалися наперед, живо розмовляючи.

— Ви, газдики, через мене не блавучьте, лиш таки йдіть борше, бо на вас домівка жде — гречно пригадує баба.

Бадіки перечать тому, але таки забувають за бабу і лишают її позаду.

— Я з вами не збірую, газдики, ой не збірую.

Та газди не чують її жалів, бо відійшли геть наперед і крикливо виговорюють на захланного її сина та й клять-бама бесіду переплітають.

А баба перебігає їх очима та й шукає другого стовпа, аби при ньому другим наторопом відкашлятися.

— Гондечки стоїть, такий моцний, такий високий.

— Але далеченько відсунувси, ой далеченько.

— Віді не зайду 'д нему, віді не збірую.

Гори, гей би горбаті старці сидять рядом над глибокою долиною і потоками спльовують осінню, тяжку вогкість та й лякають бабу.

Потоки біжуть нестримно стрімголов до долу, вижолоблюють гірські кременисті груди та й підстругують дорогу, що на худих гірських ребрах звисає враз з бабою отік парубоцький пояс на старечім череві.

Ледь-ледь вітер повіє, ледь-ледь вода камінці постручує то й слід загине по бабі та й по бабинім ході.

Блавуцьнти — теряти час, Ч.

НА - БОЖЕ

Попід великими образами купки скавулених бадіків на колінках молилися. Поперекладали голови на плечі і простягненими руками світців за все просили, або поскладали на грудях долоні гей дощечки до купи, попідирали ними похнюплені лица і жалібними голосами відговорювали уривками Отченаші.

Хрестилися і били кулаками в голі груди та жалі свої виповідали. А як у яким важнім пункті світців просили, то тріскали долонями гей терлицями та й щиро стогнали очима благали й поклони били.

У бабинці жінки покотом як грушки лежали.

Бо чілідина мусить файно до Бога скластися, хотівши, аби її молитва була приймлена. На коліна має упасти, має голову на землю склонити.

Так годиться, так святі собі хочуть.

Та й так молилася вдовиця Семениха на самому застиллю. Ой, молилася, до землі припала, землю цілувала, опадами завертала.

Світла в церкві горіли, до святих крізь ладан кліпали, за гріхи ласки у Бога молили.

Мужицькі стони росою із святців стікали.

Дяк по щирости відгалакував, аби відправа була красна, аби святим душа радувалася.

Дзвони гуділи, ревіли і дзеленькали, Семениху леґоньким гребенем по голові чесали.

Молилася за синове здоровля, аби у воську кулі його обминали, аби не умер тамки. Чула, як кулі у воздухах

гуділи, як по полі качалися і землю рили, людську працю трошили.

Відси хмара й відти хмара, самі сині кабати, самі людські діти. Одні на одних стріляють, шаблями проколюють, кров потічиною тече, нема „гальту”.

— Осішнюків Грицько уповідав це тої неділі на толічці. Він тісарська дитина, відслужив своє; знає, що то баталія може.

Як легіні з села збиралися й на багацьких возах у восько виїжджали, то такої жалібної виспівували, що все село плакало. Багачі плакали, синам у руки сороківці тицькали, в коршмі у горівці купалися, дітей на смерть виряжали.

А вона збоку дивилася, приступу не мала.

Ой в тісаря добра служба та лиха заплата,
Не в одного жовнірика головочька стята.

Легіні співали, а її син сидів на краечку багацького воза та й дивився за своєю ненею. Але він так на неї дивився, що їй ув очах темніло, пам'ять відходила. Такий сумний, такий блідий був, як не тота дитина. То так йому банно було за своєю ненею, що сама лишається. Та лиш най сараку не банує, най не кривдується, бо вона йому нічого не дасть. Що мала, то дала, а за решту най буде вибачний, бо нема відки. Якби був покійничок дьидя жив, то була би лиш на сина прятала, а бідна вдолиця що дасть?

Вози покачалися, прірва людей прірвалася, туча візків розлилася. Розступайся земле!

Ой тісарю, тісаріку, на шьо нас вербуеш?
В магазинах нема хліба, чьим нас нагодуеш?

Вояцька співанка їй причувалася гей сумний, невіразний шум у лісі.

Трошети — витрачувати, нищити.

Сині кабати мінилися проти сонця, як чічки за очі ловили. Гострі багнети полискували, як зеркала; чесатися у них можна би.

У воздухах ворони літали, крові шукали. У цій хвилині баталія гуде. Її сина кулею поцілять.

— Але ек найесніший тато є добрий, шьо го неприя-тіль не роз'юшит, то він війни не зробит, най сараки вояки відтановлеютси, каже, — уповідав Іван Піштаків жінкам коло церкви.

Гей сонне видіння пощезали хмари жовнірів, і вона молилася, щоби найяснішого тата ніхто не роз'юшив.

Десь така палата, як церква велика, десь у цій палаті від срібла-злота мовня бе. Ліхтарі, як стоги високі, свічки снопами горять. Десь вівтар великий, золотом кований, срібними гаками до землі прибитий. Луна від світла йде, на стінах трясеться. На вівтарі тісарь сидить, найясніший тато. Як він так сидить, то муха не сміє летіти. Навкруг нього васько рядами клінчить, на розказ чекає. То як тісарь письмо собі не злюбить, то ніхто його не зіпре, баталію зробить. Лиш пальцем кивне. Як у письмі стоїть не по правді, то каліцтво буде. Але на тото мир Бога просить, аби кривди не було, аби тісареві файно жилося. Аби тісарська земля пишно родила, аби тісарська мар-жинка дужа була, аби в хаті лежі не було.

В церкві заклекотіло, від молебних стогнів вітер по-віяв. Мир тиснувся наперед на-боже давати, бо служба зачалася, дяк записував гроші за живих і вмерлих. Тому Семенисі настолочив чийсь постів голову і перервав її молитву.

Відтановитиси — прийти до себе, віджити.

Мовня — мабуть від молня — лискавка, блеск.

Тісар, тісарський — цісар, цісарський.

Постів, постіл — ходак.

Вона кленучи устала і подалася за цією хвилиною, ще гнала наперед.

Хрестилася і била в груди, всі розпяття обцілувала. Пхалася 'д дяківській лавці і кінець хустки розв'язувала зубами.

Діпхалася і диктувала дякові в ухо, оби записував:

— Оце за тісарську землю, аби родила, та й за маржинку, та й за здоровле, та й аби ніхто не роз'юшив найеснішого тата.

І за кожний пункт гроші на тацу кидала.

Дяк не дочував бабиної офірівщини і допитувався другий раз, а вона те саме голосніше повторяла:

— Аби тісаря ека нужда не роз'юшила, аби...

Відтак за тото саме Отченаш відказувала.

Але бадіки зачули її на-боже і були неконтентні.

Підштуркували ліктями один одного і підкліпували на себе та толкували собі, що вона пусто-дурно грейцарі викинула, бо тото в Бога не буде приймлене.

— Де ж, брачіку, тісарь требує чілідинов?

— А, хотьби прем вола дала, то не требує.

— Пусте її на-боже, бігме пусте!

СЕЛО ПОТЕРПАЄ

СЕЛО ПОТЕРПАЄ

За третьою горою небо позіхає.

Заграва йому вночі спати не давала, гранню ребра припікала, лице черленила. На горах пропочивала, черлений пояс розперізувала, кєрвавї зґарди над селом розстєлювала, яснії коси розплїтала, перловими хмарами розвивала, гребенистими руками неба досягала.

А її пухкі стопи, де перебійці, де газдів двори, де хліба оденки, де праця в чертогах.

А її дорога димом стелєна, жаром жарєна, кулями значєна.

Де руки робили, там град гранат, де газдівка була, там земля трїсла.

Най село видить, най знає.

За третьою горою небо стогне. Земля йому громи відобрала, його порїбї кулями бє.

Раз-у-раз.

Розступилися гори на два табори. Громами себе розсаджують, кременисті голови собі розбивають, ліси на трїски розколюють, ізвори людьми рівняють.

Зарєвіли гори, аж небо здригаєтьсє, аж камінні скали лупаютьсє.

Потєрпати — лякатисє, дрижати зі страху.

Зґарда — намисто зі срібних, або мідяних монєт і хрєстиків.

Оденєк — стїжок.

Праця в чертогах — добро захованє в скринї в сїнях.

Порїбїя — ребра, порєбринє.

Ізвір — глибокий яр.

Хто жиє, най гине.

Не тото буря, що ліса не скорчувала, не тото кішня,
що коси не вищербила, не тото бійка, що душі не згу-
била, але тото битва, що горами мече, але тото різня, що
кервою дебри мулить, але тото баталія, що в один мах
людей в шуки складає.

Та й тото не гармати, що села не пожолобили, з гли-
ною не змісили.

Під третьою горою вільшина пріє.

Від сонця відвертається, від села обертається.

Бо сонце покмітить, що на шибеницю виросла, росо-
хаті голови має.

Бо тота вільшина ліс зосоружила, край дороги фоею
смерть закосичила.

Що грубше гілля, то студене тіло, голова вломлена,
душа душена.

Най село видить, най знає.

Від третьої гори розігналася селом ретельна говірка,
аби люди з села геть виходили, бо вогонь буде. Неприя-
тель на село гатить, військо його в селі зіпре, гарматами
привітає. То на тім почастунку само собі військо принуку
найде, а ти, хлопе, на бік, не заважай, ти варуй життя,
бо ті буде треба. Що завтякаєш, бери з собою, квапся,
не стій пнем, не жди смерти.

Як тоті хати вогонь перебудуть, то знак тому, що
господарські, що село міць має.

Кішня — косовиця.

Мулити — заносити намулом.

В шуки складати — стосами складати.

Збанувати — тужити, тут: нарікати.

Фоя, хвоя — гілки чатинних дерев.

Ретельний — правдивий, совісний.

Варувати — пильнувати.

Завтякати — захопити, досягнути.

Та віді тоті карабушки не видержуть кулі, віді розвалюються і попелу не лишуть.

Волові нема до чого почухатися, не токмо гарматі.

Гей, люди, пилуйтеся, на сволоки не дивіться, навкруг хат не крутіться.

Гейби земля в селі задрижала, гейби людей з себе скидала. З кожної хати люди втікають, працю виносять. Але худібка найперша. Женуть її на дорогу, аби хлопці гуртом дальше гнали. За нею бабки на одних возах, а діди на других. Самі такі, що ходити не годні, що треба їх нести. Сільські каліки з дідами разом. За ними діти на однокінках. Що віз дітей, то одна неня їх сокотить, плакати не дає. Відтак все, що путерію має, у верітках та ліжниках маетки двигає. Відтак церковну марфу несуть. Відтак пси гавкають, села не пускають.

Як вирокувало село на крайню гору, то блідло, гей тото мохнате коріння, що вітер його із землі вирвав і на скалу кинув, або мокло та й усихало.

Стадо ворін над селом крякало і в ті печери зазірало, де село свої добутки перед неприятелем спрятувало. Отік-би тот чорний ворон на людську працю насівся, отік-би він тій пригоді радувався.

Аж жовтий лист з дерев падав, так затряслася гора, коли на своїх плечах все село уздріла.

На дрібну травцю стариню сільську укладала, дітвору молоком частувала, маржинку в рот цілувала.

Карабушка — коробка.

Пилуватися — спішитися.

Сокотити — доглядати.

Путерія — сила.

Марфа — крам, добро; тут: хоругви, ризи, церковна посуда.

Вирокувати — піти до війська; тут: вийти.

Отік — ніби, неначе, мов.

Маржинка — худібка.

А довкруги лісам наказувала, аби тихонько шуміли, аби село дежше не тривожили, аби його голубили, йому біль з серця відоймали.

Бо це село, гей старі двері з виглоданих одвірків, за свій поріг упало.

Як задрів тото місяць, то перепуджений без одєжини високими пляями з гір утікає і крайній горі блідими пальцями порожне село показує, а село постиває.

А як маржинка з гори на колешіньки подивилася і зарула тоскно, то село у личко пісніє і потерпає...

Дежше — дужче.

Плай — гірська стежка.

Постивати — завмирати.

Колешіньки — хліви та повітки.

Зарути — заревіти, теж: плакати.

Пісніти — бліднути.

ПЕРШІ СТРИЛИ

Уже приморозки стали відморозувати варті уха і старшеньких вояків загоняли до мужицьких хат, — а всетаки неприятель не вбігав у ті села, що над Черемошем повиростали.

Уже скрізь довкруги на долах видко було хмари димів та червону заграву ночами, — а Черемош збирав із своїх сіл легінів і добровольців і провадив їх до бранки до Путилова, або розсівав по селах на оборону.

Було так, що над Прутом скрізь уже газдував неприятель, а над Черемошем харчував ще старий газда.

Але всі села мали більшу вагу на старого газду, ніж на нового, і тому легіні знад Прута ночами викрадалися зпід неприятеля і йшли до бранки до Путилова, або ставали за добровольців в котромубудь селі над Черемошем і разом із справедливими вояками дожидали неприятеля, щоби почастивати його на дорозі кулями старих рушниць, або камінним плиттям, або колодами і бервенами, які були сховані на верхах понад дорогою. Ці села над Черемошем угадували своїми легінями, що неприятель боїться їх добровольців і засідок, ґрунів і верхів та темних лісів над дорогою і тому обминає цей небезпечний клин. В кожному селі росла тут своя гордість супроти неприятеля, так як росли ряди гірських добровольців-пушкарів.

Справедливий — справжній, правдивий.

Легінь — парубок.

Ґрунь — хребет гори.

Але ще й тісарську оборону має кожне село. У панотця або в школі сидів жандарм, що велів звати себе командантом і мав під собою зо дві десятки старших вояків, яких пушкарі звали ляндштурмаками.

Пушкарі слухали команданта, але скося і згорда дивилися на ляндштурмаків, що ані одежі, ані обуви не мали, не були охочі до бою, йойкалися і дрижали на студені та кожного газди допитувалися, чи не знає і відає, як довго потриває ця ненависна війна.

Село годувало свою оборону.

Пушкарі за харчі не дуже то дбали, бо нені і дівчата їх допантровували, а дома — небідома, але ляндштурмаки були на їду ласі і харчували приязно. Звичайно були вони мовчаливі, а при їді веселішали і наломлювали свій хорвацький язик до бесіди з газдами та розповідали про те, як зпід Новоселиці відступали, а відтак бої зводили і знов відступали та неприятеля в гори заманювали.

За то в неділю мало село параду, бо командант напереді, а бородаті вояки за ним рядами машерували до церкви.

Тоді газдині розступалися перед церквою і робили воякам дорогу та й жалували їх, що такі темнолиці, голонді і дрантиві, — а бадіки поморгували на себе: „Аді, йдут смучі цуріки”.

Молоді пушкарики чули в собі силу і сами дбали про пістолета, про рушниці і про те, щоби верхами уставити і присилити як найбільше плиття і колод, готових до

Ляндштурмак (нім. Landsturm) — жовнір з війська краєвої оборони. Брала туди лише старших.

Допантровувати — допильнувати, доглянути.

Дома-небідома — дома нема біди.

Смучій — чортячий (смочий?).

Цурік (нім. zugück) — той, що втікає, відступає.

спаду на дорогу. Були жваві, бгачкі і швидкі та до руш-
ниці спритніші. День і ніч приготувляли оборону села,
укріпляли камінним плиттям стрімкі боки дороги, май-
стрували потайні засідки, розбігалися на розвідини і па-
зили воєнного діла так, як це молодим ялося. Коли цу-
ріки били поклони в церкві і горячі мольби слали за не-
гайне покінчення війни, пушкарі вбігали в церкву і пові-
стували командантові, що неприятель підходить з долів
доліських і мабуть хоче пляями закрастися до села та
хитрощами його здобути, бо пронира у лісах, а дорогу
минає.

Тоді село бачило в церкві воєнний алярм, бо коман-
дант у церкві голосно командував і роздавав прикази,
а відтак пушкарі зганяли підводи і що два вояки сідали
на вози та й разом з пушкарями везлися напроти не-
приятеля.

Командант розкладав і примірював довгі скла по-
більшаючі та глядів то за неприятелем, то назирці за
своїми вояками, що поховалися в драбинах возів за спину
стоячих пушкарів.

Бадіки і челядь розцікавлювалися дуже і виходили
з церкви та вірили, що командант через те скло, яке вони
звали окаяном, видить далі, ніж вони голим оком і випи-
тували його, чи вже заздрів неприятеля. Командант усе
повістував з окаяну, що видить дим, а в димах неприятеля
лишень ледь-ледь, бо бадіки заслонюють йому вид, —
а в душі радувався, що бадіки його обступили і перед
хитрим ворогом опарканили.

Кортіло бадіків також через окаян подивитися на не-
приятеля, але командант не зволяв і сердився, коли ба-
діки допевнювали, що ті чорні дими здійсмаються з вог-

Бгачкий — гнучкий, скорий.

Пазити — пильнувати.

нів, які розіклали хорвацькі лянштурмісти сусіднього села собі на загіток.

Пушкарі живо покмітили, що як вояки, так само і командант побоюється неприятеля і на привіт йому бере все тільки окян, а не рушницю, — але саме тому згуста повістували, що неприятель появився близько села і абомиче коням сіна із стога, або варить собі курятину у вдовіці на краю села. Тоді все був алярм, який кінчався окяном.

Але неприятеля не було, лишень газди підсміхалися.

Пушкарі мали свій фронт верхами гір понад дорогою, а лянштурмісти мали свою касарню серед села в громадській канцелярії.

Селу було ненаручно доносити їду і воякам до касарні і пушкарям на фронт, але газдині годували з горшків і тісарське і добровільне військо, то за поману, то за повинність. Поману робили тії газдині, що їх газди або сини також пішли на війну і десь у чужім краю за наживою попід чужими вікнами коло чужих газдинь колядують.

Повинність ваготіла на цілому селі, бо і хорвати і пушкарі могли і самі собі від людей харчів набрати, а по-друге, дивилися через пальці, коли у кого застали вночі незаткані вікна, або коли хто випрошувався від підвод.

Спершу не всі знали, що не вільно з хати світла випускати, аж баба Хромейка навчила село вікна ліжниками заставляти. Бо коли забанувала за сином-жовніром і виплакала собі серце та й померла, — то невістка спорядила її тіло на лавиці коло вікон і обсвітила як вівтар свічками, — а тоді прийшов командант із жовнірами

Помана — памятка, згадка.

в хату і забрав невістку та відправив сковану до міста. Чужі люди поховали бабу, а за невісткою слід загиб.

А старий Чюрей навчив людей рот замикати. Вертався із долів із донькою та й попасав у місті. Лиш конині дав їсти, лиш перехрестився, аби похарчувати, — а перед ним на другім боці за дорогою гальман народу і війська. Питається він бородатого вояка, чого нарід збігся, а вояк відкрік, що мають вішати гуцула. Тоді Чюрея скортіло запитати, за що мають стратити того гуцула. Вояк відповів йому коротко: „За москаля”.

Дід не втерпів і дивувався: „Нащо чоловіка задурно тратити, та-же москаль світ годує!”

Вояк вхопив ті дідові слова і за часок дід гойдався синій поруч із гуцулом, а донька сама домів вернулася і дідову причку розповіла.

Та й підводи навчилося село давати, відколи прийшла вістка, що полягли всі старенькі бадіки, що в перших днях війни виїхали в підводи самі нарошно тому, щоб їх старість військові старшини пошанували і їх швидко домів відправили. Старшини загнали їх у сліпу долину, а неприятель витовк і газдів, і худібку, і вози.

Тому село робило волю і хорватам, і пушкарям, і поволі привикало до війни, гей до ярма.

Але прийшла Покрова — храмове свято...

Люди не дарують храму і зійшлися в село на відправу, як давніми роками.

Правиться відправа, аж церква дрижить, — тільки моздіри не гримають.

Примашерували в церкву і хорвати, і пушкарі. Напереді командант, гей павич.

Гальман — тиск, товпа.

Причка — лиха пригода.

Панотець проповідь говорить, як у лист піе, а все за
військо, а добровольців.

„Ти хло', сидиш у запічку, а він йде за тебе умирати!

„Ти жалуеш йому курку, а він за тебе життя не
жалує!

„Ти спиш у джергах та в подушках, а він на студенім
плиттю сокотить тебе і талану твого!

„А ти, газдине, не лінуйся його банушинов та кулеш-
ков почастувати!

„А ти, доню, не гидуйся жовніреві сорочку виполо-
кати!

„Пригостіте, приголубте, парафіяни, цю нашу оборо-
ну, аби тісар в радувався, аби Україна усміхнулася, аби
наш край удержався!

„А ви сторонські люди, набувайтеся і забавляйтеся
грешно, але води в рот понабирайте й не розповідайте
неприятелеві, кільки у нас війська та й пушкарів кільки”.

На згадку краю і України бадіки попісніли, бо жаль
ім стало за цим зеленим клином над Черемошем.

— Вже нема спасу, коли панотець за цей край по-
терпає — пояснювали бадіки напошепки панотцеву бе-
сиду.

А газдині мякли, як хустки, і допевнювали себе кризь
плач, що хоть куда сходил би, то таки нема понад цей
край красний та запашний та веселий.

Храмові гості зацікавилися панотцевою бесідою і ста-
ли перешіптуватися з бадіками про те, що над Прутом

Джерга — вовняна ряднина.

Сокотити — доглядати, стерегти.

Талан — добро, майно.

Бануш, банушина — кулеша варена на сметані.

Набуватися — бавитися, тут: гоститися.

Пісніти, попісніти — бліднути, зажуритися.

Спас, шпас (нім. *der Spass*) — жарт.

неприятеля, як трави та листу, та що він отік підсувається під село.

Зачув ті шепти командант і вийшов з військом та пушкарями з церкви і став випитувати сторонських людей про неприятеля. Одні рівняли неприятеля з темним лісом, другі із зорями на небі. А всі вгадували, що сьогодні він годен увійти в це село і збавити людям храм.

Командант приказав війську відійти до касарні, а пушкарів розіслав за підводами.

На дорозі показалися натерхані жидівські вози, що везли своїх наляканих пасажирів із дому в гори.

Командант поговорив із тими пасажирами і приказав своїм хорватам млівіч спакуватися.

Пушкарі зігнали підводи, а командант здає їм телефон і велить собі телефонувати про кожний неприятелів крок та слухати приказів, які він насилатиме з горішнього села.

— Мене і моїх людей кличе обов'язок на друге село, а ви, хлопці, будете мати щастя скоріше здибатися з неприятелем. Стійте, як мур, як камінна скала напроти і бийте його на скамузь. Ломіть йому ноги, розчереплюйте йому голови, витачайте його камінним тачилом, аби не підвівся. Йде на вас нагайка, а ви її настолочте ногами. Леда хвиля, жде вас слава!

Пушкарі горіли. Здригалися, як олені, і обзиралися, чи не видко вже неприятеля, щоби його в саме чоло ударити. Як одною рукою піднесли вгору чорні шапки і крикнули дзвінко:

— Слава нашому керманичеві!

Отік — немов.

Натерханий — навантажений.

Млівіч, у млівіч — вмить.

Скамузь — шкамаття, щось, що є розторощене на дрібні куски.

Командант, що сидів уже на возі, піднісся, витягнув шаблю і вимахуючи нею, гукнув у відповідь пушкарям:

— Гурра тісареві!

Пушкарі повторили.

— Гурра Україні!

Пушкарі повторили, а командант від'їхав із своїми жовнірами двома возами...

Пушкарі почули свою важність і розпустилися в шварми глицями понад дорогу. Очима на дорозі, а руками смерть тримають.

Лиш стрілить пушкар, лиш пустить долів плиту, а життя гине.

Жде шварма...

Рушниці держуть дорогу своїми очима...

Буде придибашка...

Але село храмує. Хатами за столами не містяться газди й газдині. Харчують, набуваються, веселяться. Сопівки говорять жилами, а співанки б'ються крильми по шибах, аж вікна дрижуть.

Газди з молодицями попліч позасідали і ведуть голосом по хатах, а руки плечима. Бо у храм і газдівська кров до челяди ласа. Тому самі газди рівняють себе у співанках до заяця, що сидить на колоді і плете рукавиці, а з колоди до колоди та до молодиці.

Але молодиці однаково за пушкарів гадку мають:

Та кувала зазулиця в сивоті в оплоті,

Чому хлопці не співають, бо що ж би їм в роті?

Шварма (нім. *der Schwarm*) — рій, багато. Тут від *die Schwarmlinie* — боева лава.

Глиця — 1. дерев'яна голка, 2. кіл у плоті.

Сопівки говорять жилами — музики сильно грають, (аж їм виступили на лиці жили).

Попліч — плече об плече.

А коли деді й нені жалували своїх синів, що через приятеля збавили себе храму і не ївши колінкують на скалах понад дорогою, тоді молодиці стали газдів перемовляти, аби вийшли з ними ід своїм дітям та й аби винесли їм страви і храмового пиття.

— Найби легінів не млоїв голод попід серце.

— Найби їм студінь не вигонила їх молоду душу.

— Найби їм молоді суставочки не залякали на камінних плитах.

— Найби неприятель не красив кремій молодую кервою.

Слово за словом та й бисажки таскали терх на кичера та на ґруні ід пушкарям, мисливим стрільцям.

Салаш за салашем виходив на світ, навертав ід пушкарям і здоровкався пугарями.

Село храмувало на подвірю. Молодиці пишнилися.

Пушкарі зацитькували газдів і газдинь, але храм своє право має.

Відтак зумівалися пушкарі:

— Гей, хло', шо ті молодиці з нас роблять?

Деді подавали синам повні пугарі, а сини зарікалися пити, але за принукою молодиць ломили собі волю і цілували дедів в обі руки та й відверталися на бік і пили, а відтак дедям і молодицям честь віддавали.

Та й гостилися, та й харчували.

А як пушкарі заспівали, а молодиці за ними голосом повели, то все село збіглося, як бджоли до меду, і відкрило гору понад дорогою.

Колінкувати — клячати.

Придибашка — пригода.

Бесаги, бисажки — подвійні торби, сакви.

Кичера — гора з безлісним верхом.

Салаш — хата, двір.

Пугар — келих, чарка.

Плазувало село голосами по скалах та дебрах, якби тесало сталевими сокирами дзвінки протеси яворові.

А молодиці покиували пальчиками на пушкарів і виводили їх з розуму:

Ой, я хочу данцювати, а ви, люди, чуйте,

А ви, старі, розходітси, молоді ночуйте.

Флоери під серцем скоботали.

Чобітки притупували і лупали кремінисту землю.

Очі свічками засвітили.

Кучері вітром літали, молодичині ширинки з голів скидали, коси розплітали.

Пістолета лускали у сумерк вечірній.

Охота росла, як ватра в смечині.

Гора металася, підстрясалася, гуляла...

Раптом на дорозі: пук!

Гора долів ззирається.

А дорога: пук-пук-пук!

Гора завмерла.

Гейби вітер подує, а два пушкаррики відмахнулися, захиталися, далися на бік та й по́тич повалилися.

Зойкнула чорнобрива молодиця, вхопилася за серце і як дзвінок упала на землю...

Гора йойкнула...

Дорога дала далі пуду...

Газди скочили боками на дорогу і загійкали на жовнірів, що стріляють до людей, як до звірі.

Перелякані жовніри вилазили з придорожних окопів і перезнавали, чи багато неприятеля на горі танцює та вигукує, а газди сердилися і руки заломлювали.

Протіс — дерево прорізане на дві половини.

Флоера, флюєра — довга сопівка без денця.

Потич — вниз головою.

Дати пуду — завдати страху.

— Мой бре', лянштурмаки, та ви гезде шукаете не-
приятіля, а над Прут вакаєтеси?

— То ви на нас з ненападу стріляєте, гей на вовків?

— То ви нам наших синів убиваєте?

— На таку роботу лиш би нахарькати!

Газди лютилися, а лянштурмаки випрошувалися,
що вони не тутешні, утікають із долішнього села перед
неприятелем, а стріляли тому, що почули стріли з гори
і гадали, що то неприятель на їх життя важить.

Та як вони просили газдів, аби були перебачні, та
зідки відступали і в темній мраці щезали.

А газди їх проклинали:

„Аби вам путь пропала, цуріки безчесні!..”

А з гори рагашами сходило у тузі село на дорогу.

Пушкарі несли на рушницях своїх обледенілих по-
братимів, а молодиці двигали на поясах тоту чорнобриву
душку, що більше не дише.

Село шпоталося, дивом дивувалося, чудом чуду-
валося..

Вакатиси — важитися, відважитися.

Рагаш, рогаш — стежка, якою ходять вівці, стежка.

Шпотатиси — спотикатися.

ЙОРДАН

Йордан воду розливає, бо ріка не заціпеніла.
Тому нема у баби риби, бо плеса великі, проти баби-
ної сили.

Така ріка сіра, гей газдині сиві з грижі.

Мрака впала з рісна, аби сонце не дивилося на зем-
лю, лиш 'д горі.

В опівночі місяць через мраку пробивається, аби ви-
дів, куда кашкетники газдівську маржинку женуть.

А маржинка ричет:

— Кланяюся тобі, травичко потолочена, гружена,
та й тобі, лісе темновидий, та й тобі, газдо із гробу, та
й твоїй домівці покаліченій, та й твоїй газдині старенькій.

— Гей, бре, шо я за газдиня, йка-сми дужа, шо-сми-
си діждала!

— Здрасть, башка.

— Аби й ви здорові, солдатику грешний.

— У тебе нет супруга, башка?

— Шос ви каете, а я не чую.

— Супруга нето?

— Коби ми здорові, а супруг хотьби вороги так ми-
ром були.

— А я сам дверь атчиніл, пускай з башкой воду
святить.

— Най-си вам добре сідає, солдатику панцкый.

Такий, гей смерека високий, стелі досягає, в хаті не
міститься.

Кашкетник — жовнір російської армії.

Башка (рос.) — бабуся.

Бабин гість, акуратне.

Кому буде, то буде, а бабі вже є.

Стіл та лавиці розпукаються.

Лиш на столі голо-голісько.

— Давай кушать, башко.

— Дастьбіг, панчіку добрий та файний.

Сміх гей луна побіг по хаті, лавиця під бабою здригнулася.

— Я Філипову дівку до декунків дала, а Філип мені гості нараїв, на сам светвечір, на відорщі.

— Добре, що повісили того опришка старого, то не буде старій відьмі задниці пантрувати — каже.

— А ек кашкетники маржинку з хати брали, то Філип зпоза вориння прутчіком нагонив, аби відійшла борше від хати. Коровка обертаєси і ричет. А я кажу: Єленко, проси панів, аби коровку лишили, аби нам погибку не було. А Філип на сміх каже: Коби-сте ше килюхи з тої баби випустили, бо це багачка найперша, це погань на все село! Мой бре, пани, а дівку єї не лишейте, цесу дівку баба від жида має.

— Понесли мою Єленку, хоть би так Філіпа попи понесли.

— Двох синів, гей дві оці, тісарь на таліяна пігнав та й там їх убили. Дес лежут на царинці, легіні мої, на против сонця. Але кажут, шо прус здоймив з дітей черевики та й босих поховав. Жель тісареві черевика, а парубки гниют, робітники мої годні.

Бабі світ закрутився.

Десь у хаті каганець кліпає, з печі під образи сідає, святців накликає.

Люде, ратуйте бабу.

Відорщі — Йордан.

Десь сива шапка салдатська сволюки ломить, жерд-
ки підймає.

Хата обертається, салдатський крок чути.

Хап бабу за голову, хап бабу за шию, хап за герланку
бабу.

— Давай генгі, башка.

Так бабі треба, най би сама не ночувала, най би газді
Йорданом ноги мила.

— Остатна би тобі, Філіпку, година, їк мені остатна.

Червона скриня отворилася, в бабиній перемітці де-
сять сороківців розшкірилося.

Горять гроші.

Як повис газда, то ще очима переказував:

— Гафійку, любко, шінуй сірунку, доки життя твого,
а Єленку даш за кого хочь, лиш не за ворога, за Філіпа,
вдівця того, а в перемітці десять сороківців на похорон
мені й тобі.

Газду рівно з землею жиди, ци вояки закопали, по-
хорону не зробили, слово полостили.

Тріскає в хаті стеля, лупаються стіни, вікном газда
входить.

— Єк Єленка верне з декунків, то в гріхах сидіти
буде.

— Вборони мні, мій газдо, перед Філіповим гостем.
Твоя пайка не пропаде, я за ті сороківці тобі, любчіку,
дубовий хрест покладу, аби Філіп хрестивси.

Сини приходять на прощі, неню в руки цілують, гей
сонце білі.

Тоді Філіп на вікні сперся, зубами заскреготав:

— Ану, робіт оцій бабі авус, вона мені дитину спога-
нила.

Ввесь світ обернувся, грядки й образи на землю ля-
гають, бабина скриня побіліла.

Тоді довга сіра шинеля простягнула дві руки й робила бабі авус.

Тоді газда свою газдиню солдатіві з рук відоймав і з трійцею душу наперед себе провадив, а сини неню срібними слізьми мили.

Тоді Філипова донька у Йордан-ріку копила несла. А Філип у вікні реготався.

Люди воду без попа освятили, бо попа ще тогід восько стратило.

З ріки газдині до баби з водою повертали, бабу на лавицю клали й плачі виплакували та й відразу вгадували:

— Це Філип життя її збавив.

— Це за тоту його чорну суку, шо взели єї до декунків та й копила має!

— Тому, любки, війні пішло почерез другий рік!

— Говоріт свеї: бабі царство, а людям чорний гід, коби й нам борше.

— Не бійтеси, любки, аді Йордан воду розливає, недалекі гони й нам.

— Єкий Йордан бабі, такий буде нам.

— Видко ділу, шо так; віді зза цеї війни усім нам буде бабин Йордан!

СЕЛО ВИГИБАЄ

Вже нема села, лиш цвинтар.

Край цвинтаря трупарня під високою пелехатою смерчиною схована.

Глуха і німа стая гроби пасе...

Мерці з гробів вибігають, вітром на дах сідають, високої смерчини ловляться, за селом банують.

Були хати тесані, побої гонтові, вишневі сади, були повні перебійці, повні цари...

Отті речі, що село вигрівали, лежать тепер перева лені на снігу, як непоховані велетні з роззявленими ротами.

Ворон там сідає, хіба звір там наvertsає.

Такий чорний туск бе з тих челюстей, як із сирих великих могил.

Собаки села шукають, блудом ходять і виють на ліси, на гори.

Виходять з ліса два приземкуваті коні, кружляють коло розваленної печі та ржуть і наслухають, чи газда не кличе.

Виринає звалищ чорний кіт і, впяливши свої пулькаті очі в коні, плаксиво занякав, як до газдині, що по подбю молоко несе.

Стая — примітивна хата пастухів у полонині. Подібно примітивно будують трупарні.

Банувати — тужити.

Побій — дах.

Перебійці, цари — засіки, повітки.

Туск — туга.

Неначе зпід грудки вибігла біла ласиця і щезла на снігу.

Підлетів горобець і, ховаючись в сухому листю поваленого дуба, зацвірінькав, начеб на мороз скаржився.

Знад ріки заяць стрибнув через село у ліс напоперек.

Питається бистра ріка темного ліса, де поділося село?

Питаються гори вітру буйного, чи розжене всю тугу зпонад села?

Щось шепотом шепоче, щось шумить шумом, щось отік плаче понад убитим селом.

Нема села, лиш цвинтар, а край цвинтаря одноока трупарня деба дише на морозі...

А мороз тріщить.

Одно мале віконце дивиться на тісарську дорогу через маленьку полонку серед ледяних квіток на шибі.

Ту полонку продуває висока, струнка, чорнобрива дівчина.

Дише синіми губами на лід, гейби на вогонь дула, — і лід від того дихання уступається і скапує сльозою на долішні квітки замерзлої шиби.

І робиться між квітками мале, як око, кружільце чистого шкла і показує дорогу.

Висока і, як старий дуб, грубезна баба сидить, гей дзвіниця, коло печі й латає подертий байбарачок і відгаркується до бадіків, що стогнуть у мерві на землі, як селедці на дні посудини.

З плечей дівчини упав на голови бадіків кусень старого ліжника і гола дівчина схилилася, щоби піднести

Деба — ледви.

Тісарська дорога — битий шлях.

Полонка — проруб у леді на воді.

Байбарак — короткий сардак.

Бадіка — дядько.

одинокий свій загіток. Її кудлаті чорні косиці закрили її круглу молоду твар, а її груди, як дві грушці, звисали із синіх ребер над бадіковими головами.

Баба підносить своє подовгасте, звисаюче і набре-скле лице і проклинає:

— Аби тебе бо́ла втела, ти гукле виволана, чіму не дуеш? Хочеш, аби кучмарі знов нас минули? А я чим на-годоую отті бервена та й тебе, осоруго? Дуй мені раз коло разу та й в одно дивиси крізь вікно, а ні, то марш звідси, най ті не вижу!

— Не бійтиси, вуйночько, я кучмарів не втрачу, — боронилася дівчина, вигойдуючи по богацьки тихим го-лосом, як колисковою співанкою.

— Ше не вихірилас-си, ше дримаєш, — докидала баба як камінням, — бодай би ті кучмарі поганили!

Дівчина слухала баби і одною рукою придержувала на плечах ліжник, а пальчик другої ручки клала в уста і, нагрівши його, топила ним лід на шибі та й дула даль-ше і голубими вічми дивилася через полонку на доро́гу. — Нараз йойкнула, начеб на острый гвіздъ станула. То рука лежачого у її ногах бадіки вхопила її за ногу і ціпко держала.

— Вуйно, дек сціпив мені ногу!

Баба схилилася до бадікового лица, потерла рукою чоло і засвітивши огарок свічки, тримала її та вцитьку-вала дівчину, щоби не верещала, бо дяк конає і зараз пустить її ногу.

Дівчина дрижала, як серна, на всьому тілі і скаржи-лася, що дякова рука студена вже, як лід.

Мерва — потерта солома; суха хопта.

Бо́ла — важка недуга, пошесть.

Гукля — повія.

Кучмарі — козаки (ходить у кучмах).

Бервено — колода, пень.

Вихіритиси — виспатися (іронічно).

Баба казала їй підоймити ногу, бо дяк уже ввесь застигає.

Дівчина сіпнула ногою, а дякова рука її вже не спирала.

Однако, дяк ще карався. То руки, то ноги, то лице кидалися раптовно, якби в середині струни уривалися. Твар його ставала подовгастою, а ніс зробився спичастим, гей клинок на білій стіні. Очі гейби прижмурені. Вже не говорив, лиш тихенько і коротко гумкав і гикав.

Баба вияснювала, що дяк самому собі похорон відправляє, але вже говорити не змагає.

Зпосеред лежачих бадіків піднеслося з мерви велике кругле лице, обросле сивавим заростом, і заговорило:

— Я не навітувавси, а ти біднеку, не надекував-ес-си! Прощей мені, дече! І другий раз! І третій раз! Нема села, не траба й нас!

Війтівська лисава голова впала назад у мерву, а баба здіймала свічку тричі вгору і давала знати, що дяк простить прощі, коби лише Біг простив. А відтак повістувала, що дяк вже покійничок. І голосила жалісно так, аби війт чув і видів, що вона вміє пожалувати і звеличати небіжчика, коли небіжчик її свою царинку відкаже. Надворі завив пес, а баба допевнювала, що то дякова собака за своїм газдою банує.

Війтові стікали сльози з натрудоватілого, воскового лица і крадьки ховалися у мерву, аби їх ніхто не видів. Бо дяк був його верствак і приятель вірний і порадник певний та й його одинака Петра до хресту тримав. Воли, як гóри, на крижму пригнав, бо газда був, честь умів собі стелити. Такий статок, така пишність гине у мерві на си-

Змагати — могти, мати змогу.

Верствак — одноліток, ровесник.

Крижма — полотно, яке дають у дарі куми при хрестинах; також усякий інший дарунок для похресника.

рій землі, як той пес циганський! А за цим жалем вїт переходив гадками до сина:

— То десь світами ходить надія моя одніська!

Присадкуватий, плечистий і груднистий бадьо зір-
вався зпід джерги й брався бігти, викрикуючи:

— Гримнули кіньми під стіньми, а Маріка де?

Баба накинула йому джергу на голову і поволеньки хилила його назад на підстїлку та вговорювала, що Маріка доїть вівці та через час увійде 'д ньому. Хворий не давався і сіпався, але баба призвала дівчину до помочи і обі поклали бадя на мерву коло вмерлого дяка, якому баба устромила деревляний хрестик в руки на грудях.

Вїт сердився:

— Накрий-ко, кумко, дівці задницю рубом, най ми не світит ек ліхтарня!

— Аби-с здоров, куме, — відсержувалася баба — шо не гидуеш передницев, лиш задницев!

Коло вїта заворушився на мерві довгий бадьо, що головою досягав одної стїни, а ногами другої. Його маленька, гей заяча, твар, на якій сходились разом і плесканий ніс і короткий вусик і плоска долїшня щока, глипала синїми очима на широколицього вїта.

— Єк днував, Тополюку довгий, сусїдо любий, при-
служнику церковний, — приподоблювався вїт, що гиб говорити, а не мав до кого.

Тополук не відповідав, але руку встромив межі зуби і відгризав собі пальці, аж кров чюріла.

— Відойми, кумко, довгому руку, бо харчує, ек буженицу у Муська в Кутїх!

Баба розвязала оберемок рїща і посторонком звя-

Джерга — вовняна ряднина.

Гиб говорити — до смерти, страшенно хотїв говорити.

Чюріти — текти цюрком.

Бужениця — вуджене м'ясо.

зувала довгому Тополюкові руки, витолковуючи йому, що руки то не калачі плетені, ані не бануш, ані не мачка кортяча.

— Віді заклев 'го хтос у погану годину, шо таку тежку лежу має, віді уколов когос у церквах, свічки не даючи — узнавав вїт, до куми звертаючись.

Кума перечила:

— Він червачька не настолочив, ек мід добриня був, його кльетьба ні заклін не досегали, але горечка мачки забагає!

Баба заговорила і не покмітила, як станула на ногу Тополюковому сусідові. Цей сусід отік із сну збудився і застогнав на всю трупарню.

— Ба шо ті так потинат, дзвінкий ровтарю, стрільче уважний — довідувався вїт, але стрілець обертав на сіні свою, гейби оленячу, твар спичасту з боку на бік і співучо вистогнував, що його головонька бідна.

Баба біла себе рукою по тій нозі, шо на стрільця наступила і жалувала його теплими словами:

— Єго, саняку, шо куля добиває, шо бола розбирає.

Вїт цікавився дальше, начеб з далекої дороги вернув:

— А скрипишник животіє, кумо?

— Аби ми здорові, куме!

— А кум Джемєга?

— Ого! Віді і його син покійник, бо коні самі вернули з форшпанів та іржут селом, аж пуду дає.

— А Драган скривлений?

— У гробі.

Бануш — кулеша варена на сметані.

Мачка — махорка, рід тютюну. Гуцули жують мачку.

Саняка — бідака.

Форшпан (нім. *Vorspann*) — підвода.

Пуду дає — наганяє ляку.

- А Иван побожний?
- Пішов.
- А Никифір-плотарь?
- Акуратне.
- А Єлена Несторієва?
- Нема, брате!
- А твій, кумо?
- Відлетів соків мій ясний!
- А Дзвинничок мохнатий?
- Аді лежить за деком онде, доходить бідник!
- А Кіфяк мудрий?
- Генде лежить самий, дебя живогіе.
- А дедя цеї дівчини, Андрусеків Петро дубовий, мій сват цукрений?

— Вперед вона, а в три дни за нев він микнув. А ся Анничька вже однов ногов переступила була за дедем, за нене, але я єї калинков болу перетела.

Баба вказала очима на вязку калини, що на клинку під темною стелею звисала і своїми грознами гарячку з хати спивала, аж упрівала.

— Урви-ко китицю, кумко, та кинь-ста, най собі рот загасю — лакомився віт на ягоду червону.

Кума робила війтові волю і словами його підходила:

— А для кого я вже третю везку устарала, ек не для свого кума солодкого, голуба срібного, начальника важенького?

— А коло кого я нічми не сплю, задля кого ватерку підкладаю, кому водиці до головки прикладаю?

— А на кого ж мій кум свої лази здаст, ек не на свою кутаницю, желібницю щїиру?

— За чие здоровлечко я, встаючи-лягаючи, поклони бю, світу землю цулую?

Лаз — лука.

Кутаниця — доглядачка.

Війт пізнавав, що баба лазу доправляється, але збував бабу словами:

— Чей Біг даст, шо я подужію, кумко, чей підведуси. А тогди я свою куму пошіную хочь таланом, хочь грешним словом.

Баба клялася, що вона не наважилася на війтову відумерщину, але тільки із щирости радить йому відказати свій талан такому, що варта, аби відтак за його працю не грузили йому гріб тоді, що не варта. А гадками собі думала, що війтові смерть на бровах сидить і так само, як дякові та іншим газдам, улекшила його болу лиш на короткий час, аби міг розпрощатися з білим світом і талан передати .

— Ти собі, черевачу, свеї, а смерть свеї! А твій рід вимер, а талан куда? Абих прем лиш за слугу тобі була, то я твоєї землі варта.

Підійшла до голої дівчини і шепотом вмовлювала:

— Ти чула, Анничько, ек війт здавав на мене свої лази, свій талан, свою мізерію?

Анничка притакувала бабі, рада, що відпочинок має.

Баба уломила букатку жовтого малаю і передала Анничці, приговорюючи:

— Чому ти, дівко, не їш, лиш ростеш ек я заввишки? Набирай, небого, тіла, аби ті газда на талан забрав!

Анничка обернулася до вікна і, закривши лице ліжником, їла з долоні малай, аби ніхто не видів, що вона голодна.

На дворі заскомлів пес і гейби вітався.

Анничка глипнула на дорогу, вергла з себе ліжник і одним скоком була в дверях, повістуючи, що козаки ідуть.

Відумерщина — спадщина.

Прем — лише.

Букатка — кусень.

І вибігла голіська.

Баба веселішала і докладала у піч ріща, аби козаки ватру виділи, аби загрівалися і добріли та трупарникам харчів давали.

Підложила сіна дякові під голову, аби відразу мерця було видко, аби козаки смерть виділи.

І міркувала:

— Буду їх просити, аби дівку вбрали, аби харчів лишили, аби дека поховали та й аби бабі чобітки здарували. Але не буду їм навпростец казати, лиш буду до цих трупів говорити, най козаки чюют, най здогадаютси.

Ватра з печі лігала по хаті, як мотиль білий. Здибаючися із смертю над головами бадіків, здригалася і ховалася у бабиних голубих очах, як у теплицях глибоких.

Війт пронир у гадках, а баба надслухала, коли Анничка введе в хату козаків багатих.

Війтів пес дає знати, що йдуть, бо бе ногами у двері і знов підбігає і скомлить весело та ласиться, тільки шо не говорить.

Відчиняються двері. Вбігає Анничка, як смерічка інеем заморожена.

— Ану вгадайте, вуйно, хто йде до нас?

— Ба хто би, ек не кучмарі?

— І кучмарь і ше хтос!

Баба зирк у двері.

Високий як ясень козак веде жовніра до хати, попід пахи тримаючи.

Війтів пес скаче жовнірові на груди, твар йому лиже, під ноги лягає.

Козак здоровкає бабу і питається, чи його добре справили до старости?

Староста — тут: війт.

Баба відрікає, що тут трупарня, а козак вказує рукою на жовніра і питається баби, чи пізнає цього не-приятеля?

Баба вдивлюється в твар жовніра і не пізнає його, а Анничка передоганяє бабу:

— Вуйно, та ж це вуйків Петро!

— Котрого вуйка?

— Аді, вітів Петро!

— Варє? Та-же у Петра був хід май-май, був розмах у руках, був цвіт у лиці, була буйність, а це жовтий лист на крушині.

— Самий він, — припечатав жовнір, а козак посміхнувся, на Анничку споглядаючи.

— Ци я тебе, синку, мала розпізнати, коли тебе рідний дедя не пізнає.

— Рідний дедя? А де ж мій дедя? — питав жовнір голосом, що великої згуби шукає.

Війт, що дотепер запер був дух у собі і проникав очима жовніра та пентеличився і завертав свої гадки від жовніревого лиця, — розпізнав свого сина по голосі акуратно і, зібравши всю силу, підоймився із мерви. Але лежа держала його гаками і не пускала. Рвався, сіпався і кидався, як на грані, але сила норовилася якби під струму скалу. Видобував з грудей замерзаючі слова і кликав:

— А йди ж ста, Петре!

Син стрепенувся, якби від грому, і скочив до деді. Але не доскочив. Станув як серед води і шукав руками:

— Дедику мій рідний, де ви?

Варє — справді, та що, та ну. Слово без ясного значіння, вживається при запитах.

Май-май — раз-раз, дуже.

Кришина — рослина (*Rhamnus frangula*).

Лежа, ложа — недуга.

Барда — широкий тогир.

Війтове лице перекривилося з болю, а очі завірилися. Вхопив за руки сина, як потопаючий ловить беріг.

Син хилився і цілував дедеві руки.

А дедя досягав синове лице руками, брав його в долоні, тримав перед собою, як своє переболене серце і заревів, наче біль бардою перерубував:

— А ти де дів очі, Пе-тре?

І як оком моргнути, війт замовк і повалився на свою постіль, гей перепилений явір, а син шукав його руками й оправдувався, що свої очі лишив цісареві під Раранчем.

— Не збануйте, дедику, на мене, шо-сми прийшов ід вам сліпцем темним, невидющим, аби вас відознати.

„Не думкуйте, не тускуйте, ручок собі не ломіт, сердца не з'їдайте!

„Не видивлюйте собі старих очей у мої дві темні гаврі!

„Не гидуйте таким лицем дуплавим, таким старчуком вічним!

„Бо я щесливий у Бога, шо-сми ваші слова почув, шо ваші ручки цулую!

„Але не смію вас запитати, через еку неволю ви тут, дедику, а не у своїй хаті, межи своїм родом, на своїй постели?

„Але буду вас розпитувати, мій дедику медній, шо болит вас дуже, шо вам недогода, ека ваша лежя?

„Та дайте ручку, дедю, най си ї нацулую, най наобедую!

Дедя не відзивався, а жаль розпирав трупарню.

— Дайте ручку, дедю!

Умішалася баба і прихилилася до війта душі надслухати:

Раранче — місцевість, де відбувся великий бій між австрійськими і російськими військами у Світовій війні.

Медній — медяний.

— Пішло йому на бідку, тіло один синец студений, тварь трумнена, дість того, що смерть 'го потегла та й решта! А ти, Петре, не вбивайси журов, не греби собі глину, бо аді твій дедик через стражунок пожив смерти.

Петро приклякнув і цілував дедеві ніжки, дедеві ручки та й затулював дедеві очі:

— Дедю мій прогніваний, дедю переболений, дедю желісливий!

„Дедю перемучений, перетруджений!

„Прогнівив я вас своєм темностев, своїми дуплами.

„Утопилас-си у желю великім, моя радосте найбільша, моя любосте, моя желобо, моя щыросте, моя светосте”...

...Розсипався і пропадом пропадав Петро за своїм дедем, аж луна біла у стіни. Крижувався, давився смутком і відходив від памяти. Микав собі чупер стрижений, по голові себе лускав, глушив хату ревом.

Опадами сходив з розуму.

А відтак схопився і раптом обмінився. Отік замкнув своє серце залізним замком, отік колодою прикинув смуток, отік застигав у тузі. Отік вітерець здунув з нього біль великий. Просив козака, аби не відходив і аби поміг для деді гріб викопати. Козак безпечив його, що лишається на ніч та викопає війтові гріб і зробить домовину. А вуйну просив Петро, аби пішла попа і дяка на похорон стокмоти, та й аби до паламаря повернула, бо ще в-подуши дедеві не дзвонено.

— Ей, га — дивувалася баба — ти, саняку, не знаєш, що попа ще передтогід взели паничі до Талергофу, а гар-

Трумнений — як у труні, трупячий.

Гребти глину — копати гріб.

Страждунок — страждання.

Безпечити — заспокоювати, обіцювати.

Стокмити — домовити, згодити.

Подуши — похоронне, подзвінне („по душі”).

мати церкву і дзвіницю спалили і всю маржину і попадаю вбили. Кудя ти взевси! Я тільки мир без попа поховала, шо гай! А дек лежить озде в трупарни та нема кому яму викопати. А паламарь у Відорщі погиб на цу болу чорну. А ти гадаш, шо піп тут би закрутивси? Ніби тут є кому відправу робити, ніби є куди опроважети? Таже це все село тутечки! Єк це колодде повигибає, та й селу конец. А з трупарні до гробу екі опроводи? Зпід смеречини та гайда в глину.

Баба забрала дякові свічку і перенесла її до голів вїта.

— Ой я тобі файний поставничок засвітила, куме, абис лежев файно!

Голосила над цим мерцем приязно та приповідала укладно і дякувала йому красними словами за то, шо мав на її мозіль тяму і відказав їй лаз в Погарі.

Радувалася, шо Петро то все чує і не противиться. А коли почула, шо козак займеться похороном вїта, прискочила 'д ньому і забагала:

— Аби деревище було писане, аби грїб був богацкий! А ти, Анничько, внеси смеречини, най віт лежить на зеленій фої!

Анничка просила бабу пошепки, аби єї дозволила убрати сорочку та й корушинку, бо їй стид голїй перед Петром.

Баба гїйкала на дївчину, шо вона перед слїпцем стидається, а Петро скинув сиву мантлю і просив дївчину, аби вгорнулася.

Баба добула з бочки сорочку і корушину і кинула дївчині в лице.

Відорщі — водосвяття, Йордан.

Поставничок — свічничок.

Деревище — домовина.

Корушина — кожушок.

Анничка вибігла на двір і лиш на нозі обкрутилася, а вже вернулася убрана.

Баба жалувала, що Петро не видить, як дуже виросла Анничка і як дуже вона подібна до його покійниці Кіци, сестри своєї.

Петро спитав, коли його Кіца померла, а баба розповіла йому, як у літі дуріла в селі битва, як гармати село розторожили і спалили та його подругу і неньу у хаті роздавили і пощіку не лишили.

Анничка ближилася ід Петрові і доповідала йому те, що її найдужче обходило:

— Аді били раз коло разу, лиш гев та гев! Люди гадали, шо вони лиш ліси виломлюют та й не тікали. А звірь у село штрик, штрик! А гармати ек не заруют, ек не загевкают просто на село, на хати люцкі! А хати ек не проирнут в землю! Такі гели, такі вибоїни, шо возом обертай! З маржини слід не лишивси, не то з людей! Три дні піхали гармати село, ек ступов. А моя неньа післала мене до чюркала водиці. А я несу воду та й чую: грим! Дивлюси, а нашої хати вже нема: Я кличу: нене! А коло мене на землі рука. Прибігают дедя з царинки та й пізнают, шо то ненина рука. Та йка користь з того, шо дедя лишилиси. Прийшла чорна бола та й потела дедю так само, ек тепер твоего. А я лежела та й вштрикла із смерти так, ек вуйна, на свою біду. Аді, вуйна виріжеют мене в одно проти козаків, абих їх до трупарні принаджувала, аби хліба давали. — А в тій гаврі, де ваша хата була, я шукала Кіци або хоть еї обручки, а твої дедя покійні по-

Пощіку — сліду не лишили.

Подря — горище у хліві, або стайні.

Штрикнути — скочити. Штрик, штрик — скік, скік.

Гели — ями, доли.

Піхати — опихати, товкти.

Чюркало — джерело. В горах майже нема криниць.

сміхнулися та й сказали: „У гробі живих не шукай, небого!”

Чорновусий козак слухав бабиного і дівочого оповідання і все притакував:

— „Да, да, то Брусілов здорово наступав, от молодец Брусілов!” Розказував, як Брусілов барабанив під Раранчем, як його дика дивізія з-ненападу перескочила через Волощину і прорвала неприязельський фронт і як він у бігу відобрав австрійському жовніреві цей кріс з багнетом, який мав його проколоти, а який він ще й доси носить на памятку. Показував той кріс бабі і остерігав, щоби його не доторкалася, бо набій не вистрілений — а баба відпекувалася стрільби і, справляючи на стелю рукою, виявляла, що солдати з фронту під Чорногорою утікають і до трупарні повертають та лишають свої кріси, а вона ховає їх на подрі та вже стільки напраталося, що стеля вгинається і вона рада би їх продати за хлібець божий.

Козак чудувався, але прирікав бабі лишити муки і цукру, коли йому який кріс вдасться.

Анничка кінчила Петрові новини оповідати:

— А Лепшієвому Йванови гармати урвали ноги та й его взели до шпиталю. А ек привезли без ніг із Косова, то він дивитси на гори та й каже: „Ци я черепашка, ци червачок марний, шо вже не буду горами ходити?” — та ек не уфатит від салдата пушку, ек не поцілит себе у саму герланку! Та й лежить онде на цвинтари коло моего деді під берізков білов.

Петро докинув, що з Лепшієвим Йваном разом парубочив, а Анничка повістувала дальше:

— А Василя Федуневого завадили наші на дубі коло каплиці, бо він їм виніс коновку молока, а вони казали, шо він шпігун. А Василь опівночі сідає на дуба і грає

в сопівку дойни. А вуйна кажут, що тот дуб усхне від Василевого туску.

Баба уложила війтове тіло на зеленій смечині й жалувала, що Петро не видить, як його дедя лежить гарно. Але війтову одежину сховала мовчки у бочку і кліпала на Анничку, аби нічого про одежину Петрові не говорила.

Козак узяв сокиру, пилу і рискаль та й, передавши стрільбу в руки Петрові, вийшов на цвинтар.

Анничка нагадувала, як Кіца визирала Петра зпід сонечка та у ворожки за нього розпитувала, а ворожка казала, що Петрові падеться жолудь. А Кіца казала, що то куля і плакала та рвала в лісі квітки і несла до церкви та клала на Петровім вівтарі.

Баба хвалилася, що біда навчила її також ворожити і вона знає, що Петрові падеться клотічка.

Анничка хотіла дізнатися докладніше про ту клотічку, а баба відкликала її на бік і пояснювала:

— Та-же видиш, що він сліпий, а сліпцуніві шо найбільше траба, ек не палиці? Коби я його дозимувала, а на-весні лиш покладу при дорозі та й не переїмо того хліба, шо люди намечут!

Петро спер голову на стрільбу і чинився, що бабиної бесіди не чує.

Анничка кривила своє смагляве личко і божилася, що Петро хліба просити не буде, хотьби мав і загинути з голоду, — а баба називала її дурною і казала, що вона сліпака не буде питати, а виведе на сонце і лишить при дорозі, бо сліпий має слухати видющого, коли хоче жити.

Анничка почула в собі коло Петра більше безпеки і перечила бабі та відповідала, що світ ще не видів, аби

Дойна (румун.) — пісня, мелодія.

Клотічка — рослина (*Starbulea rinnata*).

багацькі сини улицями простягали руки, а тоді баба лютилася й голосно сердилася:

— Ей, га! шо ми за кнезь великий! А ти не виділа, еких богачів наші на гаджюгах завадили? А ти де була, ек богачів з села на шибеницю гнали? А шибеницька май пішла від старецького бука? Та-же то трета зима у війні сходить, а на хліб нема кому робити!

Плеснула Петра по плечу і скаржилася, що Анничка корить її словами.

Петро підняв голову і заговорив, гей зпросоня:

— Не варта жити сліпому, абих так здоров, шо не варта!

Знад війтової голови рвався промінчик свічки до Петрового лиця, кружляв на ньому і нагле затремтів, наче збоївся, та й блід і утікав швидко на цвітучі двома чічками Анничині очі.

Анничка, вдивлюючися в Петрове лице, крикнула:

— Ой, екий же ти страшний, Петре!

— Страшний, саняку, бо очей немає. Генде в хаті вибий вікна, то пуду дає, — не то, що очі у христінина, — вступалася баба.

На Петровому лиці виступали малі круглі румянці, як пятна червоні і, тремтячи, більшали, як брижі на воді.

— Аді, вуйко віт покійний, не такі страшні, ек ти, Петре, — не виходила з дива Анничка.

Петро краяв себе жалем, як хліб гострим ножем:

— О тепер я тобі декую, камрате, шо-с не раїв сліпому домів вертати, але-с радив з мосту у ріку штрикати.

„Бо таке житте одна чорна нічка. А тота нічка закрила гори, закрила полонини й зелені ліси.

„Най не кортит ті на верхи ногов ступити, лісами ходити.

Брижі — зморщкі; круги на воді.

„Най не забагаєси тобі ні деді, ні нені, ні любої душки, ні села свого!

„Ти хотів дома найти собі друге сонце!

„А воно утікло від тебе!

„А воно згасло, ек твій світ погас!...

„А ну видовбай вірлу очі, чи не тарахне собов у скалу кремінисту?

„А ну вирви оленеві очі, чи не скочит у яр на пре-сподне?

„Бо коли ти став червачьком, — то ти до глини належний, ти порошок на дорозі.

„Та же ти, мой, убив свого дедю своїми темними каглами!

„Та же ти сліпаку людям пуду даєш!

„А ти чого пішов за тугов, ек пес за слідом газди?

„Йди-ко ти небоже, за дедем на мандри!

„Бігай живко!”

Підкликав сам себе і приподрював стрижену голову над цівкою козацької стрільби.

Посягнув у долину за язичок, і кріс луснув крізь його голову. Бризнула кров на стелю, ударив гук у стіни, впав Петро на землю. Верглася баба, закаменіла Анничка і здригнулася трупарня.

І смерть перелетіла чорними крильми з деді на синове лице.

Отік легкий вітрець подув мигом по трупарні.

То Петрова душа летіла у село подивитися та побанувати.

Але схопилася з вугла дедева душа і її подогонила та й завершила на зелене смеріччя, аби селом не смутилася, аби не з'їдалася.

До трупарні вбіг козак, питаючи, хто вистрілив. А коли узрів на землі Петра і кріс верх нього, зараз від-

гадав і заляв всю жовнірську долю. А коли умістив його коло деді, баба збувалася страху і, сховавши мантлю в бочку, подивляла:

— Єк файно лежут на смеріччю дедя і син, ручки навхрест!

А відтак розкрила жовтий малай, а козак добув білу пляшку і вечеряли смачно та й кликали Анничку.

Але Анничка: ні та й ні.

А як козак поздоровкався з бабою пляшкою по шостому разі, тоді уступала з баби дубова твердість, і вона жалувала і вмерлих і тих бадіків, що коло вмерлих закутані лежали. Розповідала козакові, які то заживні газди, а козак був зобашний коли баба взяла зперед нього пляшку і пустилася частувати газдів. Підходила і припрошувала:

— Ану-ко скорнейси, куме, та покушей цеї чеме-риці, а подекуеш мені та й цьому газді з далекої України.

— Ану, загрій душу! Ану, отвори рот і потегни разок!

Куми не відзивалися, а баба прогортала їм з очей чупер і шукала життя рукою, але що тільки дотулилася їх чола, скрикувала, падькалася і дивувалася їх тихому й невидному сконові.

А коли дійшла до Кіфяка мудрого, випустила з руки пляшку і, сплеснувши в долоні, жалібно скаржилася козакові:

— Ото, бадю, село гет вигибає!

А перед Анничкою баба зумівалася:

— Хоть іди гóрі, хоть іди долів, то з усього села, лиш ми дві живі, бо я того не рахую, шо світами бродит! Таки, бігме, село вигибає!...

Зобашний — вибачливий.

ТУГА

Ще лише вірою животною і втікаю із свого гробу. Вийду на царинку, а тут хліб росте, підіймається. Але є й така стебелінка, що вяне, усихає. Думаю собі: це я саміська.

Скажи мені, сонечко, ти боже очко, чи видиш ти мого Юрійка золотого?

Може десь далеко на чужій царинці, хоть на полонинці, хоть на дарабі, на бистрій річці, хоть на широких лані?

Наверни навперед мене його солодкий погляд зпід брів лискучих! Принеси з його личка той його усміх парубоцький, присунь легеньким леготом його віддих любий!

А як він у могилі, то понеси тоту сльозу з моїх очей на ту синю квітку, що його очима з могили до тебе поглядає. Шепни мені ти, довгий, лісовий шуме, за мого Юрійка хоть одно, що-найтихіше слово!

Полинь облаками, ти біла хмарко, мого милого шукаючи!

Зарзав кінь у лісі, а я минаюся.

„Беру, каже, свій кріс та й свого коня, може борше тоту Україну виборемо”.

А як я коня закосичила та й чорну гриву заплела заплітками, то він присягався, що не на війну, але на весілля іде.

А яка, питаю, буде тота Україна?

А він схопився у стременах срібних та й каже:
„Всі гори-долини та й полонини, як земля вширшки,
як небо ввишки”.

Та й душив мене обіймаючи.

Весь ліс замаївся, всі трави позацвітали, вся птаха
розщебеталася, всі води розігралися, всі гори пороз-
стрикалися.

А він верг на мене павяний вінчик та й битим го-
стинцем конем заграв. А за ним хлопці, сама охота, самі
молодці, легіні грешні, як ліс молоденький. А село каже:
то наша сила, наша надія, то наші стрільці, а напередо-
вець — як божа днинка, як сонце в жнивка.

І відлетіли, як орли сизі, як вітер з гаю, як піна би-
строї ріки.

А я жду, сподіваюся...

Білю полотно над рікою та й переказую: може десь
ви води споїтеся з другими водами та знайдете в світі
мого Юру, то скажіть йому, що сльозами поливаю поло-
тенце йому на рантухову сорочку білу...

Піду 'д маржині в полонинку та й визираю та вигля-
даю, а його нема. Коровки пізнають мій страждунок та
й мукають, аби милий відозвався, а овечки блеють та й
у травах афіни показують. Та кому я їх буду рвати, мої
ярочки любенькі? Та кому я буду скором прятати, ко-
ровки красенькі?

А зимарка каже: нема кому крізь віконце загомо-
ніти, нема кому полонинку розвеселити.

А дощик теплий дрібно намовляє: надівайся милень-
кого кожної години.

Кажу я до ліщини: зроди горішки для мого Юри на
колядочку!

Порозстрикатися — порозскакуватися.

А до явора кріслатого: тримай холод для миленького!

А до кедрини: цвіти, голубо, на весіллячко!

Чорний дуб перебиває: проси майстрів, най йому хрест втешуть!

А ягідки зпід листочків не перечуть, ні!

А сині голуби не лопочуть крильцями, ні!

А вгадлива папороть не радіє, ні!

Куди гляну, самі цвіти то червоні, гей заграва, то сині гей того небо, що по ним сизі орли літали.

Щось веться 'д горі, як довга фана.

Серце видить, а очі ні.

Але та фана грає на сонці та й бе мене по тварі.

Та-же то тая стежечка, що він нею ходив ід мені!

Йде попід смеречину, а смеречина здалека моргає на мене.

Йде попід березину, а березина хап за бинду на кресані та й кресаню 'д горі.

А ліщина лягає навперед нього, та й грається кидки.

А Бистрець то підглядає та й бігом до мене: твій милий іде!

Трави клоняться і стеляться йому під ноги.

Радуйтеся гори-долини, мій милий іде!

А де ж його густі брови, де твар молоденька?

Де рушниці назад плечей?

Де легкий хід парубоцький?

Де усміх саду у весні?

Де погляд ясної днинки?

Де запах меду?...

Вітрець повіяв, весь його образ звіяв...

Рантух — тонке полотно.

Круто йде стежечка, йде геть від мене, не обертається, як тота розпруга межи гробами...

З поза зимарки підходять до мене неня, зіллям личко умивають.

„Не вся птаха, Марічко чічко, з вирею повертає!

Не всіх стрільців Україна до дому повідсилає!

Не всі перстінці поміняються!

Не всі напередовці повертаються!

Ти, донько, пережурися, та й перемінися, та й розвеселися!

У добрі бродиш, в талані ходиш, ти одиначка!

Скинь геть перстінець, скинь з чола хмарку, скинь з серця спугу, а з очей слоту!

Є тобі пара, другий легіник з красного роду!”

Захиталися дуби-явори, захиталися зелені гори.

Нічо не скину та й не покину. Хоть най зівяну, згорю у тузі, не розлучуся, не розминуся, не розійдуся з напередовцем, стрільцем відважним, ні з його слідом на полонині, на крутих пляях, на строминах, на перехрестях, на переходах, далеких полях...

Так як у весні летів здалека до мене на білім коні, як кремій білий.

Сховався у смечині і будив мене співаючи:

Виряжала-с мене мила понад тоті гори.

Розчесала-с кучерики понад чорні брови!

Кучерики розчесала-с, вни-си закотили,

Бувай, любко, здоровенька, вже-м си розлучили.

А верх нього орли впали!

А як вони в село впали, то гаддя крильми збило і над селом хмарою заклекотіло та й присні душі в село закликало.

Зимарка — хатина на полонині.

А село здригається та й сонечка визирає, аби вийшло з божого ока та й аби тоті хмари розігнало. Аби над селом небо сійнуло. Аби на вернулися золоті дуги, ясні мечі.

Ясні мечі в стрілецьких руках, золоті дуги в стрілецьких бровах, ярії рожі в стрілецьких ніжках, ясні зорі над головами, а присні душі аби пощезали пріч за ріками, за горами, за синім морем...

Жду милого та й сподіваюся із Підгіречка, із під сонечка, із далекої України...

Присний — нечистий, пожадливий, пристрасний.

В Е Р Х О В И Н А

ПИСАНКИ

Роман Мокан з верхів, голова читальні у Рогізні, виходив у живний четвер зі судової залі розправ дуже приголомшений і розболений.

Найдужче топили його шандарі, а за шандарями злісний, а за злісним вїйт, а за вїйтом таки його свідки.

— То ці вороги тановлят мене у бульбону, а мого адвоката занімило.

Свідки обступили і потішають його, що рік не вік, перейде йому в криміналі скоріше ніж на війні, а жінкою і дітьми не має журитися, бо люди будуть їм помагати.

Ця розрада тільки ще більше лютила Мокана.

— Аби-сте по тій правді здорові були, по якій говорите — думав він собі. — Ой, люди поможут. Таке поможут, ек ці свідки помогли. Питає суд: Ци чув ти, бадіку, ек Мокан говорив на вашім вічу проти панів та й проти паничів? А такий баран каже оден за другим: не чув. Питає адвокат: а може ти, бадіку, чув все, що Мокан говорив і може чув-єс, що він не говорив нічого лихого на панів і паничів? А свідок знов свеї: не чув! А я цих глухманів три дні з гір до міста звозив, і три дні годую тут, гей волів. А він мені тепер каже, що люди моїй газдині та й моїм дітям поможут. Не питают мого криміналу, але заговорюют мене, абих їх вів до Муська на

Живний четвер — страсний четвер.

Тановити — спихати.

Бульбона — тюрма.

горівку та на буженицю. Кров пили би собі ізза нігтів оці облесники ненаїсні.

Високий гей бузьок свідок з бесагами на плечах спльовує зпід чорних вусів і шепче йому до вуха:

— Романку, братчіку, ми в жмени тепер, їх право, а наш кримінарь.

Сухотварий, маленький свідок засвітив зпід великої баранячої шапки зеленими очима і, накривши долонею уста від сторони патрулюючих жовнірів, кляв зичливо:

— Най їм твій кримінарь відпаде на їх талані!...

Лицатий і кушкатий свідок штовхає Романа з боку і безпечить:

— Спаде і на них смучя година.

Кругленький як булочка свідок поправляє собі шовкову шириньку на кругленькій шиї, а другою рукою обіймає Романів стан і дивується:

— А я, хло', заложивси з Митром Поненюковим, що ти виштрикнеш та й шо з того, програв заліжку!

А тоті свідки, що йшли подалеки, вгадували, що Мокана зженуть вороги зі світа у криміналі, аби більше не вступався за селом. Зпоміж цих свідків оброслий, чорнолиций Оласій наближується також до Мокана і хвалить його:

— Панцкий маеш розум, шо-с упросивси на місяць весну звеснувати, а відтак вже панцка воля!

Ще дальше позаду йшли свідки боязливі, які зострахи перед злісним свідчили на два боки і потакували так прокураторові, як також оборонцеві, а приперті до чола, толкувалися, що стояли оподалік і добре не чули, що Мокан говорив, але божилися, що він не мовчав.

Бужениця — вуджене мясо.

Кушкатий — носатий, округлий.

Виштрикнути — вискочити.

Заліжка — умовлений заклад.

Вони й тепер глипають то наперед себе на Мокана, то обзираються за жандармами, наче хотіли б впевнитись, хто їх заведе до шинку на полуденок.

А Мокан кається гірко думками:

— Коби я тоту катушу ще пересидів, то аби-х видів, шо хлопа ріжут ек вепря, то не обізвуси, бігме ні, ще буду кричати: келюхи з него сотайте, посічіт 'го на дрібні кусні, бо правду каже злісний, шо хлоп добрий лиш печений і солений... Таким цапам траба України? Смоли їм у горло, ще й обухом у голову. Ти сироти за нього жінку та й діти, а він з тебе кров хоче пити. То нарід? То гадде сорокате!

Ті Романові кудлаті думки поплескав разом з головою його сивенький довгоногий адвокат, що подогонив його, протиснувся проміж свідків і вмовляв у нього, що має велике щастя, що дістав тільки рік криміналу, бо за таку провину параграф пише найменше пять літ тюрми.

Коли Роман на це нічого не відповідав, адвокат був певний, що він вірить тому свому щастю і, кладучи йому руку під паху, допоминався:

— Треба буде мені ще соточку доплатити, бо самі видите, що я собі коло вас три дні збавив, а кара маленька!

Свідки посміхнулися з маленької кари, а адвокат відповів усмішкою і подався у бік.

Моканові гадки щораз то більше студеніли і корчилися під хмарою чорного жалю.

Виглядав як підпилений ясінь.

Його подовгаста твар викривилася під надстриженим висом, а сині очі потапали в долину, гейби не хотіли

Катуша — катівня.

Келюхи — внутренності, кишки.

Сотати — тягнути.

дивитися на тоті сірі мур, на тоту узброєну варту, на тих облесних і ненаситних свідків.

Вийшов з брами і оглянувся, як пострілена птаха оглядається в сторону свого вбивця.

Такий великий, камінний цей мур, що очі його не завтякають обізріти. Сам камінь і глина, самі роззявлені гаврі, саме руде залізо. Сонце тут не нашпарить, не до-тиснеться, хіба зеленим мохом крадьки підкрадеться. Студінь відти норами позіває.

Щось Мокан забагато у цей мур дивиться, щось він очима шукає. Щось він собі думає, щось нагадує.

Свідки глипнули у того місце, куди він вдивлюється, а там на мурі тремтять маленькі оченята, як два метелики синьокрилі.

А личко як біла платинка на мурі від вітру хитається, а дрібні пальці кошелик тримають і червоніють.

Тоді жалісні оченята глянули на Мокана і на бадіків-свідків і чогось зраділи.

— Ти чия, небого?

— Івана Паладюкового.

— Того, що в ліщинах сидів над Прутцем?

— Того самого.

— Того, шо его поляки убили?

— Того самого.

— Шо его звали радикалом та й ему хату спалили?

— Того самого.

— А ти шо тут у таким місті робиш?

— Я тут у панів служу та й прийшла неню відознати.

— То неня тут у припоні?

— Вже рік у катуші, вуечки файні та пишні.

— Та за шо, хло', еї катують?

— За це саме, за шо дедю убили.

— Варє?

— Кажут, що адіт, за тоту Україну.

— Отто їх у горлі давит.

На Мокановій тварі запалився черлений вогник.

— Ба, що ти, душко, принесла своїй нени?

— Аді: писаночки красні.

Дівчина відкрила кошелик, а з середини як зірочки усміхнулися до бадіків писаночки писані, такі гей живі

— Йй-га, то ти, казати, таки увес Великден нени справила?

— Буде й нени, буде й багнетникам простибі за тото, що передадут нени.

— Та й така мала удаеш писати?

— Я і вам по кошеликови повиписую, вуечки добрі та пишні, лиш аби-сте хоть сьогодні увечір, хоть завтра, запалили у ліщинах над Прутцем вогонь за дєдеву душу.

Бадіки прирікали, що з радної душі запалють вогонь за її дєдєу зараз, як лиш до дому прийдуть, аби всі гори знали, що Паладюкова пам'ять сяє.

Дівчина цілувала бадікам руки і божилася, що їх нагилив її Біг. А ще не доступна до Мокана, як він уже гладив її біляву головку і ввесь палав із радости:

— Рости велика, зозулько маленька!

— Рости велика, — повторили бадіки-свідки і забували за полуденок.

— Аби-сте тривали, вуечки срібні.

Так начеб дивився Мокан, як його темні гадки сідали воронам на крила й утікали від нього та й пропадали десь межі мурами та коминами, а на їх місці мерехтіли усміхнені писаночки із кошелика доньки Паладюкової й на кримінальному мурі зоряними пальчиками виписували Паладюкову Україну...

— Адіт, таке воно мале та невидне, а стариню завстиділа!

— Аби тебе, писарочко, ручки не зболіли!...

ЛАСКА

На темнім судовім коридорі збився, як вівці, гурток мужиків, обтерханих весагами й нараджувався, що їм діяти.

Одні піддавали гадку, чи не пійти їм поскаржитися до судового старости, а другі зараз відганяли цю гадку, бо знали, що староста має люту кров і як узрить у дверях своєї канцелярії мужика, то у тім моменті гукає на возьних, а тоді возьні кидаються на чоловіка як вовки й виводять його надвір, але при тім виводі сягають під киптар і під байбарак та й рахують йому ребра, аби більше не вертався та й аби усьому хрещеному мирові відраджував такої докучливости.

Були газди, що радили пійти до ключника до хати й там розложитися табором та й нікого не просити, ані перед ніким не жалітися, але й ця рада швидко гинла, бо практиковані бадіки махали на неї руками й доказували на-допевне, що така робота нічого не варта й ніде не пишеться.

Ще одні радили пійти ще раз до директора Ржондзіцкого й просити його ще раз, аби мав над людьми обачіння, аби не збавляв їх весни божої та й Великодня.

Але й цю раду заплювали мужики слиною.

Низенький і як скрипка сухенький бадіка з тварю як камінна, жовтава плитка, тручає шапку назад і бючися кулаком по чолі, заявляє, що мужик є завше дурний

Обтерханый — навантажений.

Байбарак — коротка сукняна одежа з рукавами.

і тому мусить радитися мудрішого й тому повинні вони всі пійти до адвоката та й покласти, що запровить, і запитати його, що мають робити.

Та як він сказав і ударив палицею по долівці — то всі бадіки йому притакнули і справилися за ним до канцелярії адвоката.

На дворі грає марець.

Звівається вітрець і то заслонює, то відслонює сонечко. Бадіки чаляпають своїми корзачами по грузькій улиці й радіють, що із зими робиться каша, а в їх надію помальовані очі зазирають руді та лисі, гей обголені, хребти гір і пригадують їм, що десь за третіми горами йде в цей край весна, яка потребує їх сили й роботи.

Гірськими засколобинами біліють ще сніги, але вже запорошені, вже не такі студені, вже від погляду сонця гинуть, вже не будуть морозити дітей у колісці, маржину в колешні, рубачів бутинами, ґаздів у дорозі, птаху на смереці, кленів у воді.

Тоті розварені сніги леда день спливуть у бистрець і втечуть у море, а на їх місці зазеленіють левади й луки, та й прикличуть зозулю, аби бадіків щастям дурила.

Але ще не знати, де тота зозуля бадіків застане, звідки вона їх буде закликати, аби йшли весну веснувати.

Цим бадіки найдужче зажурені.

Адвокат добре обдивився, розпитав бадіків, якої ради шукають, розперся у кріслі і сховав свою платню до шухляди.

Засколобина — заглиблення на узбіччю гори.

Бутин — ліс призначений на зруб.

Бистрець — потік.

Клен, клень — рід риби.

— Ви, каже, газди такі дурні, як оті вівці ваші, що ви їх доїте і вовну з них собі обстригаєте, а вони голі й голодні бігаються за вами услід і ще бляють за вами.

— Ми люди робітні, пане, ми весни шкодуємо.

— Що вам весна принесе, коли у вас землі обмаль?

— Станемо дес у дворі на роботу, але весни не змарнуємо.

— Двори мають своїх, вами не требують.

— То будемо у долівських газдів спілки брати.

— То такі самі голаки, як ви.

— То підемо на трачки робити.

— А як і там не приймуть?

— Буде, як Біг дасть, але не в неволі.

— А ваші бесаги від чого так попухнули?

— То ми вовни набрали, бо хочемо там прьисти, аби нам не навтемлювалоси.

— Ей, хлопи, хлопи...

Низенький бадіка звертає адвокатові увагу, аби залишив цю бесіду:

— Ми не тому до вас прийшли, аби ви нам покривлювалися, лиш аби-сте нас вислухали, та й допомогли у нашій біді. Ви наш, а ми ваші. Ми прийшли до вас, аби від вас дізнатися, чи то є директорова повинність, чи його ласка, аби він нас сьогодні приймив.

Адвокат поклав жовте олівце на чоло і подумавши відрік:

— То його ласка, бо таких, як ви, є багато.

Низенький бадіка кладе перед адвоката друге питання:

— А ек тото ласка, то по кілько то нас має коштувати?

Трачка — тартак.

Адвокат знов підпер чоло рукою і нахмурений надумався, а опісля вирішив:

— Дасте йому кожний по п'ятці.

Бадіки йойкнули.

Низенький бадіка кладе перед адвоката третє питання:

— Але ви самі з ним поговорите?

— Та що маю з вами робити?

І бадіки обтулювали адвоката медовими словами, щоби лишень ішов з ними, щоби квапився.

— Та чого вам туди квапитися?

— Аби нам нинішний день рахувавси.

— А гроші маєте?

— Шос маємо, а шос по дорозі у Майорка собі уфатимо.

Адвокат неначе картаючи себе за те, що на хвильку забувся й сам собі відмовляв та знеохочував клієнтів, змінив швидко свій погляд і плескаючи по плечу низенького бадіку, безпечив, що він з директором Ржондзіцким добре собі заходить і хоч справа бадіків є тяжка, він її поведе так, аби було добре.

Бадіки ловили його за слово й підганяли:

— Веди, веди нас, любий панчіку, так, аби було добре, аби-х ті згадували, аби-сми других газдів до тебе справлели.

І пішли.

Пан директор Ржондзіцкий колишеться, як бочівка коридором, а коли заздрів адвоката з бадіками, швидко зайшов до своєї канцелярії й луснув за собою дверми так, аж весь суд здригнувся.

Бадіки вгадували, що директор тому такий лютий, що тепер адвокатуві не зможе вже відмовитись і не по-

сміє гаркати на нього так, як гаркнув був на них, коли за себе його покірно просили.

Лоскіт пішов темним коридором і заглушив поздоровлення, яке адвокат вислав за директором.

Бадіки лишилися під дверми, а їх правний заступець, усміхаючись, увійшов у директорську канцелярію.

Чути бесіду, чути сміх, а відтак хвилька тиші.

— Справа є дуже тяжка, бо є переповнення, бо таких, як ви, є багато, а всім не можна догодити, бо місця нема. Але я бачу, що директор радби мені пійти на руку і зробити ту ласку, аби ви дурно домів не вертали — але цієї ночі такса пішла вгору, бо хлопів налізло як трави та листу.

Бадіки споважніли.

— Ба, чи дуже підскачила?

— Вже удвое.

— Преч-би-си казало!

— І то ще не похочує!

— Варє?

— Клянуся на свої діти!

— Лишіт, ми вам віримо!

— Бо то, знаєте, кожний хоче жити...

— Знаємо, пане, ше й ек знаємо!

— Та й знаєте, панове газди, що тото властиво не вільно...

— А ви до чого пан?

— Я до параграфів.

— Ей, говоріт свеї, шо нам не вільно, то вам таки вільно.

— Ні, і мені тото не вільно, бо я ваш чоловік. Але ви зложіть між собою по десяточці оцему низенькому газді до рук, а я зараз навчу, як він має ці гроші давати.

Бадіки обернулися на-бік і стали шпортати пальцями

у своїх ременях, а їх заступник узяв низенького бадіку попід паху набік і пошепки учив його, що треба робити.

А як адвокат, оглядаючися назад себе, скінчив свою науку і прощався з бадіками, то у жмені низенького бадіки узбиралося дванадцять десяточок і всім бадікам засвітилися очі, коли за низеньким своїм товаришем входили у директорську канцелярію, а директор, похилений над столиком, щось собі писав і не вигоняв їх з порога.

Низенький бадіка підійшов до директора і, кладучи зібрані гроші на стіл, повістував, що вони ті гроші найшли у суді на підлозі і їх підоймили та й віддають там, де вони належуть.

Директор не звертає на це уваги й пише далше, а бадіки почали покашлювати й підганяти очима свого низенького товариша, щоби все сказав.

Низенький бадіка укладається як до Отченашу і зачинає від самого початку:

— Будьте нам зобашні, директорю наш панцкій, презусе наш дороженький!

— Спадайте на рани, не збавляйте нас божої весни й прийміт нас до того смучого криміналу, най ми цими слотами та фуфелами свою кару відбудемо, заки земля божа осушитси та й нагрієси.

Директор наче прокинувся з просоння.

— Ах, то ви?

— Ми самі, панчіку пишний та й файний!

— Ви до арешту, так?

— Ой так, так, комісарю наш годний!

— Ви ще за тото віче, правда?

— За віче, за віче, любчіку наш любий!

— По кілько ви тоді зафасували?

Презус (гут поль.) — президент, предсідник.
Фуфели — метелиця.

— По місяцєви, добрітко наша добра!

— Та й вам доконче тепер?

— Єкби ваша ласка, панчіку гречний!

— Кортить вас дома паску їсти?

— Світе панцке слово!

— Але я казав вам, що там глітно, нема де шпильки опустити.

— Межи людьми і ми примістимоси, ек ваша ласка.

Директор впорядкував свої акти, понакривав їх дощечками, притиснув камінцями і, відхиливши двері, щось крикнув, а до канцелярії вбіг ключник, ключами подзвенькуючи.

— Спиши мені їх і бери собі цю свіжу марфу!

Бадіки, відходячи в тюрму, топилися під директорською ласкою, як той мартовий сніг на горах:

— Аби-сте, панчіку, прожили!

— Аби-сте тривали!

— Аби-сте нарік діждали!

— Аби вас, панчіку, Госпідь милосерний уквив своєв небеснов ласков!...

НА КУПАЛА — НА ІВАНА

I.

Хоть Купало, хоть Лопушник, але це є справедливий Іван.

Відьми в ночі на раду скликає, мушками світить перед русалками, рікою вінки долів пускає, лісами любість підкидає.

Та й полонинами 'д газдам присідається.

Нашіптує Іванові Шепитарюкові у стаї при ватрі на полонинці на волоськім боці.

— Зійди-ко, тезку, на лядцкій бік у село ід своїй газдини, бо тот ревізор білявенький не годен через ню ні спати, ні їсти!

Шепитарюк не похочує маржину на наймита лишати:

— Ек вона газдиня, то ревізорови хати не відтворит, а ек вона ніхтолиця, то єї я не всокочу.

Але святий швидко перебиває:

— Не сокоти, брате, жінки та й збудешси єї молодой.
— Пташка паруси з пташков, мушка з мушков, рибка з рибков, самець у лісі із самичков, а ти шлюбну жінку лишив саму на подушках під джергами та й лінуешси єї у таке велике свято відознати? Спамятайси, тезку, і сідлай коня та перебіжи нічма Черемош, ек ревізори муть спати, та й розвеселиш молоду жінку і мені завтра покладеш свічку на вівтарі!

Ніхтолиця — лиха жінка

Всокотити — встерегти.

Відознати — відвідати.

Шепитарюк хмарить чоло і передумує ще раз:

— Молодиця Мочернакового роду, чей не подивитси на ленку, чей не осоромит роду. У неї робота жде на роботу, нема коли пустим требувати. Та й коби хоть образ, а то кривоустий!

„Але той ревізор не з-добра наймив собі на найближчим ґруни хату, не з-добра вечерами на гармонії грає.

„Грай собі, зайдею, фартушанкам своїм, а моя ґаздиня твої гри не чує. А ти шо против неї?

„Та-же у неї цвіт у личку горит, а ти ек надута кишка.

„На твою кушкату, закривлену тварь не кине голу-бим оком моя Марічка, не покладе своєї весни під твоїми грузькими обцасами.

„То годна та дужя та красна у мене ґаздиня, то душа моя

„Ше тепер мені жвьиль, шо не зганьбив я мельничку за мою ґаздиню:

„Насипаю я у кіш на-раз мливо, а вона підсміхаєси.

— Не разуйте, Йванку, лиш питлюйте, брачіку, бо ваші гості разового хлібця в рот не возмут...

— Єкі гості? — питаю, а вона вже відрікає:

— Ніби ви не знаєте, таже тот присадковатий ревізор кривоустий, тот Збишко Прушковский, шо за вашою ґаздинею пропадає.

— Тот теребилюлька від граничарів?

— Той-той зеленюк із Попадюкового ґруня.

— А ек же він пропадає?

Зайдей — зайда, зайшлий.

Фартушанка — міщанка (іронічно).

Теребилюлька — непотріб.

Граничар — граничний сторож.

— Каже, шо навіть аби угинув, то відбере вам вашу газдиню.

— Та ж то не квітку урвати!

— А такий бараба того питає?

— А я де?

— Ви, Йванку, граєте полонинами та зимарьками на волоскім боці, а зеленюк попід вікна: добридень душко!

— А ви того чули?

— Ей-га, чи лишень того? Ти — каже він, — молодичко, зриваеш мені очі, ріжеш мое серце. У чім, — каже — красна квітко, та личко свое іскупала, шо воно мене з розуму ізводит? Увес широкий та довгий край, — каже — я перезнав, переслідкував, а такої, ек ти, не надибав. Ой возьму я тебе, — каже — файна квітко, та й у свій рідний край пересажу, шоби ти там межи Прушковскими цвила їм і мені на славу!...

— А моя шо йому відповіла?

— У личко червоніла і сміяласи.

„Дес та смучя мельничка серед села сидит та й усе чує, та й знає”

Іванів вівчар Дмитро приніс овечий подій у стаю і божився, що зараз дістане від свого газди тютюну повну люльку, бо має йому щось важне сказати.

Шепитарюк став його про тоту важність допитуватись, але вівчар не пускав з себе пари, доки не учув у жмені маркотку. Тоді розповів він газді, що у явірнику здибав його тот низький, кривоустий зеленюк-ревізор і казав газді переказати, що його газдиня робить завтра за його дедю обід і хоче, аби її газда цієї ночі збіг у село до хати. Та й казав, аби газда переходив хітарь Копила-

Маркотка — махорка, рід тютюну.

Хітарь, хитарь — границя.

шевим плаєм, а він сам там буде на варті і газду миром перепустить через Черемош.

Шепитарюк ніби сварив вівчаря за того, що його здурив і за-дурно вигулив жменю тютюну, але в середині був вдоволений, бо під вагою тої новини рішився поїхати конем до своєї газдині і відсвяткувати свого та й дедевого патрона обідом і поминками за дедеву душу, аби дедя і сього року знав на тім світі, що доброго сина та добру невістку лишив у своїм дворі, на талані своїм.

— Однак шос мене отік спирає, але я таки збіжу долів, а ти, Митрику, пантруй ватри і трембіти!

І Шепитарюк осідлав коня, натерхав скоромою у бе-сагах і пропав у Копилашевім плаю...

II.

Ніч срібна, найсрібніша.

Місяць везе у срібній чайці голого Купала-Івана над горґанами, а зорі прижмурились із стиду й у ліси порозбігалися боками.

Небо гей на морі піна.

А з тої піни срібна роса паде на ліси, на гори.

А з того неба Купало любість по землі сіє...

А де тотя любість упаде, там білий вогонь з землі виростає.

А за тим білим вогнем темна хмарка тінь розстелює.

Бо любість одно крило біле, а друге темне має.

А як той вогонь забрив у Черемош, тоді чорна тінь із берега йому межі-очі з дубельтівки плюнула.

Вигулити — видобути.

Скорома — молоко.

Горґани — 1. подовгуваті хребти гір, 2. звали каменяк, що лежать на верхах гір.

Луснув стріл у зорі, погас вогонь у броді, розбігся смертельний гомін лісами.

Купало на небі обізрівся і золотим пером записав котрусь душу у свої книги.

Як оком кліпнути, нетлінні нявки урвали танець над рікою, а чугайстир шпурнув арідникові плитою у його чорні ребра.

Черемош ударив скоками у скали, а скали застогнули...

Ліси похитали головами і згійкали на тоту чорну тінь, що з берега стрілом найсрібнішу ніч прострілила...

III.

Хоть Купало, хоть Лопушник, але це є справедливий Іван.

Бере та й сонцем зарінки сушить. Лісами холоди вінником вимітає, у деревині соки переварює, запахами в перекотах дише.

Муху роями на сонце випускає, маржину у зелену ліщину загонить, бджілку на солодкі меди веде.

Птахам яечка у гніздах вигріває, дівчатам ягоди у кошелі мече, дітвору грибами в росу гулить, зіллю силу дає, папоротин квіт збирає.

Мисливцям звір множить, орлам зайчиків на конюшинці показує, рибарикам рибку підкидає.

Полонинами молока в бербериці наливає, скором пряче ід — Петрі.

Нявка — мавка, лісова русалка.

Чугайстир — лісовий дух.

Арідник — чорт.

Скали розпікає, гаддя на камінню гріє.

Барабульку та й кукурудзку з землі за чівку на сонце витягає.

Вітри в печерах запирає, аби світ був тихий та запашний та ясний.

Бере та й дівчатам личко красить, молодицям в очі принаду насипає, аби були гожі, як Шепитарюкова газдиня — тота, що зеленого ревізора з розуму ізводить..

Тота, що очима потинає...

В церкві жінки Іванів вівтарь зіллями убирають гей до шлюбу:

— Гей, Іванчіку божий, Іванчіку чорнобривий, роздай діти межі молодиці, аби-с мав шо ерстити, аби-с мав де у кумах бувати!

Лиш Шепитарючки тут не видко. Віді вона святим не требує, бо пишна та красна над усю челядь.

Але перед Івановим вівтарем горить Шепитарюччина свічка, а вона сама ходить ід газдам і газдиням і шепотом запрошує їх чемними словами на обід за душу чоловічого деді. Навіть панотець прошений. Будуть газди і газдині харчувати, будуть за панотцем молитви відмовляти. Буде покійникові душа радуватися.....

А святий Іван межі челяддю та межі свічками упріває.

А панотець, що приязно службу править — що красно говорить:

— Дивіться, — каже — люди: сонечко пражить землю та й випражує з неї ягідку і рожу, а з тебе, хлопе, не годно випражити навіть вужевки. Але не тоту вужевку, що ліси і дараби вяже, але тоту вужевку, що усіх хлопів у один нарід вяже!

— Най-же цес нарід каїться, най свою Україну шанує!

— Най хлоп — хлопа тримається, най свою віру держить.

— Най молиться за всіх Іванів, що за цю землю зі світа пішли!

Нарід їсть панотцеві слова і росте високо.

Та лишень закінчив панотець боже слово, а церква заметушилася.

Став мир до дверей пхатися, стали люди виходити, бо пішла погана чутка, що до трупарні коло церкви привезли шандарі мерця пороти.

Нарід глотиться, а шандарі кольбами у груди.

— Ба кого ви, паничіки, в трупарни поклали?

Шандарі здвигають плечима. Але челядь прилипла до стін і через шпари розпізнала:

— Та же то тварь Шепитарюкова!

— Ба варе котрого?

— Івана Іванового.

— Цего, що напротив Паладюкового ґруня.

— Того самого!

А Шепитарючка як тото почула, та як не заверещить, аж трупарня здриглася:

— То його убив ревізор кривоустий!

— Брешеш, жінко, — боронили шандарі.

— Бігме, кривоустий, газду мені стратив!

Та й скочила понад кольби до трупарні, як громом підкинена.

Трупарня із жалю тріскає. А нарід ломить собі голову і руки.

Вийшов панотець з церкви, а шандарі його хап по під пахи та й просто до міста.

— Та за шо нам панотця берете?

— За його казання!

— А того, шо газду убив, на суд не ведете?

— Вам засій від того, пся кров, собача!

КОЛЯДА

Гейби не та сама ніч тота різдвяна ніч, гейби вона ходила й говорила, гей тота церква у великий храм. Гейби то небо до села прихилилося — гейби до села щось шептало. Отік тоті морози кулаками лускають у газдівські хати, отік вони газдів чогось посварюють. Тоті далекі зорі щось нахилиються та й у газдівські вікна на стіл заглядають, отік вони перезнати хочуть, чи газди на столі пшеницю мають, чи вечерю поживають.

Тоті зорі щось міняються, щось вони поморгують, щось вони оповісти хочуть, лиш гляба їх розуміти.

Відай вони тих сімох колядників по селу водять, відай їх коляду леліють. Обвели їх посеред села та й завели до побережницького двору.

Ідуть колядники попід зорями, переходять всі три побережникові перелази та й заколядували під побережниковими віконцями:

„Зажурилиси гори й долини, шо не зродило жито-пшениця.

„Зажурилиси всі полонини, всі полонини, шо гей великі зими упали.

„Зажурилиси та й господарі, шо обмінилась наша земляця:

„шо нема правди на божім світі, шо гине нарід у самім цвіті;

„шо царем стала темная тюрма, за добре слово в голову куля. За темне слово, чорную зраду кличуть сідати, подають ручку. Бо темне слово — червак в яблочку; ржа в залізочку, пісок ще й в очку.

„Гей, сидить зрада посеред села, її пізнати гей трійло-зела. Бо не горівку, їсть солонинку, а за то нічма на постерунку продає брата, продає неньку, продає челядь ше й шлюбну жінку.

„Красно убраний та й ше веселий.

„Дві порошниці йому верх грудей.

„Полегки ходит, масно говорить, до свого брата зраду підводит, у чужу тюрму село загонит. Знати-пізнати, шо криво робит.

„Йому — дай Боже — всю помсту божу.

Газдам — дай Боже — на хліб урожу.

Най зрада гине, най вірність росте.

Най нарід знає, де серце пусте.

„Ше й вовкам, Боже, болу в зуби, на очі більмо, кольку у клуби, вуха без слуху, носи без нюшку — доки муть їсти з народу юшку;

„аби їм ріки повимерзали, аби їм ліси повигорали, аби їм двори позапалились, аби їм лани перерубались, аби їм ключі розгубились, аби їм пушки потопились, аби їм гори порозсувались, аби їм тюрми порозтворялись”.

Колядники співають під сліпими вікнами, бо побережник примкнув усі віконниці, заки сів із гостями по-конець стола.

Однак через шпари продирається світло і ловить срібний віддих колядників та й грається з колядою, морозом посрібленою.

Хату розпирає така тепління, що шандарі порозпинали свої кабати, а вусатий побережник верг свій киптарик лиш наопашки та й хусточкою з червоного лица піт собі обтирає.

Побережничка порозклала на дубовім столі усі страви та й усі пугарі поналивала. Але поклала під ска-тарть забагато сіна та й пугарі хитаються і розливаються, а шандарі віщують з того господарям щастя,

Побережник веселить своє лисяче лице і приповідає:

— Ше ця хата не гостила таких файних та пишних та путерних гостей. Ше ці миски і полумиски не тримали страву перед такими делікатними та черлененькими губками, а ці пугарі ше не здоровкалися в таких біленьких та пухкеньких ручках панцких.

— Ану-ко поживайте, ану-ко досягайте, мої дорогі та золоті гості, наставники годні!

Із страв бе пара на шандарські точені лица і заливає гостям очі та й заваджає їм їсти й пити.

У віконниці вдарили, як груда, мужицькі голоси хропаві.

Здриглася у вуглах хата.

Як комендант зачув зперед вікон коляду, обрушився дуже і кинувся до постерункового:

— А то по якому? то ж я всему селу наказав колядувати, лиш одному Казикові Тшецецкому дав позвоління.

— Сповнився розказ пана коменданта — каже постерунковий.

— А то що?

— То, що чуєте.

— То ж то не Казиків голос, та й коляда не наша.

— Є там і Казик межі ними, бо Іван Гавриш зробив з ним спілку. Я здибав їх уже у війта, що так само дивувався, як пан комендант. Я до них з карабіном, а Казик мені ваше позвоління перед очі тиць: не важся — каже — ти хлопів арештувати, бо то мої спільники, — я вистарав позвоління, а вони мають колядувати, то буде і мені і їм дижда. — Читаю, його правда.

— А то раз гунцвот — добріючи дивується комендант.

Побережник мішається несміло до тої бесіди:

— Бо то, прошу пане коменданте, тот Казик Тше-

цецкі непривишний навіть до такої роботи, ек коляда. Він таки ше за Австрії, ек був у нас шевцем, то роботи ані трішки, ані не подививси в той бік, де робота, лиш ціле літо лежит холодами та й лиш посвистує. Єму бувало, аби так дес рибку у ріці зловити, зайчика в лісі убити, курочку за простибі дістати, та й жив у селі коло газдів, — не до вашого гонору кажучи — такий собі бараба. А тепер він у селі великий, деби він сам пішов колядувати і коляду носити! Але я отут межі нами кажу вам вірну правду, шо єму не варт поляком бути, бо то — шануючи образ і вас ірщених — таки пустий друк та й решта.

— А з ким же він став на спілку — питає командант.

— З ким, як не з кримінальниками — відповідає побережник і вияснює:

— Тої середі випустили з фурдиги Івана Гавриша, того бунтаря, шо у читальни був головов та й кооперативу провадив, а він почув, шо Казик має на коляду позволінне, та й гайда до него. Робім — каже — малу кооперативу: ти дай ста позволінне, а я зберу колядників, та й половина коляди буде тобі, а половина піде на нашу школу. А Казик лиш цего хоче. Та й вже тримають собі сервус.

— А хто ж ще до них пристав?

— Хто ж, ек не тоті стрілці, тоті опришки, шо є їх лиш пять, а конірують цілим селом.

— Ті, що сиділи за вїйта Порембского?

— Ті самі.

— А може би їх прецінь зараз замкнути?

— Зараз як зараз, але досвіта буде можна.

— Та чому так пізно?

— Бо ек набудемоси, то пан комендант, ек звикле, схочут дес попогратиси, а Гавришева Марічка над усі

дівки найфайніша. То най старий удовець Гавриш колядує на школу, а ми підемо до его доньки колядувати. Я підкину у хоромах стару рушницю, а ек він прийде до хати, то пан постерунковий знає, шо має робити: ланцушок на руки та й наперед себе.

Цих слів не чула вже кругла побережничка, бо почувла, шо коляда скінчилася і вона винесла коляду на двір, а командант поплескав побережника по плечах та й хвалив собі його раду.

А постерунковий, владуваний вхопив револьвер і вибіг на подвіря та й стрілив три рази, аби й село і колядники знали, шо шандарі не сплять та й аби страх мали.

Гомін полетів понад село, ударився об ледяні верхи гір та й розшумівся горганами і долинами та давав вовкам знати, шо село їм нової коляди співає.

БО ЯК ДИМ ПІДОЙМАЄТЬСЯ

(Згадка)

Присвячую пам'яті Деді.

Десь зійшлося шість дедів у Кутіх і змовилися, що в середу вже відвозять своїх синів до шкіл в Коломию, хочь най нені плачуть, хочь най під колісся лягають.

Досвіта хлопця у віз та й холодом, холодом у пістинським лісі з'їдуться так, гейби не хотячи, гейби на попас під смеречиною. Та як хлопці з поза смерік звідти — не звідти здиблються та й розізнаються, то всю тугу з себе у росу поскидають, а коли ще й доля їх пальчиком закликає, то як молоді голубці білі у мури крильми летіти будуть. Не буде їм привиджуватися, що село їх здоганяє, навперед воза лягає і до міста не пускає. Не буде їх ніщо у грудях спирати, не буде їм дорога порохом в очі метати.

Буде їм сонечко квітом личко малювати...

Так деді забезпечили та й зробили, бо дедева міць в хаті, а ненині сльози.

Ще заки село пробудилося, дедя заставили Іванчика поцілувати неню в руку та й на віз на сіно сідати.

— Таки везеш його ситити, — ломили собі руки неня.

Дедя містили на возі зелену скринку та й квапилися гей перед тучею.

Неня відкликали Іванчика до комори і шепотіли, що в гарчику на дні у молоці є три срібні леви. А відтак перешінкали Іванчика, а відтак переперезали, а відтак чер-

Ситити — занастити.

Гарчик — деревляна посудина на молоко.

воне яблучко в писану торбину поклали, а відтак плакали.

А як гуси заґеґали, овечки забляля, коровки замукали, то Іванчик вже сидів в білій корушинці на возі коло деді і минав хату.

Вікна глипали за ним і хмурилися.

Двері запиралися і сердилися.

Плетені перелази руками махали.

На горбочку зелений ясінь підоймився і показував нені, куди її син їде.

Отави росу пили, ненин голос стелили: „Чи мені хибло лижки, чи миски, шо я дитину від хати у світ пустила? — Хто тепер буде мені косити, хто буде в бутин ходити, хто буде гонти робити?”

А як дедя на то розгнівалися, то ненині слова утекли в гору і в хмарах горіли, аби Іванчик не банував за селом, аби в гору на небо дивився.

— Коби-с, хло', утік із цього смучого села від довбні та й барди, то би-с колись мені декував старому!

Іванчик дивився на червоне небо і палав коло деді гей той ранок коло сонця на сході.

Але то погані коні, їдуть як змій!

Так як дві слові заговорити, а вони вже вуйків сад перебігли. Ото будуть вуйко неню сварити, що їм не сказали, коли Іванчик до школи їде. „Бувбих ему грушок у торбину насипав, був-бих кинув лева на скриптури, аби гунцвот книжки бравси”.

Та й були би казали: „Мо, хло', Йва', чітай, саняку, глібоко тоті коменюші, може би-с на злісного вчивси! Нема в селі понад него. Піп лишень на Різдро та на Ве-

Перешінкати — перевязати хустку на шії.

Лев — ринський, 2 короні.

Корушина, корушинка — кожушок.

ликдень вепра ріжет, а він кожного місяця такого, як медведя на ватрі шмалит! А екі там набутки, гай, гай! Пют, данцуют, з віри виходют. Гримни, кажет, Семене, з мої дубелтівки зо-три рази, най село знае, шо злісний Шпаніло з молодицями пе та й гуляе!”

А дедя зацитькували б вуйка: „Ану заткайси, Се-менку, братчіку, таки шо піп, то не злісному пара; скорнееси рано, відгавкае своє та й увес день може пупом до гори лежати, а ти, злісний, чімхай пляями та вертепами та печерами, доки тебе звір не збавит, або христінин до вершка берези гори ногами не присилит!”

То вони собі перечуться, а Іванчик вже видить, як грубий злісний Шпаніло привязаний ногами до вершка берези гойдається синіський у повітрі та й руками галуззя ловиться, а галуззя ломиться і він усім тілом чіпається, як повішена ворона...

— Відрубайте, дедику, курмей, най злісний не мучитси!

— Ей-га, ти задрімав, хлопче, а попи аді вже службу правлют!

Іванчик стидався, а дедя погладили його по голові і показували батіжком попові гори, що ранісько рядом поставали і червоними кремінними вершками молилися над селом, як три заживні попи над хлібом при парастасі.

— Буде, небоже, красна днинка, коби тобі така доля!

Дедева твар сяла, як гай до схід-сонця. Такі добрі були дедя лиш тоді, коли з міста вертали, або десь-котрої неділі, або коли у тетиної Маріки на весіллю були, або як колядували. Бо дедя не мали коли веселитися і хату пестити. Як посиділи коли на стільчику коло печі і люльку закурили, то лиш доти, доки себе не вдарили по чолі

Коменяш — шкільний підручник (від Коменіюсового „Образу світа”).

і не сказали: „Ти сів, Юро, та й з тобов усе сіло!” Нераз Іванчик з братом і сестрою грався деді та й нені та й тоді брат Сюта вуглем малював собі вуси, сідав коло печі, поправляв волосся так, аби на переді підоймався вихор і пахкаючи люльку, удавав дедю: „Мой, хло’, ану барди в руки та й січіть ріще! Ану маржині їсти дайте, ану поліг обертайте, ану хутко, живо, раз-два!”

На тото сестра Єлена убирала ненину хустку і боронила: „Мой, Ю’, уступиси від дітей, най сили набирають!”

А на тото Сюта Іванчика за вухо хап та й крізь двері: „Ци тобі тото дедя говорит, ци хто?”

А сестра Сюту за зашінки та й уплач: „Мой, Ю’, а ти на шо дитині відорвав вухо, ти остікси?”

— Най робит, або най гине!

— То ти такий дедя?

— А ти така неня? Меш нужду їсти!

— А ти до чого газда?

— Я не газда?

І тоді Сюта біг за сестрою навкруг хати питаючи, чи він не газда. А дедя і неня десь ізза вориння показувалися і казали дітям, що виріють, але їх твар сяла.

Нема в світі понад сестру і брата та й понад неню і дедю!

— Дедю, — питається Іванчик, — а ви де діли Сюту і Єлену?

— Вони сеї ночі у діда та й баби ночували.

— А ви чому мене туди не пустили?

— Бо ти до книжки, а вони до роботи.

Іванчикові стало так банно за братом і за сестрою, що раптом заблаг скочити з воза і до них вернутися. Чому його з ними розлучили, чому його беруть геть від роботи, а їх лишаяють, чому його убрали по великодньому, а на них руб на рубі? Він буде собі десь у хаті книжку читати та й блавучити, а Сюта буде гній зпід маржини

тіскати, а Єлена буде на слоті маржину пасти! Будуть їх дедя та й неня щодня сварити, а його будуть хвалити!

— Дедю, вертаймоси 'д хаті та й беріг ше Сюту і Єлену у школи!

Дедя посміхнулися та й сперли коні: „Тепер злази, небоже, з воза та бігай ід своїм камратам, бо це вже пістинський ліс над нами”.

Лиш дедя то сказали, а з ліса: „Гоп, гоп!”

А дедя собі: „Гоп-гоп!”

А ліс собі: „Гоп-гоп!”

Та й з'їхалися фіри як наймлені. Тоті карі коні, то вуйка Костина Будза, а тоті білі, то вуйка Мартинюка, а тоті гніді, то Кулешірові, а сиві — то Лазореківі, а тоті черлені, то Дутчекові. Та й дедя вхопили Іванчика за ручку і 'д вуйкам підвели: „Ао шо, позагулювалисте, браття, свої котета солімкою так, ек я своє?”

— Аби-с здоров був, брачіку Ю'!

— Аби-сте здорові, побратими пишні!

— То цес зеленоокий не хотів робити на дедю та й неню?

— А це ваші паничі сардакові, аби здорові були?

— Най усі здорові будут, ні довбні, ні барди не знають!

— Най ростут великі та дужі!

— Най і мужик покушіє панства!

— Прости нам Боже!

Хлопці цілували вуйків в руки, а вуйки їх гладили і шустками обдаровували.

— Ану бігайте у ліс, хлопці, та обнюхайтеси добре, аби-сте в приятельстві жили, ек деді ваші!

Хлопці подалися набік у ліс і обнюхувалися очима.

Перерахували себе та й начислили, що є їх чотири Івани, один Микола і один Михайло.

Івани будуть попами, Микола навчителем, а Михайло лісничим.

Попи будуть храми справляти, навчитель буде людські діти бити, а лісничий буде дівчатам кошелі з ягодами відбирати.

Але тоті чупри, тоті лошачі гриви вже не довго будуть вітром буяти.

Але оці добрі, соняшні деді вже не довго будуть їх гей курята з руки годувати!

Але зелене село вже не буде їх своїм сонцем гріти, своїми водами купати, своїми лісами холодити, травами росити, садами веселити.

Гей верше наш, верше,
Та зелений верше!
Вже нам так не буде,
Та як було перше.

Не злюбив собі тоту тугу злісний Михайло і виняв з торбини пістоля та й хвалився, що сам його зробив і що воно мудро стріляє.

Ледви попи і учитель обізріли тоту зброю, а злісний вже набив касплю на комінюк і стрілив в повітря.

Покотився лісом гомін і поніс хлопячу тугу у дебри і скали.

Хлопці повеселіли.

Попи розспівалися, учитель вирубав собі ліщиновий прут і давав їм такт, а злісний набивав знов своє пістоля.

Шоби вдати заспівати, шоби до притоки
Та шоби нас не колола смечина в боки.
Та ци ліпше свині пасти, ци кози доїти
Та не буде від жентиці в череві боліти.

Рада в раду та й деді закликали хлопців з ліса на толічку та й казали їм наперед себе стояти і слухати добре, що вуйко Мартинюк їх питати будуть.

Вуйко Мартинюк мали у тварі гейби пять лискучих ножів, бо гострий ніс, то один ніж, а спичасті уха, то два ножики, а довгі вуси, то два ножі напротив себе.

Вуйко Мартинюк мали тепер в чорних очах такий позір, що як глянули, то здавалося, що мають під сардаком прут і зараз будуть бити.

Цей вуйко говорили, гейби ковбки на гонти розколювали: „Мой хлопці, мой, — нас ту старих опришків є шість, а вас є шість молодих опришків. Не штука, що ви розпізналися і розігралистеси, але ви нас можете талану збавити, другі наші діти осиротити, з торбами пустити. Чи ви знаєте, що ви нас можете строшити на прах?

„Вісім рік, то вік, то є коли на вас талан з хати виносити! А най котрий з вас відтак кине книжку та й раптом ні цап, ні баран, такий бараба вертає на нашу голову! Тогди хоть тописи, хоть стріляйси, хоть пропадай у безвісти! Тогди вигинула би старіня ваша з самого стиду перед селом. Тогди і вам і нам смерть смертельна! Тепер ми кажемо вам нарозумне: Хочете коло книжки степенити, то їдьте до шкіл, а ми послідну дранку з себе здоймемо і будемо вас бечувати, а ек кібзуєте, що не маєте тої волі, то вертайте назад 'д хаті і не калічте ні нас, ні себе самих! Кажіт, чи їдете дальше, чи вертаєте?”

Хлопці неначе обзубелані тими словами, похнюпилися і питалися себе очима.

Деді натискали: „Кажіт, шо вибираете, чи каламар, чи мазницю?”

А вуйко Мартинюк додавали: „Чи колач, чи малай?”

Деді підганяли: „Чи постіл, чи черевик, чи нужду, чи гаразд, чи лиху, чи добру долю, чи мўку, чи житте?”

Хлопці гризли пальці і дивилися на злісного Михайла, а вуйко Мартинюк відгадував, що вони, видко, не хотять їхати до шкіл, коли так мовчуть.

На то злісний Михайло вицідив крізь зуби, що хоче їхати до шкіл, а за ним то само повторили і попи й учитель.

Вуйко Мартинюк говорив даліше: „Не штука, що ви хочете бути панами, але чи писано вам панство? Всі ми під сонцем жиємо, всім нам писана доля. Нарубайте смеччини та й накладіт ватру. Єк дим буде стелитиси до землі, то видко ділу, що земляця, то доля ваша; а ек дим підойметси вгору, то писано вам панство!”

Хлопці розбіглися на всі боки і хутко поприносили галуззя та й розіклали ватру.

Деді впияли очі у ватру.

Зелена смеччина тріскала, порскала, неначе лютилася і раптом спалахнула.

Біленька хмарка диму як колач полетіла вгору понад голови дедів, понад ліщину, понад березину і присіла на дубині, а коли узріла, що деді поздіймали капелюхи та показують її руками хлопцям і радуються усім серцем, — то підлетіла вище і ще вище...

Вже деді посідали на вози, вже їхали з хлопцями до доброї долі, а та біла хмарка все вгорі перед ними та й все підіймається вище та вище...

Межи землею та сонцем розколядувалася нова радість.

Бо як дим в гору підіймається, то от-тим хлопчачим, голубим і зеленим оченятам в овечих корушинках писаний легкий хліб...

Такий легкий і білий, як пухкий колач...

МОЯ БІОГРАФІЯ

Моїй дружині Наталії.

Мої дедя (батько) Юрій Семанюк родились в р. 1846 в численній сім'ї, бо мали п'ять сестер і двох братів і їх дедя Стефан не мали стільки поля, щоби усіх дітей пообвінювали як слід. Дедя бралися добре науки у сільській школі і для того дід Стефан трібував їх вивчити якого ремісла і дав їх на науку до церковного маляря, а коли ця наука дуже барилася, відобрав від малярства і дав на науку до дяка, бо дедя мої вже змалку мали гарний сопрановий голос, який опісля перейшов в тенор. Дяківства учились мої дедя майже у кожного дяка в кожному селі у горах від Путилова до Жабя. При науці дяківства в Путилові мої дедя звернули були своїм голосом на себе увагу Юрія Федьковича, що полюбив дуже голос мого деді, і сам любив дуже співати.

Федькович майже щодня кликав до себе мого дедю і учив їх співати світських та церковних пісень, давав їм із своєї бібліотеки книжок до читання і взагалі опікувався як своїм молодшим братом.

Дедя віддячувались великим приятельством і привязанням до Федьковича, за яким — як опісля казали — штрикали б були у вогонь і з яким варт було жити та умирати.

Після своєї довгої мандрівки гірськими селами дедя вернулись опісля до села Кобак в Косівському повіті й оженились, беручи собі за дружину у Дмитра і Насті Олексюків їх доньку Анну.

З деді Юрія і нені Анни прийшов я на світ 13. липня 1874 і після року колиски взяли мене на виховання до себе на Заліську гору дід і баба: Дмитро і Настя Олексюки, які піклувались мною через шість літ. Дід Дмитро Олексюк, в селі званий Микетюком, був то правовірний гуцул, дуже доброго серця господар ще з первісною простотою, бо не вмів читати і писати, у війську не служив, орав ще деревляним плугом, їздив тільки волами, святкував усі хотьби і найменші свята, вірив у відьми та лісовиків, добре вгадував лиху і добру погоду, нікому не каламутив води і приймив на нічліг всякого, хто тільки того собі забажав. Газди з газдинями, доньками або синами з Брустур, з Жабя, з Ворохти та Гриняви, з Довгополя, Густерик, Ріжна, з Ясенева, Яворова та Криворівні, їдучи верхом з набором на доли, щоб замінити скором та посудину на хліб, все повертали до мого діда на ніч і майже що ночі ночувало у дідовій хаті десять, а нераз і двадцять осіб. Дід і баба гостили їх вечерею і сніданком, а дуже часто приносили горівки і частували гостей.

Дід дуже любили з гостями набуватися та й хоть розповідати та хоть слухати оповідань про давнину, як Черемошем ішла турецька границя, про якогось лихого ката Гурського, про великого богатиря вірменина Ромашкана, про татарів, про лісових божків і духів, про рахманський Великдень, Асафатову долину, відьми та чугайстра, про Каньовського, про чудне зілля і т. ін. Дід уміли красно грати на флюярі і по вечері грали, а гості співали і танцювали, ще і бабу і мене брали в танець і вивчили були мене танцювати гуцулки, аркана і гайдука з присюдами. Як лучився коли день, що у діда не було гостей, то дід були дуже сумні, навіть не сідали вечеряти за стіл, але вечеряли з бабою і зі мною на лавиці, під полицями сидючи на малім стільчику. Ще я був

малим приземком, як дід і баба справили мені всю пару-боцьку ношу і капелюх з павами й онучі крашені і на-раквиці вовняні та й брали мене до церкви, а нераз до місточка Кут або Косова. Я пропадав за дідом, та за його казками та співанками та грою на флюярі, та за тими бадіками і вуйками, що у діда ночували і в гості повертали і так красно та весело та любо набувались, красну бесіду мали, мене вихвалювали, теплими до-ланнями гладили, баранчиками та пукавками в бриндзі топ-леними та денцівками та сурмами обдаровували, красних співнок співали, хату аж до сволоків веселили.

Я любив діда і бабу, а як дід мене любили, повидів я тоді, як управа Кобацької школи візвала діда, щоб мене вписав до школи. Дід три дні не їли та й поплаку-вали, а четвертого дня мене до школи самі відвели. Школа була далеко і дід мене все водили і напротив мене виходили. Азбуку вчив мене вчитель Колцуняк, батько Марійки Колцунякової, авторки „На стрічу сонцю золотому”¹⁾, чоловік лагідної вдачі, який нікого не бив у клясі. Опісля учили мене учителі: Пасічинський і Ру-говський, які любили бити прутом, коли хто не вмів свого завдання. У вищих сільських клясах учив мене управитель Кобацької школи Омелян Казієвич. Се була душа не чоловік. Учив мене приписової науки, а крім неї ще німецької мови так, як свого сина, і довів до того, що я говорив плавно німецькою мовою і читав ні-мецькі повісті, які він для мене випозичував від місцевого пароха о. Петра Стефановича.

Десь коли я був в другій або третій сільській клясі, мої дедя і неня перенеслись з молодшим братом Васи-лем і наймолодшою сестрою Єленою на гору до діда і тут в окремій кімнаті замешкали та й мене від діда

¹⁾ Друковане в „Л. Н. В.” 1904, 1—2. — (Є. Ю. П.).

силоміць відобрали, кажучи, що дід дуже мене розпестили і нічого доброго не навчили. Ізза того дід загнивались були на дедю і з пересердя спродали ліс Цухонів кутському господареві лишень тому, щоби моему дедеві і моїй нені того гарного ліса з оленями, сарнами й орлами не оставляти по собі в спадщині. Ізза того ліса деда з дідом не могли вже помиритись і розумерлися у гніві.

Деда виділи, що я слабого організму і до фізичної роботи непридатний, для того просили управителя Казієвича, щоби мене приготовляв до гімназії. Учитель Казієвич учив мене дуже ревно навіть ночами у своїй канцелярії. Деда мали дома дві шафи повні книжок і піддаючи мені по книжці, казали вечорами читати ті книжки голосно при вуйках і дедевих знайомих. Читалося „Дністрову Русалку”, „Правду” за рік 1869, Федьковича, „Марусю” Квітки, Вовчка і видання „Просвіти” і якісь російські книжки від місцевого пароха визичені. При тому читанню вуйки пригадували собі дещо цікавого із свого життя і оповідали годинами, чим рівнож і я переймався. Коли читано книжки Юрія Федьковича, дедьо мої не могли нахвалитися того свого тезка і розповідали про нього, як то він нераз співав у церкві в Путилові так сильно, що усі гузики у його кабаті потріскали і попадали начеб їх ножицями обтято, — як Федькович на святвечір все своє окруження частував усіма стравами і горівкою та медом, а навіть худобу та й кури заливав горівкою, — як всі свої гроші роздавав вбогим або брав дедю і дяка Никифора Розбіцького до Вижниці і тут купував книжки та гердани та коні вороні. Нераз сходив з Путилова дяк Розбіцький і приносив дедеві листи від Федьковича і я бачив як деда тими листами захоплювалися і читаючи їх нераз плакали із радости та з великої зичливости.

— Ото в мене раз чоловік, то золота душа — казали дедя.

— З ним не нажився би, ні набувся би, ні наспівався би, ні наговорився би, — то нема понад того чоловіка на гори і доли.

Того року, в якому Федькович помер, зійшов був Розбіцький до мого деді і розповідав дедеві про послідні дні життя поета. Оба плакали як діти над тою втратою, а дедя нарікали на Розбіцького, що не дав їм знати про недугу і смерть Федьковича. Мої дедя були на свій час і селянський стан досить прочитані, любили все, що гарне і добре, любили багато читати, а навіть самі брались принагідні вірші писати, були дуже вразливі на чуже нещастя і на всяку кривду і хотіли дуже, щоб мені слабовитому хлопчині не доводилось переживати тверду мужицьку недолю, але щоб я пішов у школи і добився якогось легшого хліба, чим мужицький.

І повезли мене до польської гімназії, в Коломию, про що я згадую в новелі: „Як дим підіймається”. Я не вмів говорити по польськи і спершу дуже бідував у гімназії, а особливо знеохочувався я дуже, коли професори натякаючи на мою мужицьку ношу в нижчій гімназії, цвіркали мені в очі, що я повинен скинути хлопську одіж і в сюртук убраться, або залишити школу і піти гній возити. Я швидко поборов труднощі мови і вже від першого півроку був відзначаючим через всю гімназію.

Історії учив мене професор Др. Кустібаль, чоловік вільнодумний і поступовий, який вціплював в молодіж відвагу й охоту до поступу, а не любив лизунства та сервілізму. Ніколи не дозволяв відмовляти „Богородице Діво” на початку або на кінці денної науки і навіть тоді на се не дозволив, коли раз зіхав був зі Львова інспектор Іван Левицький і візитував нашу клясу на годині

історії. Латини учив мене проф. Мислевич, а греки проф. Штангеберг і Перфецький, німецького — проф. Бабінський і Хрістоф, і всі вони відносились до мене прихильно. Української мови учили мене у I—III класі слабші українці, як Полянський і Грицівський, а від IV до VIII проф. Лев Дольницький і Михайло Пачовський. Дольницький не виходив поза рами історії літератури Омеляна Огоновського, а Пачовський жадав більше читаності з усієї, отже і з найновішої нашої літератури. Професором релігії був незвичайно тактовний і праведний та добрий чоловік о. Микола Лепкий. Понабиравши багато платних лекцій, я до пізньої ночі відбував ті лекції і не мав часу висиджувати на тодішніх тайних зборах кружка шкільних товаришів, які в дійсності не були тайними і на яких тільки багато курилося, а навіть горівкою попивалося. За те визичував я з того кружка книжки і сам собі пренумерував „Житте і Слово”, „Зорю”, „Дзвінок” і „Буковину”. У гімназії зазнакомився я з цілою нашою літературою від договорів з греками та Даниїла Заточника — до Франка і Чайченка. Дуже велике вражіння зробили тоді на мене: Шевченко, Франко і думи та народні пісні у збірнику Головацького. Крім того я захоплювався дуже Гомером, Шекспіром, Словацьким, Шіллером і Гоголем. По матурі намовив мене мій приятель і товариш Микола Кошак, який рік перед тим просидів у Відні на правничому факультеті, щоб я разом з ним поїхав у Відень на медицину. До Відня вибрався я з малими грішми і не могучи вписатись на такий дорогий факультет, як медицина, я вписався на факультет правничий, хочая до науки права я не мав охоти. Права учився я у Відні для хліба, а більше займався літературою та просвітою. Записавшись в члени Акад. Товариства „Січ” у Відні, разом з товаришами з Романом Сем-

братовичем, Іваном Саноцьким та Володимиром Загайкевичем стали ми Січ реформувати, виступаючи різко проти кнайпівського та буршівського життя, а тим самим і проти старших січовиків, а натомість вводячи в січове життя відчити з обсягу науки і красного письменства. Ми скомунікувались були з поступовим „Обществом студентов із Россіи” і ходили також на їх відчити і сходини і багато користали, бо там під проводом дуже хоровитого, а неменше ідейного тов. Вегнера були люди дуже читані й умні та незвичайно пильні. Перед тим заснував був Захар Скварко з Йосипом Партицьким, Миколою Кошаком і Михайлом Пасічником та Андрієм Ференяком робітниче товариство „Родина” у Відні. Наш кружок чотирьох, з Михайлом Пасічником та Яхимовичем, заснував опісля робітниче товариство „Поступ” у Відні і кожний з нас уважав своїм обов'язком мати відчити в тім товаристві бодай раз в місяць. Я присався до гарної бібліотеки Січової і університетської, „Общества Студентов з Россіи” і так далеко зачитувався в красному письменстві в німецькому і російському, що майже нерадо заглядав до римського та німецького права. Тодішній січовий сеніор Др. Євген Левицький, чоловік всесторонньо читаний, виложив нам елементарний буквар суспільної економії і велів читати Мирного: „Хиба ревуть воли...” та Чернишевського: „Что делать...” — які тоді на мене зробили сильне вражіння.

„Капітал” Маркса і вся суспільницька наука видались тоді мені надто твердими, надто безнадійними і буденними і я забігав крадьком до красного письменства та симпатизував зі школою, якої осередок концентрувався тоді довкруги монахівської „Jugend”. Я писав тоді поезії в прозі до „Буковини” і малі ескізи до „Дзвінка” (під псевдонімом Марко Черемшина, а критичні огляди

до „Зорі” (під псевдонімом Марко Легіт). — Коли за-
сновано „Літературно-Науковий Вістник”, я за порадою
Івана Франка виступив у ньому із своїми новелями з му-
жицького життя та рівнож за порадою Франка залишив
поезію в прозі. — В гімназії, десь у другій або третій
клясі, став я крадькома писати вірші. На шевченківських
вечерницях та концертах радо брав я на себе відчити
про творчість Шевченка, а десь в пятій чи шестій клясі
відважився я був вислати до „Буковини” в Чернівцях
(редагував її тоді Осип Маковей) своє оповідання „Кер-
манич”, яке Осип Маковей напечатав в числі 73—74 „Бу-
ковини” з дня 3. і 4. квітня 1896. Осмілений тою подією,¹
я написав драму в 5-тьох діях: „Несамовиті” і вислав на
конкурс до Виділу краевого у Львові. — Драма та премії
не одержала, але Др. Євген Олесницький оцінив її в „Зо-
рі” десь в році 1897 або 1898 досить прихильно. На літе-
ратурному тлі переписувався я з Франком і Маковеем
та вся та переписка в часі світової війни пропала. При-
хильно теж відносився до мене проф. Михайло Грушев-
ський після видання моїх новель під заголовком „Карби”
через проф. Василя Сімовича. У Відні мешкав я разом
з приятелем Миколою Кошаком і до нас загощували
дуже часто свідоміші українці наддніпрянці (приміром
адв. Дмитрійов з жінкою був постійним нашим гостем)
і ми устроювали у себе вдома літературні гутірки, за-
прошуючи до нас також інших галицьких товаришів, як
приміром початкуючих письменників Сильвестра Яричев-
ського, Милетія Кічуру, Романа Сембратовича, Павла
Демця. — Також в багатій на літературні журнали в ко-

¹ Невірно: драму „Несамовиті” написав Черемшина значно
раніше (1895). Оцінив її не Олесницький, а М. Грушевський (1896).
В додатковій оцінці Олесницького про драму Черемшини не зга-
дується, лише про інші.

фейні „Центральній” у Відні мали ми свої постійні сходи, куди заходив також Петер Альтенберг.

Нарешті забрався я також до правничої науки і покінчивши права вступив до Віденського Суду на суддєвську практику. — Та побачивши, що там на посаду судді треба ждати найменше 25 літ, я переписався на адвокатуру і прийняв місце конціпєнта у адвоката Д-ра Миколи Лагодинського серед улюблених зелених гір в Делятині. Тут перебув я шість років і займався січовою організацією та просвітою. В кожному селі знала мене і мала дитина, мужики мене дуже полюбили і тому легко прийшлося мені заступатись двічі за кандидатурую моего шефа на посла у парламєнт. Приноровлюючись до порішення управи радикальної партії в році 1912, отворив я адвокацьку канцелярію в Снятині, де і досі заступаю мужиків перед Судом та різними властями.

З Федьковичом особисто я ніколи не був знайомий. Франка подивляв я за його великий розум, а любив „Зівяле листя” та Його повісті і драму. З М. Драгомановим я не листувався і не зазнайомився особисто. Гімназистом я не був близько знайомий із радикальною партією в Коломиї, а етнографічних матеріалів не збирав, бо сам був тим матеріалом, пересякнувши наскрізь народніми піснями та казками із самого малку. Я виріс серед співанок, казок та сопілок, вдихав їх в себе і віддихав ними. Деда, відобравши мене від діда, виділи, що я до твердої роботи нездібний і кромі до школи посилали мене також худобу пасти лісами і тут я з пастухами до смерік та дубів виспівував то все, що у діда навчився і що від других пастухів переймив був...

Дня 24. січня 1914 р. одружився я з молодою, гарною дівчиною Наталією Карпюк у Снятині. Дружину свою любив я безмірно, але щасливим я не був. Слова

Федьковича: „А у жінці тільки віри, що на бистрій ріці піни” відбирали мені спокій... Коли так гляну назад себе, то не можу замовчати, що багато ясного промінного вносила мені в життя моя дружина...

Батько мій безмежно любив мене, тому великого болю завдала мені смерть батька, якого насамперед побили були ізза рушниці румуни, а весною 20. лютого 1920 убила кагла. Мого брата Василя втратив я перед 22 рєками, а убила його здоровля і життя військова цісарєва служба. Ще живуть до якоїсь години мої мати та сестра Єлена. Коли весною 1919 р. румуни мали заняти Покуття, а я з делегацією Станиславівською виїхав до них для переговорів, щоби заждали аж наше військо само уступиться і щоби не прийшло до проливу крови, румуни задержали нас через цілу ніч, а світанком заграбили нам наш віз з кіньми, казали нам вертати пішки до Снятина наперед їх війська, уставленого в розстрільну і розпочали наступ. Кулі дзвеніли нам попід пахи і тоді я кинувся у придорожний рів з водою і перележав тут у студєній воді з годину та із тої перестуди занедужав на нирки і досі з тої упертої недуги вилічитись не можу. Це осталось мені на спомин...

Стільки з моєї автобіографії, а з автопортрету ще такий рисунок: Середнього росту, кругла стать, хід енергійний і ще ритмічний, але за маєтками не біжу і не пропадаю. Твар під високим чолом ділиться на дві половици: одна весела і промінна, а друга сувора і понура та темна, як ніч. Очі міняться раз голубі, раз зелені. Незабаром підуть за ними мої ще темні брови та й стануть мінитися так, як мій чупер став сивіти. Ніс середній, а губи широкі як у негра. Ноги дрібні, бо покинули постולי і забagli черевиків. Здебільша такий я зверху. А з середини пустий, як попсований мужик: скептик до філософії, енту-

зіяєт до мистецтва, природи і всього, що гарне. Більше пасивний, чим активний, хоть живо і невгавно шукаю, але не борець я. Швидко запалююсь, але і швидко остигаю. Нечестолюбивий, але свободолюбний. Не терплю ніякого ярма. Не люблю ні чисел, ні математики, ні грошей. Признаю потребу грошей, бо треба їх і моїй сімі і треба їх було, щоб з австрійської бранки викупитися та й щоб довги віддавати та й буйно жити. Деда і німці у Відні навчили мене бути таким, щоб люди могли на мене здатись. Не чую ненависти до нікого, хиба до гієн, вовків і шакалів. Люблю лютість гарячу, як вогонь, таємничу, як море, принадну, як весна, гнівну, як грім у хмарах. Коли б мені дозволено було перемінитись у птаха, то вибрав би я собі стать жайворонка. Люблю місячні ночі, непрохідні ліси, високі гори. Люблю поезію писану і неписану, мальовану і немальовану. Люблю ритм зір на небі і голос життя на землі. Але лютий я на все, що погане, брехливе і жалом кривди кусає. Жінкам не вірю, а свою жінку люблю понад усе —

Сидить поте на воротіх, на вітер си здуло —
Я би того не говорив, якби так не було.

Поте — молоденьке пташч.

П Р И М І Т К И

Поданий тут вибір писань Черемшини передруковується зі збірного видання: Марко Черемшина: „Твори”. Повне видання за редакцією Д-ра Євгена Ю. Пеленського. Том I—III. Львів 1937. — Редактор користувався майже повнотою рукописами та перводруками, що були поправлені автором.

КАРБИ

Перша збірка новель Марка Черемшини „Карби” вийшла друком у Чернівцях як відбитка з часопису „Буковина”. У збірку ввійшли всі ранні новелі Черемшини числом 14, що звязані своєю тематикою з Гуцульщиною, крім першої друкованої речі взагалі, новелі „Керманич” („Буковина” 1898, ч. 73—74), що як початкова річ є мало мистецька.

КАРБИ. Друковано вперше в „Буковині”, Чернівці, 3—8 травня 1901, ч. 46—48. Новеля попереджена ліричним вступом (ст. 17—18), що не стільки відноситься до цієї новелі, скільки до цілої збірки. — „Карби” оперті на дійсних переживаннях Черемшини, що потверджує його автобіографія.

РАЗ МАТИ РОДИЛА. Друковано вперше в „Літературно-Науковому Вістнику”, Львів 1909, (ч. 2), т. IX, ст. 126—137.

СВЯТИЙ МИКОЛАЙ У ГАРТІ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів 1899, (ч. 5), т. VI, ст. 172—176.

ЗЛОДІЯ ЗЛОВИЛИ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів 1900, (ч. 2), т. XI, ст. 121—126.

БАБИН ХІД. „Буковина”, Чернівці, 9. VI. 1901, ч. 62.

НА-БОЖЕ. „Буковина”, 5. VII. 1901, ч. 73.

СЕЛО ПОТЕРПАЄ

Від 1901 р. аж до вересня 1914 р. не писав Черемшина нічого. Щойно війна — подібно як у багатьох інших українських письменників (Франко, Кобилянська, Стефаник) — спонукала його знову взятися за перо. — Більшість новель цієї збірки написана підчас війни, цебто до 1919 р.

З уваги на те, що всі події представлені в цих оповіданнях, відбуваються в одному селі, а навіть виступають одні й ті самі особи, довелося впорядкувати їх хронологічно. „Перші стріли” і „Поменник” (тут не увійшов) малюють перший відступ австрійських військ, „Бодай їм путь пропала” (не увійшло), другий відступ, „Зрадник” (не увійшло) дає фрагмент бою, якої епілог представлений у нарисі „Після бою”. Російська інвазія представлена в трагічному епізоді: „Йордан”. Остання битва приносить смерть села: „Село вигибає”. Всі ці новелі разом представляють, неначе повість, жажіття гуцульського села підчас Великої війни. На тому збірка кінчиться. — Високопоетична „Туга”, бадьора і сповнена надією, без усього трагізму попередніх новель, звязана вже з українськими Визвольними Змаганнями 1918—1919 рр.

СЕЛО ПОТЕРПАЄ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів, червень 1922, ч. 2, ст. 98—100. — Цей нарис є ліричним вступом до цілої збірки, подібно як це є і в „Карбах”.

ПЕРШІ СТРИЛИ. „Літературно-Науковий Збірник”, Львів, травень 1922, ч. 1, ст. 11—17.

ЙОРДАН. „Пролом”, Станиславів, (березень) 1919, ч. 1, ст. 15—17.

СЕЛО ВИГИБАЄ. „Літературно-Науковий Вістник”, Львів, червень 1922, ч. 2, ст. 100—102.

ТУГА. „Життя й Революція”, Київ 1925, ч. 6—7, ст. 14—15. Нарис написаний значно вчасніше, був призначений для альманаху Січових Стрільців „Золоті Ворота”, що друкувався в Берліні 1924, але не вийшов.

ВЕРХОВИНА

Збірка появилася окремо вперше 1929 р., цебто вже по смерті автора, за редакцією М. Зерова. В повному виданні „Творів” (т. II, ст. 135—216) я впорядкував ці видання хронологічно, виділяючи зпоміж них новелі на любовні теми до окремої збірки п. н. „Парасочка”.

„Верховина” дає суспільні й політичні картини повоєнного гуцульського села, під польською кормогою, навіть немов того самого, що його представлено в збірці „Село вигибає”. Змальовано тут ті самі над-Черемошанські околиці, виступають навіть ті самі особи, як наприклад жид Зельман, паяка села.

Новелі написані в 1920—1925 рр. Близчі дати невідомі.

ПИСАНКИ. Календар „Громада” на 1926 р. Львів 1925, ст. 4—7 і „Червоний Шлях” 1925, ч. 6—7, ст. 64—66.

ЛАСКА. Календар „Громада” на 1926 р. Львів 1925, ст. 15—19.

НА КУПАЛА — НА ІВАНА. Календар „Просвіта” на р. 1926, Львів 1925, ст. 125—127.

КОЛЯДА. Збірка „Верховина”, Київ 1929.

БО ЯК ДИМ ПІДОЙМАЄТЬСЯ. „Літературно-Науковий Вісник”, Львів 1925, ч. 4, ст. 289—294, під заголовком: „Як дим підоймається”. Заголовок справлено на основі рукопису. — Як подає Черемшина в своїй біографії, є це автобіографічна новела, про що говорить теж підзаголовок, як також у деякій мірі присвята.

МОЯ БІОГРАФІЯ. „Літературно-Науковий Вісник”, Львів 1927, кн. 7—8, ст. 198—205 і доповнення на ст. 368.

„Моя біографія” повстала як відповідь на цілу низку питань А. Музички, про що згадує Черемшина в листі до М. Зерова (гл. „Твори” т. III, ст. 166). Відповідаючи на запити, писав Черемшина і про дещо таке, що в його життю не відіграло ніякої ролі, а що цікавило лише совітського критика, як напр. про Драгоманова, про Маркса, про партію в гімназійних часах і т. п.

„Моя біографія” післана Музичці до Одеси, була дещо ширша як та, що тут друкується. Принаймні Музичка цитує в своїй книзі (А. Музичка „Марко Черемшина”, Одеса 1928, 16^о, 280 ст.) два цитати, що їх тут нема:

„Десь, коли я був в III або IV класі, зіхав був до Коломиї соціяліст Нарольський, чоловік середнього віку, за яким слідила жандармерія. Він ховався у мене через довший час, а тільки вночі ходив над Прут, щоб собі сорочку випрати. Його розмови про суспільний лад були для мене нечуваною новиною.” (ст. 99).

На кінці, по словах „і жалом кривди кусає” наступало: „На прикінці зраджу Вам, що ще ніхто не жадав від мене такої обширної автобіографії та що Ви, ставлячи мені стільки багато питань, робите з мене важну парсуну, ізза чого я ще готов згоноріти, як тото поте у гуцульській співанці...” Закінчує коломийка.

Оба ці уступи пропустив Черемшина в пізнішій редакції „Моеї біографії”.

В доповненні цієї біографії слід додати, що Марко Черемшина (Іван Семанюк) помер 25. квітня 1927 р. у Кобаках, похований 27. квітня 1927 в Снятині.

БІБЛІОГРАФІЯ

Збірне видання творів:

Марко Черемшина: ТВОРИ. Повне видання за редакцією Д-ра Євгена Ю. Пеленського. Львів 1937. Видавництво „Ізмарagd”. Том I, 206 + (2) ст. + 2 іл.; Том II, 245 + 3 ст. + 2 іл. Том III, 231 + 1 ст. + 3 іл.

Монографії:

А. Музичка: МАРКО ЧЕРЕМШИНА (ІВАН СЕМАНЮК). Одеса 1928, 16°, 279 + 1 ст.

Є. Ю. Пеленський: МАРКО ЧЕРЕМШИНА, Львів 1938, 8°, 32+4 ст.

Бібліографія писань Черемшини і писань про нього, подана в обох монографіях і в повному виданні „Творів” п. н. „Матеріяли до бібліографії М. Черемшини” (том III, ст. 205—219). Там теж нотатки „До життєпису і творів Черемшини” (ст. 219—29).

З М І С Т

	ст.
МАРКО ЧЕРЕМШИНА, стаття Миколи Зерова	5
КАРБИ	
Карби	17
Раз мати родила	29
Святий Миколай у гарті	43
Злодій зловили	49
Бабин хід	56
На-боже	59
СЕЛО ПОТЕРПАЄ	
Село потерпає	63
Перші стріли	67
Йордан	78
Село вигибає	82
Туга	101
ВЕРХОВИНА	
Писанки	106
Ласка	111
На Купала — на Івана	118
Коляда	125
Бо як дим підіймається	130
Моя біографія	138
ПРИМІТКИ	149
БІБЛІОГРАФІЯ	152

-9. 1. 1942

